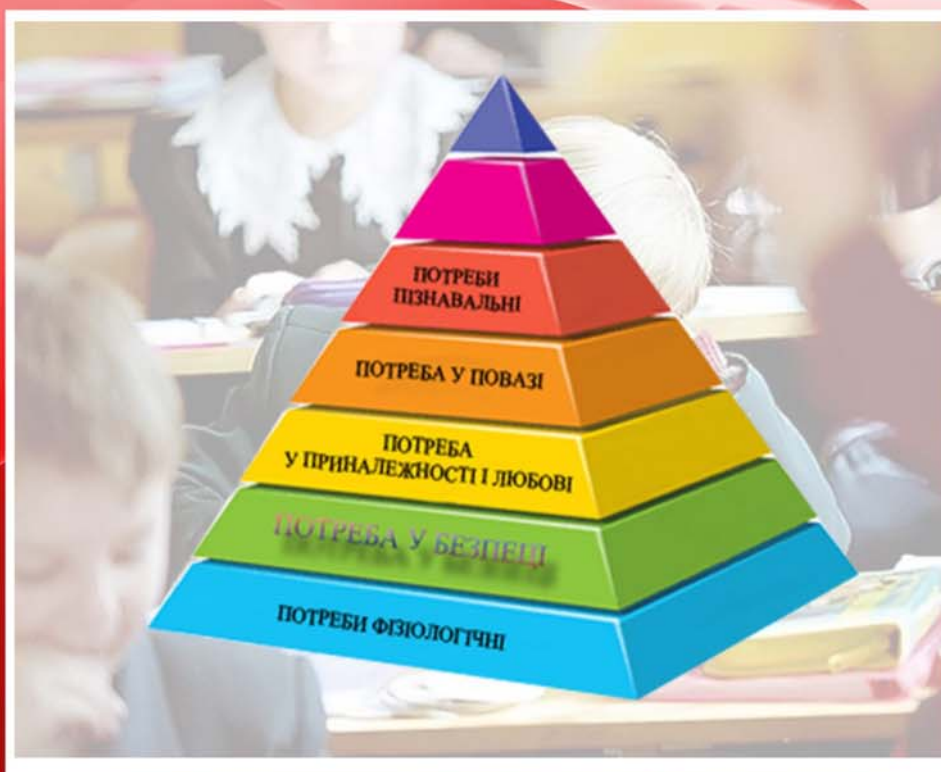

PostMetodika

№ 5 (108), 2012

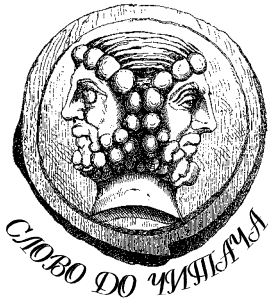
ISSN 1815-3194

БЕЗПЕКА ШКОЛИ

Postmetodika

Як зробити школу безпечною для дітей

Продовжуючи розкривати критерії активної школи, цей номер журналу присвячуємо безпеці навчального закладу.

Класична теорія мотивації А. Маслоу стверджує, що безпека – базова потреба людини. Тому необхідно надати дітям право навчатися в комфортному та безпечному середовищі.

Безпечна школа – справедлива установа, де шкільна дисципліна і безпека підтримуються на засадах чітких, відомих усім правил поведінки; де існують правила здорової і безпечної поведінки, дотримуючись яких, керівництво навчального закладу виявляє нездорові та небезпечні умови, що потребують змін.

Автори "Постметодики" доводять, що фундаментом роботи з дитиною є створення безпечного середовища. Передусім у сенсі забезпечення духовного, психічного, фізичного, соціального здоров'я вихованця. Сприятливі створенню безпечного навчального простору в освітніх закладах радять шляхом:

- набуття педагогами компетентностей з охорони праці в галузі освіти на основі опанування ними відповідних законодавчих і нормативно-правових засад (стаття А. Ю. Цини);
- впровадження педагогічної ергономіки в навчально-виховний процес сучасної школи, у зміст підготовки педагогів різних спеціальностей (стаття Н. Д. Карапузової, Є. А. Починок, В. М. Помогайбо);
- реалізації моделі школи доброзичливого ставлення до дитини на основі програми ЮНІСЕФ "Child-friendly schools" (стаття Т. В. Водолазської);
- впровадження здоров'язбережувальних освітніх технологій, про проблеми і переваги яких на Полтавщині йдеться у статті І. О. Козак, Н. Г. Козак;
- оновлення шкільної природничо-наукової освіти на основі еколого-еволюційного підходу (стаття Л. М. Рибалко);
- побудови сучасної системи управління охороною праці в навчальному закладі (стаття Є. В. Кулика), ефективність якої можна визначити за методикою, поданою в статті А. В. Якименко.

Наскільки взагалі безпечним є світ початку 21 століття, пропонуємо дізнатися на основі дослідження організацією Global Language Monitor найпоширеніших слів 2000 – 2012 рр. (с. 62). Крізь призму слова видно, що перше десятиліття 21 століття – доволі складний, іноді трагічний час.

Сподіваємося, номер буде корисним освітянам у створенні широкої програми дій для вироблення оптимальної стратегії, рівня і ритму превентивної діяльності з охорони праці, життя і здоров'я в освітньому закладі; проектування освітнього середовища, у якому особистість затребувана, а його учасники відчувають захищеність і задоволення основних потреб.

Переглянути випуск можна за посиланням: <http://poippo.pl.ua/pm/postmetod.html>

Редакція "ПМ"

ВИДАВЦІ:

Департамент освіти і науки
Полтавської обласної
державної адміністрації

Полтавський обласний
інститут післядипломної
педагогічної освіти
ім. М.В.Остроградського

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

В.В.Зелок (голова),
А.І.Бардаченко,
Н.М.Барболіна,
М.В.Гринова, С.Ф.Клепко,
І.О.Кіптілий, Г.О.Сиротенко

РЕДКОЛЕГІЯ:

Г.Є.Аляев, О.А.Білоусько,
А.М.Бойко, Т.О.Бондар,
Б.П.Будзан, Б.В.Год, В.В.Громовий,
К.Ж.Гуз, М.Б.Євтух, В.В.Зелок,
І.А.Зяюн, В.Р.Ільченко,
С.Ф.Клепко, С.В.Королюк,
В.Г.Кремель, М.Д.Кулгасва,
Л.В.Литвинюк, В.С.Лутай,
О.О.Мамалуй, В.І.Мирошніченко,
В.Ф.Моргул, Л.І.Нічуговська,
Н.В.Радіонова, О.В.Садоха,
І.В.Степаненко, Н.М.Тарасевич,
М.В.Тривак, Г.Хіліп

Головний редактор:

С.Ф.Клепко

Перший заступник головного редактора:

Н.В.Радіонова

Заступники головного редактора:

Т.О.Бондар, Л.В.Литвинюк

Редакційний директор:

І.О.Кіптілий

Відповідальний секретар:

Н.Ю.Землякова

Літературний редактор:

О.В.Стоцька

Верстальник:

Т.В.Шарлай

Перекладач:

Л.М.Іщенко

Відповідальність за підбір і виклад фактів у підписаних статтях несуть самі автори. Висловлені в цих статтях думки можуть не збігатися з точкою зору редколегії. Рукописи не горять, але і не повертаються.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:
36029, Полтава, вул. Жовтнева, 64
(03322) 7-26-08;

тел./факс: 50-80-85
e-mail: redpm@pei.poltava.ua
http://www.ipe.poltava.ua

Рестраційне свідоцтво:
серія КВ №12233-1117 ПР
від 23 січня 2007 р.

© ПОІШПО

Підписано до друку 2.11.2012

Формат 60x90/8.

Ум. друк. арк. 9,6.

Тираж 300.

ТОВ "АСМІ"
вул. Міщенка, 2
м.Полтава, 36011
тел. (0332) 56-55-29, 61-50-69

Постановою Президії ВАК
України від 31.05.2011, №1-05/5
"ПМ" включено у перелік

наукових видань, у яких можуть
публікуватися основні
результати дисертаційних робіт.

Журнал "ПМ" № 5 (108), 2012 р.
підписано до друку за рішенням
вченої ради ПОІШПО (протокол
№ 6 від 24.10.2012 р.).

ISSN 1815-3194

ФІЛОСОФІЯ ОСВІТИ

Законодавчі і нормативно-правові засади охорони праці в галузі освіти

Цина А. Ю. 2

ПЕДАГОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ

Педагогічна ергономіка: створення комфортного та безпечного навчального середовища у початковій школі

Карпузова Н. Д., Починок Є. А., Помогайбо В. М. 8

Модель доброзичливого до дітей освітнього середовища

Водолазська Т. В. 13

Ефективність упровадження здоров'язбережувальних освітніх технологій (на прикладі ЗНЗ м. Кременчука та Кременчуцького району Полтавської області)

Козак І. О., Козак Н. Г. 18

Оновлення шкільної природничо-наукової освіти на основі еколого-еволюційного підходу

Рибалко Л. М. 26

Служба охорони праці в загальноосвітніх навчальних закладах

Якименко А. В. 32

МЕНЕДЖМЕНТ ОСВІТИ

Система управління охороною праці в навчальному закладі

Кулик Є. В. 36

Освітній менеджмент: розвиток компетентності керівника школи в умовах змін

Корольок С. В., Гавриш Р. Л., Водолазська Т. В. 42

УКРАЇНСЬКЕ КОЛО

Школи "імені..." на Полтавщині

Бромот О. О., Коваленко О. П. 52

ЧИТАЛЬНИЙ ЗАЛ

Книга про пошуки легендарної "полтавської Трої": дослідження, відкриття, роздуми

Стадник С. М. 57

ДОБІДКИ

Англомовний світ початку ХХІ століття

Максименко Л. М. 62

ЗАКОНОДАВЧІ І НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОХОРОНИ ПРАЦІ В ГАЛУЗІ ОСВІТИ

А. Ю. Цина

Розглядаються законодавчі і нормативно-правові засади забезпечення гарантії збереження здоров'я і працездатності всіх суб'єктів професійно-педагогічної діяльності. Аналізуються шляхи формування соціального партнерства і діалогу, міжнародні норми, директиви і конвенції з охорони праці, законодавчі, нормативно-правові акти та цільові програми з охорони праці в галузі освіти.

Ключові слова: охорона праці, соціальний діалог і партнерство, законодавство, нормативно-правові акти, програми.

Цина А. Ю. Законодательные и нормативно-правовые основы охраны труда в сфере образования

Рассматриваются законодательные и нормативно-правовые начала обеспечения гарантии сохранения здоровья и работоспособности всех субъектов профессионально-педагогической деятельности. Анализируются пути формирования социального партнерства и диалога, международные нормы, директивы и конвенции по охране труда, законодательные, нормативно-правовые акты и целевые программы по охране труда в области образования.

Ключевые слова: охрана труда, социальный диалог и партнёрство, законодательство, нормативно-правовые акты, программы.

Tsina A. Legislative and Regulatory Framework for the Protection of Labor in the Field of Education

Legislative and regulatory beginnings of ensuring the guaranties of keeping health and working capacity of all subjects of vocational and educational activities are considered. The ways of forming social partnership and dialogue, international standards, guidelines and conventions on labor protection, legislative and regulatory acts and objective programs on labor protection in the field of education are analyzed.

Key words: labor protection, social dialogue and partnership, legislation, legislative and regulatory acts, programs.

В умовах сучасної освіти вирішення проблем охорони праці реалізується на засадах пріоритетності охорони життя та здоров'я суб'єктів навчально-виховного процесу над його результатами, управління безпекою педагогічної діяльності для створення умов збалансованого безпечного існування нинішнього і майбутнього поколінь у контексті понять "якість життя людини", "освіта для сталого розвитку".

Зазначимо, що допустимий ризик настання небажаних подій (професійних захворювань, нещасних випадків тощо) є інтегральним критерієм досягнутого рівня охорони праці в державі. На сучасному етапі в Україні рівень названого ризику перебуває у межах норм, прийнятих суспільством і державою, але згідно з міжнародними нормами в галузі охорони праці потребує суттєвого зниження. Порівняймо: у Європейському Союзі кожен 300-й нещасний випадок на виробництві є смертельним, а в Україні – кожен 7-й.

У навчально-виховному процесі на всіх його учасників впливає низка несприятливих чинників освітнього середовища, що водночас із нехтуванням правилами безпеки і невиконанням вимог до охорони праці обумовлюють у закладах освіти ймовірність травматизму, набуття професійних захворювань. Це вказує на нереальність досягнення абсолютної і повної безпеки. Стан безпеки освітньо-професійної діяльності визначається частотою, повторюваністю і ступенем тяжкості наслідків небезпечних ситуацій, здатних приводити в рух різні фактори ураження, а також тривалістю означених ситуацій і кількістю осіб, які знаходяться під їх впливом.

Охорона праці в галузі освіти – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних, лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності всіх суб'єктів навчально-виховного процесу в освітніх закладах.

Питання дотримання законодавчих і нормативно-правових засад охорони праці в галузі освіти з метою формування сучасного безпечного та здорового освітнього середовища, мінімізації ризиків виробничого травматизму, професійних захворювань розглядаються у працях Н. Болотіної (оптимізація соціального балансу між найманими працівниками, роботодавцями і державою) [1], Н. Криворучка (соціальна відповідальність у розвитку українського суспільства) [3], міжнародних стандартах із соціальної відповідальності [5; 6], міжнародному законодавстві та нормах із охорони праці [4; 7], галузевих програмах поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища [2].

Актуальним є усвідомлення освітянами нерозривної єдності успішної професійно-педагогічної діяльності та обов'язкового дотримання всіх вимог безпеки праці в галузі освіти, що сприятиме оволодінню професійно-педагогічними компетенціями ефективного управління охороною праці та поліпшення умов праці у сфері надання освітніх послуг.

Метою статті є розкриття законодавчих і нормативно-правових засад забезпечення гарантії збереження здоров'я і працездатності всіх суб'єктів професійно-педагогічної діяльності (вихованців, педагогів, керівників) шляхом формування в них відповідальності за колективну і власну безпеку, ефективного управління охороною праці, застосування методів і засобів створення здорових умов освітнього середовища і безпеки освітньо-професійної діяльності згідно з чинними законодавчими і нормативно-правовими актами.

Соціальне партнерство та соціальний діалог з охорони праці в галузі освіти. Однією з провідних сфер трудових відносин у галузі освіти є відносини з охорони праці. У сучасній Україні відбувається процес оптимізації соціального балансу в унікальній тристоронній структурі: між найманими працівниками, роботодавцями і державою, узгодження соціально-економічних інтересів яких створює систему суспільних відносин, що отримали у європейському просторі назву "інститут соціального партнерства" (охоплює соціально-економічні відносини від національного рівня до конкретного роботодавця (підприємства) [1].

Керівники освітніх закладів (роботодавці), педагогічні працівники і споживачі освітніх послуг мають специфічні інтереси у сфері охорони праці та, природно, прагнуть до їх задоволення з найменшими для себе витратами.

У сферу соціального партнерства з охорони праці в галузі освіти входять досягнення консенсусу з питань застосування найманої праці та надання освітніх послуг із дотриманням техніки безпеки, вимог до охорони здоров'я у трудовому процесі під час навчання, забезпечення нормального режиму діяльності й відпочинку, соціального страхування, встановлення порядку проведення колективних переговорів, вирішення колективних трудових спорів тощо.

Названі фактори чинять певний моральний і матеріальний тиск на роботодавця, що змушує його постійно й систематично займатися питаннями охорони праці. Однак цей тиск, як і приписи державних інспекцій та численні нормативні акти, не матимуть ефекту, якщо роботодавець не створюватиме особливу атмосферу довіри, чесності, вірності слову, порядності в стосунках із персоналом, зневажатиме закони і традиції, тобто певні неписані правила поведінки і дій.

У такій ситуації на перший план виступає проблема підвищення рівня соціальної відповідальності всіх суб'єктів освітньої діяльності – держави, роботодавців, працівників і споживачів освітніх послуг відповідно до їх повноважень. Здатність відчувати відповідальність не лише за власне життя, й за життя тих, хто поруч, – доволі непросте завдання. Але якщо суспільство справді прагне розвиватися відповідно до декларованих європейських стандартів, то повинне щоденно діяти за найвищими соціальними принципами толерантності, взаємодопомоги й ініціативності [3].

Стосовно *відповідальності роботодавців* зазначимо, що їм не можна економити на охороні праці. Урядом повинен бути визначений перелік заходів у цій сфері, фінансованих коштом роботодавців. Стикаючись із несправедливістю в галузі охорони праці, люди відповідним чином ставляться до виконання професійних обов'язків, відтак продуктивність їхньої праці зменшується. У разі небажаних подій унаслідок недотримання норм з охорони праці роботодавцю доведеться вкласти набагато більше коштів, ніж під час поточної діяльності. Тому доцільною є своєчасна реалізація роботодавцем заходів з охорони праці відповідно до чинних законодавчих і нормативно-правових актів у цій сфері.

Відповідальність працівників закладів освіти і споживачів освітніх послуг передбачає:

– додержання зобов'язань щодо охорони праці, визначених колективним договором (угодою, трудовим договором) та

правилами внутрішнього трудового розпорядку закладу освіти;

– співробітництво з роботодавцем із метою організації безпечних і нешкідливих умов праці, особисте здійснення сильних заходів із усунення будь-якої освітньо-виробничої ситуації, що створює загрозу життю чи здоров'ю людей і довкіллю, інформування про небезпеку свого безпосереднього керівника чи іншої посадової особи.

У зв'язку з цим виникає актуальне завдання забезпечити формування в соціальних суб'єктів, представників держави, роботодавців, громадянського суспільства соціальної відповідальності як особистісної якості, оскільки жодними наказами, законами годі забезпечити внутрішню мотивацію соціально відповідальної поведінки.

Набуття компетентностей з охорони праці в галузі освіти має починатися з опанування педагогами законодавчих і нормативно-правових основ охорони праці.

Міжнародні норми в галузі охорони праці. Адаптація законодавства України до міжнародного законодавства у сфері охорони праці потребує вивчення відповідного закордонного досвіду, що сприятиме підвищенню рівня виробничої безпеки в закладах освіти, зменшенню кількості нещасних випадків та професійних захворювань, поліпшенню ефективності управлінської та контролюючо-наглядової діяльності з охорони праці в галузі освіти.

З метою поліпшення умов наймання працівників і здійснення трудової діяльності в Україні діє *міжнародний стандарт SA 8000 "Соціальна відповідальність"*, що використовується в системі контролю за дотриманням роботодавцями соціально відповідальних підходів у галузі охорони праці [5]. Стандарт SA 8000 включає вимоги щодо соціального захисту за певними критеріями для оцінки таких аспектів діяльності підприємств і організацій-роботодавців:

1. Дитяча праця: необхідно вживати заходи з метою контролю зайнятості дитини або молодого працівника під час занять у школі, гарантуючи, що загальний час, який витрачається особою на проїзд (на роботу й до школи і з роботи та із школи), шкільні заняття та роботу, не перевищуватиме 10 годин на день; запобігати участі дітей у ситуаціях, що становлять небезпеку для їхнього життя або здоров'я.

2. Робочий час: організація-роботодавець зобов'язана дотримуватися відповідних законів і галузевих стандартів, що

регламентують робочий час. Стандартний робочий тиждень має визначатися законодавством, але не повинен на регулярній основі перевищувати 48 годин. Персоналу слід мати принаймні один вихідний день за кожен семиденний період. Уся понаднормова робота має оплачуватися в розмірі, вищому за звичайний, причому в жодному разі не перевищувати 12 годин на працівника протягом тижня.

Використання стандарту SA 8000 у закладах освіти сприяє чіткому визначенню порядку здійснення освітньої діяльності, встановленню соціальної відповідальності при її реалізації, постійному вдосконаленню умов праці, незалежній перевірці соціально орієнтованості закладу освіти.

На допомогу освітнім закладам у добровільному впорядкуванні своєї діяльності в галузі соціальної відповідальності, надаючи єдине розуміння соціальної відповідальності і детальну інструкцію для всіх освітніх установ, спрямований *міжнародний стандарт ISO 26000 "Настанова із соціальної відповідальності"* [6]. Важливо відзначити, що стандарт ISO 26000 розроблений не лише для організацій-роботодавців, а і для профспілок, громадських організацій та державних органів. Він визначає зони відповідальності для кожної організації у взаєминах із зацікавленими сторонами.

Є два аспекти визнання організацією своєї соціальної відповідальності. Перший полягає в тому, що організація розуміє, як її діяльність впливає на інших і довкілля. Другий передбачає, що організація усвідомлює суспільні очікування в розрізі її соціально відповідальної поведінки. Освітній заклад, що застосовує соціально відповідальні трудові відносини, безумовно, має розраховувати на відповідні потенційні переваги.

Україна 2007 р. приєдналася до роботи міжнародної групи експертів із питань розроблення проекту міжнародного стандарту ISO 26000 "Настанова із соціальної відповідальності", а 2010 р. разом із багатьма іншими країнами світу підтримала його прийняття.

Охорона праці – частина соціальної політики Європейського Союзу. Метою законодавства ЄС про охорону праці є зведення до мінімуму показників виробничого травматизму та професійних захворювань. Політика з охорони праці Європейського співтовариства заснована на превентивних підходах, що передбачають залучення всіх учасників трудового процесу до заходів, що засобами освіти сприяють формуванню в них культури попередження ризиків.

Підтримку єдиного рівня охорони й гігієни праці в країнах Європейського Союзу забезпечує законодавство цих держав з охорони праці й здоров'я трудящих, яке викладено у відповідних директивах. Останні представлені в довіднику "Європейські гармонізовані стандарти" і об'єднані у дві групи: директиви, що визначають якість продукції, надання послуг, та директиви, що визначають якість виробничих умов на робочих місцях.

Основні Конвенції Міжнародної Організації Праці (МОП) у галузі охорони праці спрямовані на поліпшення умов діяльності та виробничого середовища, техніки безпеки і гігієни праці, захист найуразливіших груп працівників (жінки, молодь, люди похилого віку, емігранти). Ці завдання реалізуються у процесі основної нормотворчої діяльності МОП із розроблення і прийняття конвенцій у галузі охорони праці [4; 7].

Низку конвенцій присвячено захисту трудових прав у галузі умов і охорони праці. Так, Конвенція 1 (1919 р.) визначала, що тривалість робочого часу не може перевищувати 8 год. на день і 48 год. на тиждень. Проте 1935 р. Конвенцією № 47 (ратифікована Україною 09.06.1956 р.) встановлено рішення про скорочення робочого часу до 40 год. на тиждень. При цьому передбачається, що запровадження 40-годинного робочого тижня не тягне за собою зменшення заробітної плати. Години, відпрацьовані понад нормальну тривалість робочого часу, Конвенція розглядає як понаднормові, що допускаються лише у певних випадках і підлягають додатковій оплаті.

За роки існування МОП ухвалила близько 200 конвенцій (міжнародні угоди, що підлягають ратифікації державами – членами МОП) і понад 190 рекомендацій. Україна ратифікувала 62 конвенції (58 із них чинні), серед яких найважливішими є нормативні акти з основоположних прав людини та охорони праці.

Законодавчі і нормативно-правові акти з охорони праці в галузі освіти. Якість і повнота нормативно-правового забезпечення охорони праці визначає рівень безпеки в галузі освіти. Встановлене статтею 43 Конституції України право всіх громадян України на належні, безпечні і здорові умови праці є основою законодавства України про охорону праці.

Законодавство про охорону праці складається із Закону "Про охорону праці", Кодексу законів про працю України, Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили

втрату працездатності", "Основ законодавства України про охорону здоров'я", Законів України "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення", "Про пожежну безпеку", Цивільного кодексу України, Закону України "Про колективні договори і угоди" та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів.

Уведений у 1972 р. Кодекс законів про працю (КЗпП) регулює трудові відносини між працівниками і роботодавцями в Україні з метою всебічної охорони права працівника на охорону праці.

Прийнятий у 1999 р. Закон України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності" визначає правову основу, економічний механізм та організаційну структуру загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які призвели до втрати працездатності або загибелі застрахованих.

"Основи законодавства України про охорону здоров'я" визначають єдині санітарно-гігієнічні вимоги до організації різних видів діяльності людини, до якості її техногенного оточення, що може шкідливо та небезпечно впливати на здоров'я, регламентують медичні огляди працівників, обґрунтовують правові засади медико-соціальної експертизи втрати працездатності.

Закон України "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення" регулює умови безпечного проектування і використання технологій, санітарно-гігієнічні параметри мікроклімату у приміщеннях різних видів, вимоги щодо забезпечення радіаційної безпеки.

Закон України "Про пожежну безпеку" встановлює правові і соціально-економічні засади діяльності держави, посадових осіб, працівників різних галузей.

Особливості відшкодування втрати здоров'я і життя при виконанні працівниками трудових обов'язків регулюються Цивільним кодексом України.

Основні норми здійснення соціально-економічної політики держави щодо охорони праці з питань взаємних зобов'язань працівників і роботодавців встановлює Закон України "Про колективні договори і угоди".

З метою розкриття механізмів реалізації окремих завдань законодавства про охорону праці в Україні прийнято близько 200 підзаконних нормативних актів,

що становлять правове і технічне забезпечення охорони праці в різних галузях трудової діяльності. Міждержавні і державні нормативно-правові акти (НПАОП) та нормативні локальні акти про охорону праці окремих організацій і підприємств складаються з правил, галузевих стандартів і норм, положень, інструкцій, вимог, технічних умов безпеки, що мають статус обов'язкових норм і повинні переглядатися не рідше від одного разу на десять років.

Державні нормативно-правові акти з охорони праці класифікуються за кодами видів економічної діяльності (КВЕД) і затверджуються галузевими міністерствами та відомствами за погодженням зі створеною у 2011 р. Державною службою гірничого нагляду та промислової безпеки України (Держгірпромнагляд України). Нормативні акти з охорони праці підприємств і організацій розробляються і затверджуються їх керівниками згідно з НПАОП 0.00-6.03-93 "Порядок опрацювання та затвердження власником нормативних актів про охорону праці, що діють на підприємстві".

Показник нормативно-правових актів із питань охорони праці в галузі освіти за станом на 25 червня 2012 р. (код КВЕД 80):

- НПАОП 80.0-1.01-89 "Правила безпечної роботи з хімічними речовинами у вищих та середніх спеціальних навчальних закладах, на підприємствах і в установах системи Держосвіти СРСР". Наказ Держосвіти СРСР від 13.10.1989 р.

- НПАОП 80.0-1.09-00 "Правила безпеки під час проведення занять з допризовної підготовки в загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладах і вищих навчальних закладах першого та другого рівнів акредитації". Наказ Мінпраці України № 213 від 21.08.2000 р.

- НПАОП 80.0-1.11-82 "Правила техніки безпеки і виробничої санітарії при роботі в хімічних лабораторіях медичних навчальних закладів". Наказ Мінорони здоров'я СРСР від 20.12.1982 р.

- НПАОП 80.0-1.12-04 "Правила безпеки під час навчання в кабінетах інформатики навчальних закладів системи загальної середньої освіти". Наказ Держгірпромнагляду № 252 від 20.11.2007 р.

- НПАОП 80.21-1.03-98 "Правила безпеки під час трудового навчання і літніх практичних робіт учнів X-XI класів загальноосвітніх навчальних закладів у сільськогосподарському виробництві". Наказ Держгірпромнагляду № 266 від 13.11.2007 р.

- НПАОП 80.21-1.06-98 "Правила безпеки під час проведення навчально-виховного процесу у кабінетах (лабораторі-

ях) хімії загальноосвітніх навчальних закладів". Наказ Держнаглядохоронпраці № 222 від 16.11.1998 р.

- НПАОП 80.21-1.07-79 "Правила з техніки безпеки під час проведення занять у навчальних класах (кабінетах) і практики учнів на промислових об'єктах". Наказ Міносвіти СРСР від 1979 р.

- НПАОП 80.22-1.02-74 "Правила з техніки безпеки і виробничої санітарії для шкільних навчальних закладів і навчально-виробничих майстерень, а також для навчальних комбінатів, цехів (прольотів, дільниць) підприємств, у яких проводиться трудова підготовка учнів". Наказ Міносвіти СРСР від 1974 р.

- НПАОП 80.3-3.41-81 "Типові галузеві норми безплатної видачі спецодягу, спецвзуття та інших засобів індивідуального захисту робітникам і службовцям вищих учбових закладів". Постанова Держкомпраці СРСР № 289/П-8 від 21.08.1985 р.

- НПАОП 80.42-1.01-02 "Правила з охорони праці для навчальних закладів, у яких проводяться профільне навчання і професійна підготовка учнів з автосправи". Наказ Мінпраці України № 574 від 12.11.2002 р.

Наявність Державного реєстра і Показника міжгалузевих, галузевих нормативно-правових актів із питань охорони праці сприяє системному нормотворенню в галузі охорони праці України, координації і спільному розвитку цього процесу з іншими країнами.

Розглянуті законодавчі і нормативно-правові засади потребують переведення управління охороною праці в галузі освіти на новий якісний рівень, докорінного реформування системи дотримання безпеки та гігієни праці, формування принципово нових підходів до вирішення питань з охорони праці в освітній сфері з урахуванням реальних соціально-економічних процесів, змін в організації державного нагляду і контролю в освіті, активної участі сторін соціального діалогу у вирішенні питань охорони праці.

Сучасний стан охорони праці у навчально-виховних закладах потребує заходів із поліпшення стану безпеки, гігієни праці та освітнього середовища, спрямованих на комплексне розв'язання проблем у сфері охорони праці, формування сучасного безпечного освітнього простору, мінімізацію ризиків виробничого травматизму, професійних захворювань, аварій. Це сприятиме сталому розвиткові галузі освіти, її соціальній спрямованості, збереженню життя, здоров'я і розвитку всіх учасників навчально-виховного процесу.

Розв'язання проблем у сфері охорони праці на галузевому і регіональному рівнях потребує попереднього розроблення і впровадження Загальнодержавної цільової програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища із застосуванням прозорого механізму її реалізації. У прийнятій урядом Концепції цієї програми [2] проблеми у сфері охорони праці передбачається розв'язувати шляхом:

- підвищення ефективності державного управління охороною праці, зокрема за допомогою узгодження нормативно-правової бази у сфері охорони праці із сучасними вимогами та законодавством ЄС;

- посилення відповідальності роботодавців за створення безпечних та здорових умов праці і своєчасність подання достовірної інформації про стан безпеки й охорони праці на підприємствах;

- використання передового вітчизняного та зарубіжного досвіду з питань поліпшення умов і безпеки праці на основі міжнародного співробітництва.

Виконання Програми дасть змогу сформувати сучасне безпечне та здорове освітнє середовище, мінімізувати ризики виробничого травматизму, професійних захворювань та аварій у галузі освіти, знизити до 2016 р. допустимий рівень виробничого травматизму і рівень виробничого травматизму зі смертельним наслідком до показників 0,4 випадків на 1 тис. та 0,6 випадків на 100 тис. працівників галузі та споживачів освітніх послуг відповідно, що забезпечить скорочення соціальних і економічних втрат та сприятиме сталому зростанню національної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болотіна Н. Б. *Трудове право України* : [підручник] / Н. Б. Болотіна, Г. І. Чанишева. – К. : Вікар, 2003. – 725 с.

2. Концепція Загальнодержавної цільової програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2012-2016 роки : [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.lidasoft.com.ua/index.php?option=com_lic&href=0&view=text&base=1&id=627123&menu=781203.

3. Криворучко Н. Соціальна відповідальність як основа розвитку українського су-

спільства / Н. Криворучко [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://politiko.ua/blogpost59132>.

4. Міжнародне законодавство про охорону праці: Конвенції та рекомендації МОП [Текст] : у 3-х т. / Держ. ком. України по нагляду за охороною праці, М-во праці України, М-во закордон. справ України; упоряд. Е. М. Теличко. – Офіц. вид. – К. : Основа, 1997. – Т. 2. – 1997. – 437 с.

5. Міжнародний стандарт SA 8000 : 2001 "Соціальна відповідальність". SAI SA 8000 : 2001 Social Accountability International. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/n0015697-07>.

6. Руководство по социальной ответственности. Международный стандарт. ISOMB/WCSR №113, 2007, ISO/WD 2600. – Режим доступа : http://www.consumerinfo.org.ua/upload/iblock/940/ISO_CD_26000_Russian_translation.pdf.

7. Уманский А. М. *Международные трудовые нормы и рекомендации* / А. М. Уманский, В. Г. Сумцов. – Луганск : Восточноукр. гос. ун-т, 1999. – 247 с.

Цитувати: Цина А. Ю. Законодавчі і нормативно-правові засади охорони праці в галузі освіти / А. Ю. Цина // Постметодика. – 2012. – № 5. – С. 2–7.

© А. Ю. Цина, 2012. Стаття надійшла в редакцію 6.10.2012 ■

ПЕДАГОГІЧНА ЕРГОНОМІКА: СТВОРЕННЯ КОМФОРТНОГО ТА БЕЗПЕЧНОГО НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Н. Д. Карапузова, Є. А. Починок, В. М. Помогайбо

Розкрито сутність педагогічної ергономіки як галузі сучасної педагогічної науки, розглянуто основні педагогіко-ергономічні принципи організації навчального процесу у початковій школі. Особливу увагу зосереджено на значенні педагогічної ергономіки для збереження здоров'я молодших школярів.

Ключові слова: педагогічна ергономіка, початкова школа, навчальне середовище, збереження здоров'я.

Карапузова Н. Д., Починок Е. А., Помогайбо В. М. Педагогическая эргономика: создание комфортной и безопасной образовательной среды в начальной школе

Раскрывается сущность педагогической эргономики как отрасли современной педагогической науки, рассматриваются основные педагогико-эргономические принципы организации учебного процесса в начальной школе. Особое внимание уделено значению педагогической эргономики для сохранения здоровья младших школьников.

Ключевые слова: педагогическая эргономика, начальная школа, учебная среда, сохранение здоровья.

Karapuzova N. D., Pochynok E. A., Pomohaibo V. M. Pedagogical Ergonomics: Creation of the Comfort and Safe Learning Environment in a Primary School

In the article essence of pedagogical ergonomics presents as an area of modern pedagogical science, basic ergonomical principles of organization of educational process are examined at primary school. The special attention is paid to the value of pedagogical ergonomics for the health protection of junior schoolchildren.

Keywords: pedagogical ergonomics, primary school, learning environment, protect one's health.

Постановка проблеми. Проблема збереження здоров'я молодого покоління в усі часи була й залишається насущною. У процесі шкільного навчання на дитину впливає низка чинників, зокрема негативних, що викликають перенапруження, стрес і порушення здоров'я. Це стає звичним явищем у сучасних школах. Очевидною є необхідність у науковому дослідженні проблем навчально-виховної діяльності учнів, яке було б спрямоване на полегшення й оздоровлення процесу здо-

буття освіти, а також підвищення його ефективності та якості. Удосконаленням умов навчально-виховної діяльності займаються медичні, психологічні, біологічні та інші науки. Кожна із них вивчає людину, особливості її психіки та поведінки, процеси її соціалізації та розвитку, формування особистості під впливом середовища. Роль синтезатора наук виконує ергономіка. Упровадження в теорію і практику сучасної української школи засад педагогічної ергономіки дасть змогу дослі-

Карапузова Наталія Дмитрівна, кандидат педагогічних наук, доцент; декан психолого-педагогічного факультету; завідувач, професор кафедри природничих і математичних дисциплін Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка; заслужений працівник освіти України

Починок Євгенія Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, заступник декана психолого-педагогічного факультету, доцент кафедри природничих і математичних дисциплін Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Помогайбо Валентин Михайлович, кандидат біологічних наук, доцент кафедри природничих і математичних дисциплін Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, відмінник освіти України

дити різноманітні аспекти гармонізації взаємовпливів довкілля та людини в навчально-виховному процесі, створення комфортних та здоров'язберігальних умов для відчуття задоволення від перебігу і результатів діяльності особистості.

Перші ергономічні дослідження в освіті здійснено в США ще у 20-х роках минулого століття [12], але формування педагогічної ергономіки як окремої науки намітилося лише в наш час. У центрі уваги педагогічної ергономіки – комплексне вивчення і проектування діяльності вчителя й учня в системі "учитель – учень – засоби навчання – навчальне середовище" з метою створення безпечних і комфортних умов для учасників освітнього процесу. Сфера застосування цієї науки охоплює фактично всі аспекти діяльності педагогів і дітей у навчальному середовищі. Межі ергономіки в галузі освіти продовжують розширюватися у міру виникнення нових проблем.

Результати медичних досліджень свідчать, що головною причиною низького рівня здоров'я дітей у країнах колишнього Радянського Союзу є недосконалість системи навчання. Для неї властиві нормативно-регульований характер, словесно-інформаційна побудова навчального процесу в режимі систематичного сидіння, практично без рухів упродовж усього уроку, застосування нових інформаційних технологій протягом необмежених інтервалів часу, тобто без урахування науково обґрунтованих основ їх використання. Ще одним вагомим фактором погіршення здоров'я дітей є тривалий вплив сенсорно-збідненого середовища – закриті приміщення та обмежений простір у школі. Але найбільш суттєві причини проблеми – недосконалість навчально-предметного середовища школи (перш за все, нестача навчальних меблів, які б відповідали антропометричним характеристикам учнів), труднощі педагогів у створенні оптимального повітряно-теплого та світлового режиму, складанні розкладу уроків, відповідного вимогам вікової фізіології, застосуванні сенсорних засобів навчання, нездатність учителів створити оптимальне інформаційне поле для школярів тощо [1].

Неблагополучні тенденції в українській освіті підтверджують і такі аспекти: ще 50 років тому радянську середню школу закінчували понад 90 % практично здорових дітей, а в наш час цей показник ледве сягає 7 % [2]. Крім того, середня тривалість життя в нашій країні в означений період різко скоротилася і становить нині 68 років. За цим показником Україна займає 121 місце серед 192 країн світу. Для порівняння: найвища середня тривалість життя (83 роки) спостерігається в Андоррі – маленькій країні між Францією та Іспанією, а також Японії, Сан-Марино та

Сінгапурі (82 роки) [3]. "Звинувачувати" в цьому феномені екологію безпідставно, оскільки вона в розвинених країнах не набагато краща за нашу.

Одним із шляхів вирішення складних і взаємопов'язаних проблем модернізації та технологізації освіти, підвищення її ефективності, створення комфортного та безпечного для учнів і вчителів навчального середовища є впровадження засад педагогічної ергономіки в навчально-виховний процес сучасної школи.

Аналіз актуальних досліджень. У сфері освіти ергономіка на сучасному етапі переживає період становлення, тому з аналізованої проблематики виявлена обмежена кількість наукових джерел. Ергономічні дослідження в освітній галузі висвітлюють різні аспекти організації діяльності суб'єктів навчального процесу: обладнання робочих місць учителя й учня (В. Воловиченко, Т. Назарова); фізіологічні та психофізіологічні механізми функціонування організму школяра в навчальному середовищі (В. Нестеренко); методичне та матеріальне забезпечення шкільного фізичного експерименту (В. Вовкотруб, В. Наумчик); проектування технологій навчання (В. Марігодов, А. Слободянюк, Р. Сафін), інформаційних технологій (А. Ашерів, Г. Сажко); використання технічних засобів навчання (В. Ожогін); організація та управління навчальним процесом (М. Алішев, Є. Вороніна, Г. Георгієв, С. Скидан); проектування компонентів освітнього простору (О. Кріуліна); побудова інформаційно-предметного середовища кабінету вищого навчального закладу (Д. Баєтова) тощо. Учені доводять необхідність та актуальність реалізації ергономічного підходу при організації навчально-виховного процесу в усіх типах навчальних закладів (школі, профтехучилищі, вищому навчальному закладі) залежно від вікового періоду розвитку особистості. Проте роль і значення ергономічного підходу до організації навчальної діяльності вчителів та учнів у початковій школі на цей час вивчені вкрай недостатньо.

Мета статті – проаналізувати основні теоретичні положення педагогічної ергономіки як галузі сучасної педагогічної науки, з'ясувати значення ергономічного підходу у створенні комфортного та безпечного навчального середовища у початковій школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зародження ергономічних досліджень в освітній галузі тісно пов'язане із науковою організацією праці (НОП) у школі. НОП, зокрема, почала набувати ергономічної спрямованості на початку 60-х років минулого століття [5]. Наукові розвідки педагогів у галузі НОП пов'язані

з удосконаленням навчальної праці учнів шкіл і технікумів (А. Воловиченко, Ю. Мойкін, І. Раченко, Б. Русаков та інші), педагогічної праці вчителів (Л. Каганов, О. Молібог, І. Раченко та інші). Серед розглянутих педагогічних досліджень спостерігаємо використання вченими окремих напрямів ергономіки для вдосконалення організації навчальної та педагогічної діяльності. Зародження педагогічної ергономіки як науки в колишньому СРСР датоване 70-ми роками ХХ століття і пов'язане з іменами вчених А. Воловиченка (1978 р.), Т. Назарової (1971 р.), В. Нестеренка (1973 р.), В. Зінченко та В. Муніпов одними з перших наголосили, що становлення педагогічної ергономіки слід розуміти не як спробу замінити функції педагогіки й психології, а як природний процес виникнення нового напрямку у педагогічній науці [6].

Розглядаючи широкі питання організаційних питань навчально-виховного процесу, науковці висловлюють неоднозначні погляди на зміст поняття "педагогічна ергономіка". Зіставно-порівняльний аналіз наукових досліджень показує, що основними аспектами досліджень педагогічної ергономіки є, по-перше, вивчення взаємодії суб'єктів навчального процесу з урахуванням їх психофізіологічних особливостей, що лежать в основі навчально-виховної діяльності вчителя та учнів, по-друге – проектування способів і тактики подання навчального матеріалу, оптимізації засобів навчання, технологій, умов навчального середовища тощо.

Метою педагогічної ергономіки є забезпечення єдності трьох аспектів дослідження й проектування: підвищення ефективності навчальної діяльності (навчальний), збереження здоров'я (психофізіологічний) та розвиток особистості вчителя й учнів (соціальний). Досягнення означеної мети ми розглядаємо як запоруку гуманізації навчального процесу на основі врахування функціональних можливостей учасників освітнього процесу. Цим забезпечується єдність ергономічних досліджень та їх системний характер. Звичайно, у конкретному дослідженні той чи інший аспект може переважати – це практично неминуче. Однак загальна мета реалізується через сукупність і взаємодоповнюваність указаних аспектів.

Стратегічним завданням гуманізації освіти є забезпечення пріоритетності загальнолюдських цінностей, гармонії стосунків людини й навколишнього середовища, суспільства і природи. Розв'язуючи практичні завдання, педагогічна ергономіка зважає на відповідність інформаційно-предметного середовища фізичним, фізіологічним і психологічним можливостям та особливостям учителя й учня. Із таких

самих позицій в ергономічній системі "учитель – учень – засоби навчання – навчальне середовище" учень і вчитель розглядаються не як окремі її елементи, а як діючі суб'єкти навчального процесу; середовище, засоби навчання – як такі, що залучені до їхньої діяльності. Це дає змогу розглядати вказану систему в такому вигляді: "суб'єкти навчального процесу – засоби навчання – навчальне середовище".

З ергономічної точки зору ефективність діяльності людини значною мірою залежить від її функціонального стану (єдність психічного та фізіологічного компонентів). Усі дослідники в галузі ергономіки переконані, що для ефективності виконання конкретної діяльності потрібно забезпечити працівникові комфорт – оптимальну для самопочуття сукупність фізіологічних, психологічних, естетичних відчуттів людини, які виникають у процесі її взаємодії з предметно-просторовим середовищем чи його окремими елементами [9].

При виборі критерію оптимізації діяльності людини в науковий обіг уведено поняття "функціональний комфорт", що трактується як оптимальний функціональний стан, при якому досягається відповідність засобів та умов праці функціональним можливостям працівника. При цьому забезпечується мінімум психофізіологічної ціни діяльності індивіда (іншими словами, досягаються мінімальні психофізіологічні витрати людини для здійснення певної діяльності), віддаляється розвиток втоми, створюються умови для збереження працездатності [10].

Узявши такий підхід за основу, Р. Сафін пов'язав ефективність навчального процесу з ергономічним критерієм, що забезпечує стан функціонального комфорту всіх учасників освітнього процесу [8]. Відповідно до цього, у навчально-виховній діяльності функціональний комфорт учителя та учнів виникає тоді, коли навчальне середовище відповідає їхнім функціональним можливостям. Це сприяє досягненню мінімальної психофізіологічної ціни діяльності педагога й дітей та збереженню їх працездатності впродовж навчальних занять. Навпаки, неестетичні та незручні меблі, класи, засоби навчання, невідповідність характеристик навчального середовища нормативним вимогам, недостатня завантаженість учнів (автоматичне виконання певних дій, одноманітність діяльності, обмеженість засобів навчання) або перевантаженість (швидкий темп уроку, невідповідність завдань віковому рівню розумового розвитку) викликають стан функціонального дискомфорту, що спричиняє стрімке зниження ефективності навчання.

Усе зазначене вище дає нам змогу уточнити сутність педагогічної ергономіки,

яку розглядаємо як галузь педагогічної науки, що вивчає проблеми гармонізації суб'єкт-суб'єктних відносин учасників педагогічної взаємодії на основі оптимізації психофізіологічних процесів, дидактичних засобів, матеріальних умов шкільної праці, гігієнічних, здоров'язберігальних та естетичних чинників освітнього середовища. Педагогічна ергономіка на основі всебічного комплексного аналізу основних чинників взаємодії в системі "учитель – учень – засоби навчання – навчальне середовище" (із позицій медичних, біологічних, педагогічних, психологічних наук) створює сукупність науково обґрунтованих вимог до навчальної діяльності учнів і педагогічної діяльності вчителів. Зважаючи на той факт, що ми маємо справу з молодшими школярами, вік яких характеризується низкою анатомо-фізіологічних і психологічних особливостей, педагогічна ергономіка має враховувати положення вікової анатомії, фізіології, педагогічної психології та шкільної гігієни.

На думку дослідників, основне завдання ергономічного підходу у ВНЗ полягає в оптимізації педагогічної і навчальної діяльності шляхом надання ергономічній системі "викладач – студент – засоби навчання – навчальне середовище" таких властивостей, що забезпечать якість навчального процесу при умові збереження здоров'я та розвитку особистості [4]. Ергономісти виділяють основні характеристики оптимальних умов стосовно трудової (педагогічної) діяльності: праця високопродуктивна і надійна, надання людині необхідних зручностей для збереження сил, здоров'я та підвищення працездатності [7]. На нашу думку, ергономічний підхід можна розглядати як такий, що забезпечує реалізацію педагогіко-ергономічних норм і вимог до засобів навчання, а також ергономічних вимог і рекомендацій до організації навчальної діяльності учнів і педагогічної діяльності вчителів. Його основне завдання полягає в оптимізації педагогічної і навчальної діяльності учасників освітнього процесу, критерієм якої є їх функціональний комфорт.

У процесі аналізу системи педагогічних (Ю. Бабанський, П. Підласий, О. Савченко, В. Сластьонін) та ергономічних принципів (Д. Баєтова, Є. Вороніна, В. Зінченко, В. Муніпов, Т. Назарова, Р. Сафін) нами узагальнено основні педагогіко-ергономічні засади організації навчального процесу у початковій школі з позицій ергономічного підходу:

- педагогічні: науковості, доступності, адекватності, наочності, педагогічної технологічності, зв'язку навчання з життям, позитивного емоційного фону навчання;
- ергономічні: безпеки і надійності, комфортності й гармонії, урахування ві-

кових та індивідуальних особливостей учнів молодшого шкільного віку (принцип психофізіологічної адаптованості), хронометричної відповідності, естетичності (дидактичного дизайну).

Розгляньмо детальніше ергономічні принципи організації навчального процесу у початковій школі:

- принцип безпеки та надійності передбачає створення умов, що є безпечними і надійними, а також сприяють збереженню здоров'я та підвищенню працездатності вчителя й учнів у навчально-виховній діяльності;

- принцип комфортності й гармонії: рівноправна, гуманна взаємодія вчителя й учнів, а також зручні, комфортні умови навчального середовища надають можливість для розкриття особистісного потенціалу учасників освітнього процесу;

- принцип урахування вікових та індивідуальних особливостей учнів молодшого шкільного віку (принцип психофізіологічної адаптованості). Під час вибору навчального матеріалу, застосування засобів навчання, подачі навчальної інформації вчитель повинен враховувати рівень інтелектуальної підготовленості учнів і їх зорові, слухові, психологічні можливості;

- принцип хронометричної відповідності передбачає пристосованість конструктивних та інформаційних параметрів навчального обладнання, засобів навчання до тимчасового та постійного їх застосування;

- принцип естетичності (дидактичного дизайну) пов'язаний із відповідністю середовища вимогам естетики та завданням виховання в дітей естетичних потреб, розвитку гарного смаку, акуратності, створення позитивного емоційного та навчального процесу.

Важливим питанням педагогічної ергономіки є організація робочого місця учнів та вчителя з урахуванням ергономічних вимог. Оптимальна організація робочого місця вчителя й учнів пов'язана як із турботою про збереження їх здоров'я, так із забезпеченням ефективності навчально-виховного процесу. У початковій школі раціональна організація робочого місця й правильна постава дитини обов'язково мають контролюватися вчителем. Проведене нами у школах м. Полтави спостереження за організацією робочого місця вчителя та учнів переконує в некомпетентності педагогів у цьому питанні. По-перше, нами виявлено основні відхилення учнів від правильної постави: ноги не торкаються підлоги або витягнені вперед (залежно від ростової групи школяра), низько схилена голова над робочою поверхнею, асиметричність пози дітей (підняте плече, викривлений хребет) тощо. По-друге, нераціональне розміщення навчальних матері-

алів на партах учнів та столі вчителя створює незручність, дискомфорт, що має негативні наслідки як для здоров'я учасників освітнього процесу, так і для його ефективності.

За результатами наших опитувань (227 осіб) виявлено, що майже всі вчителі початкових класів м. Полтави (97,8 %) погоджуються, що умови навчального середовища повинні бути комфортними, безпечними та здоров'язберігальними. Це означає, що в школах є передумови для реалізації ергономічного підходу у мотиваційно-психологічному аспекті. Водночас лише половина вчителів початкових класів вважають своє робоче місце досить комфортним (44,5 %). Решта вчителів серед недоліків відзначили такі: велика наповнюваність класу обмежує простір; проходи між одномісними партами не є зручними; замало часу для організації робочого місця тощо. Як стверджують вчителі початкової школи, робочі місця учнів є недостатньо комфортними і не завжди відповідають їх антропометричним характеристикам. Лише 28,6 % учителів вважають їх досить пристосованими й зручними.

Не вдаючись до детального аналізу результатів опитувань, відзначимо лише, що вчителі сучасних шкіл розуміють і усвідомлюють актуальність, необхідність та надзвичайну важливість упровадження ергономічного підходу при організації навчально-виховного процесу. Але, за попередніми висновками, педагоги не мають теоретичної основи для практичної реалізації ергономічних вимог і рекомендацій.

Висновки. Таким чином, педагогічна ергономіка є малодослідженою, але актуальною і перспективною галуззю педагогічної науки, що забезпечує вирішення проблеми оптимізації умов діяльності вчителя й учня в навчальному середовищі з метою підвищення ефективності освітнього процесу та збереження здоров'я його учасників.

Відзначимо, що фахівців із педагогічної ергономіки в сучасній Україні вкрай мало, проте ергономічна освіта є необхідною для вчителів і учнів. У педагогічних вищих навчальних закладах дедалі частіше у зміст підготовки педагогів різних спеціальностей вводяться дисципліни "Основи ергономіки в роботі вчителя початкових класів", "Психологія педагогічної праці та основи ергономіки", "Педагогічна ергономіка" тощо, спрямовані на ергономічну підготовку майбутніх фахівців.

Виходячи з цього, авторами статті створено та видано навчальний посібник із педагогічної ергономіки для студентів педагогічних університетів [11]. Вважаємо за вкрай необхідне у закладах освіти запровадити обов'язкову навчальну дисципліну "Основи педагогічної ергономіки", а вказаний навчальний посібник рекомендувати студентам, батькам, учителям як довідник для створення комфортного та безпечного навчального середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базарный В. Ф. *Дитя человеческое. Психопсихология развития и регресса* / В. Ф. Базарный. – М.: Пульс, 2009. – 328 с.
2. Приступа Е. *Завышенные нормы или слабые дети?* / Е. Приступа. – *Зеркало недели. Украина*. – 2011. – № 9.
3. Павлов М. *Географический справочник "О странах"* [Электронный ресурс] / М. Павлов. – 2012. – Режим доступа : http://ostranah.ru/_lists/life_expectancy.php.
4. Баєтова Д. Р. *Построение информационно-предметной среды учебного кабинета вуза на основе эргономического подхода* : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 "Теория и методика профессионального образования" / Динар Рахметуловна Баєтова. – Омск, 2007. – 18 с.
5. Борисова Т. *Розвиток ергономічної науки у контексті педагогічної практики* / Тетяна Борисова // *Дидактика*. – 2006. – № 4. – С. 55–59.
6. *Дизайн : иллюстрированный словарь-справочник* / [под общей ред. Г. Б. Минервина и В. Т. Шимко]. – М.: Архитектура-С, 2004. – 288 с.
7. Мунипов В. М. *Разработка научных основ эргономических норм и требований* / В. М. Мунипов. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1978. – 116 с.
8. Сафин Р. С. *Проектирование эргономических технологий обучения студентов инженерно-строительных специальностей* : моногр. / Р. С. Сафин. – Казань : КГУ, КГАСА, 2001. – 309 с.
9. Скидан С. А. *Эргономические основы учебного процесса в высшей школе* : моногр. / С. А. Скидан – К. : Ред. "Бюл. ВАК України", 1998. – 222 с.
10. Чайнова Л. Д. *Функциональный комфорт. Компоненты и условия формирования* / Л. Д. Чайнова // *Техн. эстетика*. – 1983. – № 1. – С. 21–23.
11. Карапузова Н. Д. *Основи педагогічної ергономіки* / Н. Д. Карапузова, Є. А. Зімниця, В. М. Помогайбо. – К.: Академвидав, 2012. – 192 с.
12. *Handbook of Research for Educational Communications and Technology* / Edited by D. H. Jonasson. – USA : Macmillan Library Reference, 1996. – 1267 p.

Цитувати: Карапузова Н. Д. Педагогічна ергономіка: створення комфортного та безпечного навчального середовища у початковій школі / Н. Д. Карапузова, Є. А. Починок, В. М. Помогайбо // *Постметодика*. – 2012. – № 5. – С. 8–12.

© Н. Д. Карапузова, Є. А. Починок, В. М. Помогайбо, 2012. Стаття надійшла в редакцію 10.10.2012 ■

МОДЕЛЬ ДОБРОЗИЧЛИВОГО ДО ДІТЕЙ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Т. В. Водолазська

Проаналізовано модель школи доброзичливого ставлення до дитини, що реалізується в рамках міжнародної програми ЮНІСЕФ "Child-friendly schools", надано характеристики доброзичливого освітнього середовища, вивчено педагогічні умови його створення.

Ключові слова: школа доброзичливого ставлення до дитини, доброзичливе освітнє середовище, безпечне освітнє середовище, психологічно безпечне освітнє середовище, цілісне освітнє середовище.

Водолазская Т. В. Модель доброжелательной к детям образовательной среды

Проанализирована модель школы доброжелательного отношения к ребенку, которая реализуется в рамках международной программы ЮНЕСКО "Child-friendly schools", приведены характеристики доброжелательной образовательной среды, изучены педагогические условия ее создания.

Ключевые слова: школа доброжелательного отношения к ребенку, доброжелательная образовательная среда, безопасная образовательная среда, психологически безопасная образовательная среда, целостная образовательная среда.

Vodolazskaya T. Child-friendly Model of Learning Environment

Paper reviews the present model of the child-friendly school, fulfills in the framework of UNICEF international program "Child-friendly schools", gives the characteristics of a friendly learning environment and studies the pedagogical conditions of its creation.

Keywords: child-friendly school, friendly learning environment, safe learning environment, psychologically safe learning environment, holistic educational environment.

Основними ідеями сучасної освіти, що підтримуються і поширюються міжнародною організацією ЮНІСЕФ, є ідеї забезпечення прав, свобод та інтересів дітей, представлені в концепції програми "Школа доброзичливого ставлення до дитини" ("Child-friendly schools") [12]. Зміст статті ґрунтується на основних положеннях моделі школи доброзичливого ставлення до дитини, що реалізується в рамках названої програми і, розглядаючись як стандарт якості в галузі базової освіти, впроваджується в 155 країнах світу (Україна не входить у цей перелік). Автори концепції пропонують розглядати школу під кутом доброго ставлення, прихильності до дітей, бажання зробити для них добро, принести користь. Доброзичлива до дітей школа – це школа, у якій дітям надається право навчатися відповідно до їх індивідуальних здібностей у сприятливому середовищі [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням безпеки навчального процесу в сучасній українській школі приділяється значна увага. Безпечне освітнє середовище школи – таке, у якому біль-

шість учасників мають позитивне до нього ставлення, високі показники індексу задоволеності потреб і захищеності від психологічного насилля. Психологічно безпечне освітнє середовище виступає як ефективна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів і педагогів, розвитку психологічного здоров'я, особистісному зростанню, гармонізації особистості.

Питаннями проектування освітнього середовища, у якому особистість затребувана, а його учасники відчують захищеність і задоволення основних потреб, займаються І. Баєва, Д. Іванов, В. Панов, В. Рубцов, В. Слободчиков, А. Тубельський. Особлива увага в дослідженнях приділяється проблемам організації безпечного середовища навчання в школі, діагностиці негативних соціальних процесів, впливу освітнього середовища на формування емоційної стійкості дітей.

Проблемі психологічної безпеки освітнього середовища присвячені дисертаційні дослідження І. Баєвої, Н. Рассохи. Психологічно безпечне освітнє середовище науковці тлумачать як середовище взаємо-

Водолазська Тетяна Володимирівна, старший викладач кафедри менеджменту освіти Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського

дії, вільне від проявів психологічного насилля, яке має референтну значущість для суб'єктів навчально-виховного процесу, характеризується переважанням гуманістичної центрації, відображається в емоційно особистісних і комунікативних характеристиках його суб'єктів [1, 2].

Дослідження свідчать про інтерес науковців до питань створення сприятливого інноваційного освітнього середовища [5, 6, 7, 11, 14]. Сучасна школа повинна стати не лише місцем, де дітей навчають, а й простором для їх повноцінного розвитку, середовищем становлення успішних, щасливих і здорових людей. Це можливо лише в атмосфері душевного комфорту, сприятливого соціального і психологічного клімату в школі, що підтримує розвиток особистості, її потенціал.

Постановка проблеми. Інтерес педагогічної спільноти до феномена "безпеки", спеціальні дослідження в галузі інноваційного освітнього середовища [5, 8, 9, 12, 13, 14] спонукали до вивчення умов, що забезпечують комфортне перебування в освітніх установах учасників навчально-виховного процесу.

Мета статті полягає в аналізі характеристик доброзичливого освітнього середовища для створення моделі доброзичливого освітнього середовища – основи для практичної реалізації у початкових школах України.

Головними завданнями статті є: проаналізувати науково-педагогічну літературу відповідно до теми дослідження, вивчити досвід світової практики; визначити педагогічні умови формування доброзичливого до дитини освітнього середовища.

Виклад основного матеріалу. Стан комфорту, безпеки і захищеності, позитивного світосприйняття й інтересу – це те, без чого неможливе здійснення ефективної освітньої діяльності у початковій школі. Дитина, котра перебуває з тієї або іншої причини в дискомфортному стані, не може повноцінно включитися у процес навчання, а значить, шкільна освіта не досягає своєї мети.

У наш час змінюється розуміння поняття "середовище", яке з неорганізованого певною мірою пасивного набору інформаційних, комунікаційних і об'єктних впливів на учня перетворюється на важливий елемент самоорганізації і розвитку психіки дитини. Саме таке середовище є запорукою безпеки учнів [11, с. 164].

У рамках міжнародної програми ЮНІСЕФ "Школа доброзичливого ставлення до дитини" освітнє середовище визначається як "доброзичливе до дитини і вчителя". Це середовище, у якому діти й учителі вчать разом, утворюючи єдине ціле, середовище, у якому діти перебувають у центрі уваги і яке заохочує їх до ак-

тивної участі в навчанні. Указане середовище відповідає вимогам учителів щодо надання дітям якісної освіти. Воно має бути безпечним, здоровим і цілісним, учителі – добре підготовленими, а ресурси – забезпечувати фізичні, емоційні та соціальні умови для навчання [9].

Звернімося до результатів дослідження за програмою ЮНІСЕФ "Школа доброзичливого ставлення до дитини", що представлені у матеріалах звітів і журналів [9, 12, 13].

В аспекті фізичних характеристик середовища вивчалися можливості простору й дизайну класної кімнати для розвитку учнів. Дослідниками було визначено, що адаптація середовища до нових освітніх стратегій швидше відбувається тоді, коли архітектура класу проектується у просторі "навчальної студії" [6, с. 11].

Школи мають бути достатньо просторими, щоб забезпечувати кожній дитині потребу в русі, ознайомленні з навколишнім середовищем. Дітям необхідне місце, де вони можуть танцювати, грати в активні ігри, стрибати і пересувати предмети. Просторі класні кімнати створюють для учнів можливість одночасно працювати індивідуально і в групах [13]. Переміщення дітей на заняттях у початковій школі підвищує ступінь їх активності, суттєво впливає на характер навчальної діяльності, сприяє пом'якшенню агресивної поведінки [4, с. 43].

Простір класу автори концепції пропонують ділити на багатофункціональні автономні центри, що надають дітям можливість об'єднуватися, формувати групи за інтересами. Науковцями встановлено, що висока соціальна щільність при низьких ігрових ресурсах (або браку такої можливості) призводить до зростання агресивних реакцій у стосунках між дітьми; проте та сама щільність при достатніх ігрових ресурсах і можливостях їх використання не сприяє агресії.

Указані центри умовно виокремлюються завдяки пересувним перегородкам, відкритим полицям; за допомогою візуальних ефектів, наприклад, використання різних матеріалів покриття підлоги, текстури або кольору стін; за рахунок змін в освітленні або висоті стелі чи підлоги. Такі розділові, чітко визначені кордони сприяють соціальній взаємодії, стимулюють дослідницьку поведінку.

Діти молодшого шкільного віку мають потребу в особистому просторі, що дає змогу взаємодіяти з дорослими, забезпечує місце для гри, читання книг або відпочинку [7, с. 42]. У такому центрі повинні бути килими, зручні стільці і подушки, невисока книжкова полиця для книг та іграшок, а також простір для рослин або акваріума.

Навчання в доброзичливих школах не обмежується стінами класної кімнати. Клас під відкритим небом – майданчик для активних ігор, спостережень та досліджень. Пришкільна ділянка – місце для вирощування місцевих різновидів рослин, проведення дослідницького навчання. У деяких країнах доброзичливі школи забезпечують початкову професійну підготовку шляхом створення пришкільних ділянок або лабораторій біля школи. Результатом такої діяльності може стати отримання початкових професійних знань у галузі сільського господарства.

В Україні є практика створення класів під відкритим небом, екологічних стежок, дослідних ділянок, дослідницьких майданчиків. На жаль, цей досвід не став повсякденною нормою.

Міцне здоров'я – передумова ефективного навчання. Дослідження показують, що здорові діти вчаться краще, а шкільні програми з охорони здоров'я і забезпечення якісного харчування визнаються як засоби підвищення рівня успішності і благополуччя [13]. Доброзичливі школи значну увагу приділяють емоційному, психологічному і фізичному благополуччю дітей, захищаючи учнів від образ, расової дискримінації, етнічних забобів або нав'язливого втручання учителів та однолітків.

В описаній моделі розширюється палітра педагогічної техніки, поступово долається авторитарний стиль спілкування між учителем і учнем, розвивається діапазон форм їх взаємодії, скорочується практика, при якій учитель працює фронтально із цілим класом.

У доброзичливих до дитини школах педагогічний процес базується на принципах:

- діти вчаться, не лише запам'ятовуючи факти, а досліджуючи, спостерігаючи, висловлюючи свої думки і припущення;
- у процесі навчання діти вчаться критично мислити;
- діти потребують свободи у використанні своїх внутрішніх ресурсів для вирішення проблем і водночас їм необхідне керівництво вчителя для найкращого використання своїх природних здібностей [13].

Такі принципи визначають діапазон форм і методів навчання. У широкому сенсі, увага приділяється тому, що відповідає інтересам дітей. Сучасний учитель початкової школи будує навчальний процес з урахуванням не лише вікових особливостей дитини, а й специфіки індивідуального розвитку її організму, фізіологічних і психічних процесів, широко використовуючи інформацію щодо збереження і зміцнення здоров'я всіх суб'єктів освітнього процесу у своїй педагогічній діяльності.

Освітні технології у початковій школі – важливий елемент освітнього процесу, що певною мірою впливає на якість усієї системи початкової освіти. Прийняття орієнтованої на дитину парадигми, що характеризується вираженою гуманістичною суттю, психотерапевтичною спрямованістю й орієнтацією на вільний і творчий розвиток школяра, стимулює активну появу і розвиток педагогіки співпраці, успіху.

К. Роджерс запропонував будувати навчання на інших (порівняно з традиційною школою) принципах. Головним серед них можна вважати принцип свободи у навчанні, який полягає в тому, щоб не робити за дитину, не вказувати, що робити, не вирішувати за неї її проблеми, а дати їй усвідомити себе, розбудити власну активність і внутрішні сили, щоб вона сама робила вибір, ухвалювала рішення і відповідала за них. Відповідно до поглядів науковця, завдання вчителя – не давати готові і, можливо, не потрібні учневі знання, а розвинути пізнавальну активність школяра, що виявиться у виборі змісту, цілей, методів роботи, поведінки, цінностей. Учитель, за К. Роджерсом, стимулює і полегшує самостійну діяльність учня.

До методів, що стимулюють "свободу у навчанні", належать: постановка проблем; використання різних джерел знання; метод контрактів; організація роботи в групах різного складу; організація навчання як дослідження; спеціальні заняття із самопізнання, міжособистісної взаємодії.

Перевагами такого навчання, перш за все, є увага до внутрішнього світу дитини, розвитку її особистості; по-друге, пошук нових методів, форм і засобів навчання.

Відповідно до моделі "Школа доброзичливого ставлення до дитини" під час класних занять діти не виступають пасивними споживачами знань, які їм дає вчитель. Цей процес інтерактивний, у його рамках діти – активні учасники навчальної діяльності: вони спостерігають, досліджують, слухають, міркують, ставлять запитання і "доходять до розуміння". У цьому полягає суть занять у всіх моделях шкіл, доброзичливих до дитини, і вчителі мають бути добре підготовлені, щоб застосовувати такий метод викладання.

При описаному підході до навчання не лише учитель навчає учня, але й учень учиє учителя, вони стають співробітниками, що кооперуються один з одним.

З огляду на модель "Школа доброзичливого ставлення до дитини", реформування початкової школи, що відбувається в Україні, повинно бути пов'язано насамперед із трансформацією класно-урочної системи, сидячо-слухаючої педагогіки, форм взаємодії педагога з учнями, зміни системи оцінювання особистих досягнень учнів. Особливо важливе введення нових активних форм організації занять і мето-

дів навчання, які покликані забезпечити підготовку людини, що дорослішає, до інтеграції у відкрите суспільство.

Рівень емоційного благополуччя наших учнів часто набагато нижчий від їх фізичного здоров'я, і не останню роль у цьому відіграє процес оцінювання. Чинна у початковій освіті система оцінювання не дає можливості для формування в учня оцінювальної самостійності, утруднює індивідуалізацію навчання, є малоінформативною, часто травмує дитину. Повністю зосереджена в руках учителя система оцінювання нерідко стає знаряддям маніпуляції і психологічного тиску, що спрямоване, з одного боку, на дитину, з іншого – на батьків. Останні, своєю чергою, часом мимоволі теж використовують цей засіб для тиску на дитину. Усе це призводить до зниження інтересу школяра до навчання, зростання психологічного дискомфорту в навчанні, тривожності дитини і навіть погіршення її фізичного здоров'я. Ураховуючи негативний вплив оцінювання на здоров'я учнів, науковці говорять про інструктаж із "техніки безпечного оцінювання" для педагогів [3, с. 209].

Коли учні отримують емоційну підтримку і заохочення учителів, академічну підтримку від однолітків, вони успішніше використовують освітні стратегії [7, с. 44]. Якщо ж наголос у навчанні робиться на отриманні оцінки, учні частіше намагаються обдурити, списати матеріал, рідше звертаються по допомогу, уникають партнерства. При зосередженні під час навчання на вирішенні контекстних завдань учні демонструють вищий рівень власної ефективності, а також досягають вищого соціально-когнітивного розвитку, виявляють критичність мислення [6, с.10].

У сучасних умовах школа самотужки не може забезпечити повноцінне досягнення цілей навчання і виховання. Інші соціальні інститути, зокрема сім'я, повинні знайти своє місце в цьому складному процесі, що визначає подальше існування і прогрес суспільства.

Школа доброзичливого ставлення до дитини підтримує, цінує і стимулює участь батьків, мешканців громади в житті школи. Батьківські комітети беруть активну участь у шкільному житті.

У наш час виник новий підхід до школи як співтовариства учнів, учителів, батьків і її найближчого соціального оточення. Формується поняття "шкільне співтовариство", невід'ємними ознаками якого є такі: дорослі виступають в ролі лідера, а не інструктора; викладання ґрунтується на розвитку дітей (з урахуванням їх інтересів, схильностей, здібностей), відповідальності у прийнятті рішень; оцінювання розвитку дитини відбувається в процесі роботи і спостереження за нею.

Для залучення батьків до навчання дітей і перетворення їх на помічників школи розроблені рекомендації, що пояснюють, які загальнонавчальні навички краще розвивати в дітей, як допомагати їм у навчанні, налагоджувати зв'язки між школою і сім'єю [9].

Спеціально створене освітнє середовище – це важлива особливість моделей шкіл, доброзичливих до дитини. Його значущою характеристикою є цілісність. Пітер Сендж, шукаючи зв'язок між англійськими словами "whole" і "health" ("ціле" і "здоров'я", що походять від одного староанглійського кореня "hal"), доходить висновку, що "наш світ нездоровий саме тією мірою, якою ми не здатні бачити його як ціле" [10].

Під цілісним розуміємо освітнє середовище, у якому здійснюється взаємозалежне функціонування всіх його складників як систем, що забезпечує навчання, розвиток і виховання суб'єктів навчально-виховного процесу.

Шлях до цілісності лежить через узгоджену дію внутрішніх потреб дитини пізнати своє оточення, пов'язати себе зі світом. Цілісність знань про світ створюється учнем під час навчальної та самостійної пізнавальної діяльності, розвивається разом із його досвідом. Діючи з реальними предметами, аналізуючи особистісно значущі об'єкти і явища, дитина працює над створенням моделей особистісного освітнього продукту. При цьому інтереси учня, його досвід, освітні цілі виступають важливою складовою навчального процесу.

Навчання – індивідуальний процес, який багато в чому залежить від того, що вкладає в нього дитина. Діти краще вчаться, коли у них є мотивація і їх заохочують до участі в роботі класу. Виникненню мотивації можуть сприяти фізичне середовище, у якому відбувається навчання, допомога вчителя і спільна діяльність із ровесниками. Підвищенню мотивації сприяє самопочуття дітей, а також інтерес до навчання батьків, місцевих співтовариств і держави загалом.

В освітньому середовищі доброзичливих шкіл увага зосереджується на наданні учням можливостей експериментувати з ідеями і знаходити відповіді на питання, що веде до "радіості пізнання" від самостійно зробленого відкриття. Приблизно так само ці школи заохочують "радіості викладання", яка виникає в учителя внаслідок використання продуманих форм і методів, що допомагають усім дітям досягати успіхів у навчанні.

Дослідники дійшли висновку, що вчитель повинен бути не стільки "носієм знань", скільки рівноправним партнером навчальної комунікації. Він, як це не парадоксально звучить, приходиться у школу

навчатися, розвивати себе, а для цього йому потрібна комунікація з учнями. Таким чином, ієрархія "учитель-учень" перетворюється на структуру рівноправних стосунків [6, с.11].

Досвід різних країн показує: школи, доброзичливі до дитини, забезпечують мотивацію для вчителів. З огляду на те, що педагоги працюють у класах, які стимулюють навчання, використовують нові методики для підвищення успішності своїх учнів, їх наповнює відчуття гордості за свою професійну компетентність. А оскільки школярі демонструють упевненість у собі і більший інтерес до навчання, їх учителям легше здобути повагу і довіру батьків та місцевих громад. Таке професійне заохочення і визнання можуть мати для вчителів не менше значення, ніж питання заробітної плати і умов праці [12].

Учителю належить ключова роль у досягненні відповідних результатів учнями. Тому професійна підготовка і допомога у підготовці вчителів до виконання цієї важливої місії стає одним із першочергових завдань у школі доброзичливого ставлення до дитини.

Висновки. Доброзичливе до дитини освітнє середовище – це середовище, яке сприяє благополуччю кожної дитини; де кожен відчуває свою приналежність до групи, психологічний комфорт; де педагог виявляє повагу до дітей, цікавлячись їх емоційною сферою, ідеями і їхнім життям; де діти можуть вільно виражати себе.

Серед необхідних умов успішної реалізації моделі доброзичливої школи, без яких інвестування в школи не принесе бажаного результату, можна виділити:

- проектування безпечного, здорового, цілісного освітнього середовища;
- упровадження інноваційних методів роботи в класі, що значно підвищують результативність навчання;
- сприяння співпраці дітей, учителів, батьків, представників громади на шляху реформування освіти;
- створення умов для підвищення якості освіти шляхом мотивації вчителів.

У наш час немає єдиного способу проектування шкільного освітнього середовища. Модель школи може відрізнятися в різних країнах, але спільним знаменником є орієнтована на дитину освіта у безпечному, здоровому і цілісному освітньому середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баева И. А. Психологическая характеристика образовательной среды: диагностика и оценка [электронный ресурс] / И. А. Баева. – Режим доступа : ftp://lib.herzen.spb.ru/text/baeva_3_16_26.pdf
2. Баева И. А. Психологическая безопасность образовательной среды: Теоретические основы и технологии создания: автореф. дис. на соиск. ступ. д-ра психол. наук: 19.00.07 / И. А. Баева : Рос. гос. пед. ун-т им. А. И. Герцена. – СПб., 2002. – 44 с.
3. Власенко В. А. Оценка: цена и ценность / В. А. Власенко // Народное образование. – 2012. – № 5. – С. 208–213.
4. Водолазська Т. В. Вплив освітнього середовища на емоційне благополуччя молодшого школяра / Т. В. Водолазська // Освіта Полтавщини. – 2011. – № 23–24. – С. 39–45.
5. Веб-сайт програми InnoSchool [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://innoschool.tkk.fi/>
6. Заир-Бек Е. С. Понятие "образовательная среда школы" и подходы к ее оцениванию в современных исследованиях / Е. С. Заир-Бек // Постметодика. – 2012. – № 2 (105). – С. 7–11.
7. Куваева Я. В. Архитектура школы будущего: среда обучения / Я. В. Куваева // Народное образование. – 2011. – № 9. – С. 41–46.
8. Общественность и школы, доброжелательные к детям [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.unicef.org/turkmenistan>
9. Руководство по школам доброжелательного отношения к ребенку. ЮНИСЕФ [электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.unicef.org/education/index_focus_schools.html
10. Сендж П. Пятая дисциплина. Искусство и практика самообучающейся организации / П. Сендж. – Харьков, 2006. – 384 с.
11. Сергеев С. Ф. Психологическая безопасность в образовательной среде / С. Ф. Сергеев, В. А. Якунин // Народное образование. – 2012. – № 6. – С. 163–169.
12. Учителя и школы, доброжелательные к детям. Веб-страница ЮНИСЕФ [электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.unicef.org/cfs/index_RisingVoices.htm
13. Школы, доброжелательные к детям, в Туркменистане. Руководство для учителей [электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.unicef.org/turkmenistan/cfs_teacher_manual_1.pdf
14. International Conference on Innovative Learning Environments [электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/edu/ceri/internationalconferenceoninnovativelearningenvironments.htm>

Цитувати: Водолазська Т. В. Модель доброзичливого до дітей освітнього середовища / Т. В. Водолазська // Постметодика. – 2012. – № 5. – С. 13–17.

© Т. В. Водолазська, 2012. Стаття надійшла в редакцію 24.09.2012 ■

ЕФЕКТИВНІСТЬ УПРОВАДЖЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

(НА ПРИКЛАДІ ЗНЗ М. КРЕМЕНЧУКА ТА
КРЕМЕНЧУЦЬКОГО РАЙОНУ ПОЛТАВСЬКОЇ
ОБЛАСТІ)

І. О. Козак, Н. Г. Козак

На основі моніторингу стану викладання предмета "Основи здоров'я" в загальноосвітніх навчальних закладах м. Кременчука та Кременчуцького району Полтавської області (2011 р.) проаналізовано ефективність упровадження здоров'язбережувальних і здоров'яформуючих технологій у навчально-виховний процес.

Ключові слова: здоров'язбережувальні технології, здоров'яформуючі технології, основи здоров'я, освітнє середовище, життєві навички, моніторинг, виховання.

Козак І. О., Козак Н. Г. Эффективность внедрения здоровьесберегающих образовательных технологий (на примере общеобразовательных учебных заведений г. Кременчуга и Кременчугского района Полтавской области)

На основе мониторинга состояния преподавания предмета "Основы здоровья" в общеобразовательных учебных заведениях г. Кременчуга и Кременчугского района Полтавской области (2011 г.) проанализирована эффективность внедрения здоровьесберегающих и здоровьеформирующих технологий в учебно-воспитательный процесс.

Ключевые слова: здоровьесберегающие технологии, здоровьеформирующие технологии, основы здоровья, образовательная среда, жизненные навыки, мониторинг, воспитание.

Kozak I., Kozak N. The Effectiveness of the Health Protective Technologies Implementation (on the examples of Kremenchuk and Poltava Secondary Schools)

The efficiency of the of health-protective and health forming technologies implementation in school education process has been analyzed on the base of monitoring of teaching subject 'Health Fundamentals' in secondary schools of Kremenchuk district, Poltava region (2011).

Key words: health-protective technologies, health forming technology, health fundamentals, educational environment, life skills, monitoring, education.

Постановка проблеми. Здоров'я населення України, особливо дітей, викликає занепокоєння громади, влади та держави загалом. Тому в умовах модернізації сучасної освіти гостро постало питання впровадження здоров'язбережувальних та здоров'яформуючих технологій навчання і виховання школярів на всіх уроках у загальноосвітніх навчальних закладах [5, 6, 7]. Значним досягненням української освіти є прийняття 2005 р. рішення про введення в Типові навчальні плани загальноосвітніх навчальних закладів предмета "Основи здоров'я", мета якого – формування в учнів свідомого ставлення до свого життя та здоров'я, оволодіння основами здорового способу життя, життєвими навичками безпечної та здорової поведінки [3], сприяння шля-

хом реалізації здоров'язбережувальних і здоров'яформуючих технологій вихованню здорової особистості, масовому залученню школярів до превентивного виховання [16].

Минуло шість років від часу впровадження "Основ здоров'я" в загальноосвітніх навчальних закладах. Як відбувається процес викладання цього предмета і який кадровий потенціал його забезпечує, наскільки високий рівень навчальних досягнень учнів, які методи і форми проведення уроків використовуються педагогами для формування в дітей навичок здорового способу життя? На ці та інші питання ми намагалися дати відповідь, провівши у 2011 р. моніторинг стану викладання предмета "Основи здоров'я" в загальноосвітніх закладах м. Кременчука

та Кременчуцького району Полтавської області. Висвітлення цих питань є завданням нашої статті.

Основна частина. Ураховуючи сучасний стан здоров'я нації та загрози сьогодення (алкоголізм, наркоманія, негативний вплив ЗМІ), годі заперечувати необхідність упровадження превентивного виховання на уроках і в позаурочний час. Превенція – дії з метою профілактики, пом'якшення, полегшення, коригування умов, що спричиняють фізичні або емоційні порушення, соціальні відхилення. Превентивна педагогіка (від лат. *preventus* – попереджувальний) – наука, що вивчає причини формування й розвитку відхилень у поведінці людини та методи їх попередження, подолання, виправлення [11]. Зазначимо, що саме діти шкільного віку є, з одного боку, групою, найбільш вразливою до агресивного впливу негативних явищ, а з іншого – найбільш сприйнятливою до формування навичок і моделей безпечної поведінки.

Починаючи з 2001 р., в інваріантну складову типових навчальних планів початкової, а з 2005 р., як уже зазначалося, – основної та старшої школи введено предмет "Основи здоров'я" з тижневим навантаженням 1 год в 1–7 класах та 0,5 год у 8–9 класах. Викладання предмета "Основи здоров'я" у 1–4 класах здійснюється за навчальними програмами "Основи здоров'я. 1–2 класи" (автори О. Я. Савченко, Т. Є. Бойченко, Н. С. Коваль) та "Основи здоров'я. 3–4 класи" (автори Н. М. Бібік, Т. Є. Бойченко, Н. С. Коваль), у старшій школі – за програмою "Основи здоров'я. 5–9 класи" авторів Т. Є. Бойченко, В. М. Заплатинського, В. В. Дивака [1, 3, 12].

Для досягнення мети викладання предмета "Основи здоров'я" важливим є створення освітнього середовища, сприятливого для здоров'я учнів, формування в них відповідального ставлення до здоров'я свого та інших, виховання найвищих загальнолюдських цінностей. Поняття "освітнє середовище" розглядається педагогами як "система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, що полягають у соціальному та просторово-предметному оточенні" [17]. Однією з основних цілей кожного шкільного уроку має бути створення здоров'язбережувального освітнього середовища. Учені по-різному дають визначення поняття "здоров'язбережувальне середовище". Так, А. А. Сидоренко вважає, що це сукупність певних гігієнічних, психолого-педагогічних, організаційних, навчально-виховних та інших умов [13], Т. С. Овчиннікова включає у поняття "здоров'язбережувальне середовище" умови спілкування дітей

між собою та педагогом [10], М. К. Смирнов зосереджує увагу на використанні методів і форм проведення уроків, що сприяють вихованню в дітей культури здоров'я [14], Н. В. Сократова наголошує на важливості формування в дітей настанов на збереження та зміцнення здоров'я [15].

Важливим фактором збереження та формування здоров'я дітей є наявність позитивної атмосфери у педагогічному й учнівському колективах. Українські науковці О. Л. Богініч, Н. Ф. Денисенко відзначають велику роль застосування особистісно орієнтованого підходу та створення позитивного мікроклімату для навчання і виховання [2; 4].

С. Є. Лупаренко, О. І. Попов, П. І. Потеїко, Л. А. Суханова стверджують, що реалізація здоров'язбережувальних технологій у навчально-виховному процесі передбачає: 1) організацію особистісно орієнтованого навчання з урахуванням індивідуальних можливостей дитини; 2) діагностику рівня індивідуального здоров'я, психосоматичних, конституційних і соціально-духовних особливостей дитини; 3) реалізацію системи рекреаційних, корекційних і реабілітаційних заходів зі збереження здоров'я та створення комфортних умов для дітей, котрі належать до "групи ризику"; 4) вибір оптимальних технологій і навчальних програм, що враховують стать, вік, соціальне й екологічне середовище; 5) формування індивідуальних потреб особистості та профорієнтацію на основі знань про власні можливості та особливості соматичного, психічного, інтелектуального, духовного й соціального здоров'я; 6) навчання методів самодіагностики, самооцінки, самоконтролю та самокорекції психосоматичного статусу особистості; 7) оптимізацію соціально-гігієнічних умов життєдіяльності дітей, вихователів і педагогів [8].

Здоров'язбережувальні та здоров'яформуючі технології, застосовані педагогом, створення ситуації успіху на уроках основ здоров'я формують життєві навички, що сприяють фізичному, соціальному, духовному та психічному здоров'ю школярів. Нижче в таблиці подано перелік життєвих навичок, що сприяють здоровому способу життя (за С. Фіцайло) [9; 16].

Діяльність учителів м. Кременчука та Кременчуцького району Полтавської області, котрі викладають предмет "Основи здоров'я", спрямована на опанування учнями загальних валеологічних знань, зміцнення навичок здорового способу життя, поведінки в надзвичайних ситуаціях і надання першої допомоги, збереження фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я – свого та оточення.

Життєві навички, що сприяють здоровому способу життя

Життєві навички	Різновид навичок	Результати навчальної діяльності
Життєві навички, що сприяють фізичному здоров'ю	Навички раціонального харчування	Дотримання режиму харчування; уміння складати харчовий раціон з урахуванням реальних можливостей, потреб і користі; уміння визначати й зберігати високу якість харчових продуктів
	Навички рухової активності	Виконання ранкової зарядки; регулярні заняття фізичною культурою, руховими іграми, фізичною працею
	Санітарно-гігієнічні навички	Навички особистої гігієни; уміння виконувати гігієнічні процедури (доглядати за шкірою, зубами, волоссям тощо)
	Режим праці та відпочинку	Уміння чергувати розумову та фізичну активність; вміння знаходити час для регулярного харчування й повноцінного відпочинку
Життєві навички, що сприяють соціальному здоров'ю	Навички ефективного спілкування	Уміння слухати; чітко висловлювати свої думки; виражати свої почуття; просити про послугу або допомогу; володіння невербальною мовою (жести, міміка, інтонація тощо); адекватна реакція на критику
	Навички співчуття	Уміння розуміти почуття, потреби і проблеми інших людей; уміння висловити це розуміння; уміння зважати на почуття інших людей; допомагати та підтримувати
	Навички розв'язування конфліктів	Уміння розрізняти конфлікти поглядів і конфлікти інтересів; розв'язувати конфлікти поглядів на основі толерантності; уміння розв'язувати конфлікти інтересів за допомогою конструктивних переговорів
	Навички поведінки в умовах тиску, погроз, дискримінації	Уміння уникати небезпечних ситуацій і діяти при загрозі насилля; уміння обстоювати свою позицію і відмовлятися від небажаних пропозицій, зокрема пов'язаних із залученням до куріння, вживання алкоголю, наркотичних речовин; уміння розрізняти прояви дискримінації, зокрема щодо людей з особливими потребами, ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД; навички впевненої поведінки, зокрема й застережливих дій щодо ВІЛ/СНІДу
	Навички спільної діяльності та співробітництва	Уміння працювати в команді; адекватно оцінювати свої здібності, свій внесок у спільну діяльність; уміння визнавати внесок інших у спільну роботу

На прикладі загальноосвітніх навчальних закладів м. Кременчука та Кременчуцького району Полтавщини під час моніторингового дослідження ми намагалися:

- ♦ проаналізувати чинники (суб'єктивні і об'єктивні), що впливають на якість шкільної валеологічної освіти, зокрема, відповідність кадрового забезпечення викладання предмета "Основи здоров'я", наявність і функціонування кабінетів з основ здоров'я;

- ♦ з'ясувати відповідність знань, умінь і навичок учнів вимогам навчальних програм;

- ♦ отримати об'єктивну інформацію про рівень навчальних досягнень учнів із предмета "Основи здоров'я";

- ♦ дослідити стан дотримання вимог Державного стандарту базової повної загальної освіти щодо організації навчально-виховного процесу, впровадження в нього здоров'язберезувальних і здоров'яформуючих педагогічних технологій;

- ♦ з'ясувати динаміку розвитку валеологічної освіти в навчальних закладах упродовж 2009–2011 рр. (робота факультативів і курсів за вибором, участь школярів у конкурсах, турнірах здоров'язберігаючого та здоров'яформуючого спрямування тощо).

Значна роль у викладанні предмета "Основи здоров'я" належить особистості вчителя, його кваліфікаційній підготовці. Відповідно до рекомендацій Міністерства освіти і науки України викладання означеного предмета рекомендовано вчителям біології, валеології, фізкультури, психології та педагогам, які пройшли тренінги за методикою розвитку життєвих навичок.

Керівниками Кременчуцького міського управління та районного відділу освіти створено оптимальні умови для фахового навчання за методикою розвитку життєвих навичок (40-годинна програма) усіх учителів, залучених до викладання предмета. У загальноосвітніх навчальних закладах м. Кременчука та Кременчуцького району у 2005–2011 рр. підвищили кваліфікаційний рівень 93 педагоги.

Кадровий склад фахівців із предмета "Основи здоров'я" в Кременчуцькому районі на 100 % відповідає рекомендаціям МОН України. У загальноосвітніх навчальних закладах м. Кременчука на початок 2011–2012 н. р. 96 % педагогів мають відповідну фахову підготовку. Крім того, решта вчителів, які не є фахівцями (4 %), викладають цей предмет понад 5 років. Проте в деяких навчальних закладах у 5–9 класах "Основи здоров'я" викладає не один педагог, як це рекомен-

дується МОН, а 2–3 вчителі, що свідчить про їх довантаження годинами із цієї дисципліни і не є припустимим.

Кваліфікаційний рівень учителів предмета "Основи здоров'я" досить високий. Так, у м. Кременчуці звання "Учитель-методист" та "Старший учитель" присвоєно 9 та 5 особам відповідно, 24 педагоги мають вищу кваліфікаційну категорію, 19 – першу, 8 – другу, 2 – "спеціаліст". У Кременчуцькому районі звання "Учитель-методист" та "Старший учитель" мають 1 та 2 педагоги відповідно, вищу кваліфікаційну категорію – 6, I категорію – 9, II категорію – 4, "спеціаліст" – 2 учителі.

Із метою підвищення рівня організації навчально-виховного процесу та забезпечення якості викладання предмета "Основи здоров'я", створення умов для формування в учнів мотивації щодо здорового способу життя, оволодіння навичками безпечної поведінки та на виконання наказу МОН України від 09.12.2009 р. № 1114 "Про затвердження Примірною Положення про навчальний кабінет з основ здоров'я загальноосвітніх навчальних закладів" у ЗНЗ м. Кременчука та Кременчуцького району ведеться робота зі створення бази для викладання предмета та здійснення оздоровчих освіти і виховання. Відповідно до "Положення про навчальний кабінет з основ здоров'я загальноосвітніх навчальних закладів" функціонують кабінети основ здоров'я у загальноосвітніх навчальних закладах № 1, 4, 6, 7, 12, 30 м. Кременчука та у Білецьківському НВК Кременчуцького району. У Недогарківській ЗОШ I–III ст., Кривушівському НВК, Максимівському НВК Кременчуцького району діють комбіновані кабінети біології та здоров'я, на базі яких проводяться уроки з предмета "Основи здоров'я", здійснюється превентивне виховання. Решта загальноосвітніх навчальних закладів використовують для уроків із означеної дисципліни класні кімнати, предметні кабінети. Ураховуючи зменшення кількості учнів у ЗНЗ, що веде до звільнення додаткових приміщень, а також відсутність необхідності забезпечення кабінетів з основ здоров'я складним обладнанням, доцільно створити останні в кожному навчальному закладі.

Підвищенню ефективності навчально-виховного процесу на уроках із предмета "Основи здоров'я" сприяє використання адміністраціями навчальних закладів Кременчука варіативної складової Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів. Зокрема, викладання факультативів ведеться в десяти ЗНЗ м. Кременчука: "Основи екології" (ЗОШ № 2, 3), "ОБЖ" (гімназія № 5),

"Валеологія" (ліцей № 11, ЗОШ № 12); курсів за вибором "Захисти себе від ВІЛ" (ліцей № 4), "Крок до пізнання психології особистості" (гімназія № 6), "Рівний – рівному" (ЗОШ № 20); "Права дитини" (колегіум № 25), психологічного практикуму "Пізнай себе" (ліцей № 4) та в одинадцяти навчальних закладах Кременчуцького району: "Основи екології" (Білецьківський НВК, Піщанська гімназія, Садківська ЗОШ I–III ст., Омельницький НВК, Максимівський НВК); "Вияви турботу і обачливість", "Знай та реалізуй свої права", "Твоє життя – твій вибір" (Піщанська гімназія, Недогарківський НВК, Білецьківський НВК, Гориславський НВК, Червонознам'янська ЗОШ I–II ст.); "Валеологія", гурток "Юний валеолог" (Кривушівський НВК), "Основи медичних знань" (Садківська ЗОШ I–III ст.). І лише в трьох загальноосвітніх навчальних закладах м. Кременчука (№ 4, 12, 17) та у двох Кременчуцького району (Білецьківському та Кривушівському НВК) реалізується міжнародний проект "Школа проти СНІДу", метою якого є навчати молодь вирішувати проблеми, пов'язані з ВІЛ/СНІДом, формувати толерантне ставлення до людей, які живуть із ВІЛ. У м. Кременчуці (ліцей № 4, спеціалізована школа з поглибленим вивченням фізичної культури та основ здоров'я № 7, загальноосвітня школа № 12) та Кременчуцькому районі (Кривушівський і Максимівський НВК) діють "Школи сприяння здоров'ю".

Під час моніторингу вивчалось питання ведення класних журналів, зошитів, відповідності календарного планування нормативним вимогам МОН. Установлено, що в усіх загальноосвітніх навчальних закладах Кременчука та Кременчуцького району програма з предмета "Основи здоров'я" виконується повністю. Ведення класних журналів відповідає вимогам нормативних документів і методичних рекомендацій МОН щодо викладання предмета.

У 2011–2012 н. р. середня забезпеченість підручниками з предмета "Основи здоров'я" у ЗНЗ м. Кременчука – 94,1 %, Кременчуцького району – 100 %.

Вивчення рівня підготовки учнів ЗНЗ міста та району проводилося за допомогою контрольних робіт на початку та наприкінці навчального року. У м. Кременчуці дослідженням було охоплено 3 342 учні, із них 1 469 учнів 6-х класів, 1 846 учнів 8-х класів; у Кременчуцькому районі – 551 учень, зокрема, 259 учнів 6-х класів і 292 учні 8-х класів. Узагальнені результати контрольного зрізу порівняно з попередньою письмовою роботою дають підстави зробити висновки, що учні

здебільшого володіють практичними навичками розв'язання проблемних ситуацій, дотримання здорового способу життя. Середній показник результативності виконаних контрольних робіт у загальноосвітніх навчальних закладах м. Кременчука – 9,2 бала в 6-х класах, 8,7 – у 8-х класах, у Кременчуцькому районі – 8,1 бала у 6-х класах, 7,1 – у 8-х класах.

Відвідані уроки в загальноосвітніх навчальних закладах № 1, 17, 18, 19, 23, 27, ліцеї № 4 м. Кременчука та Білецьківському НВК, Вільнотерешківській ЗОШ I–III ст., Кривушівському НВК, Потоківській ЗОШ I–III ст. Кременчуцького району показали, що вчителі до викладання предмета "Основи здоров'я" підходять творчо, програма виконується повністю.

Моніторинг виявив, що більшість педагогів використовують у своїй роботі здоров'язбережувальні та здоров'яформуючі технології, прийоми психоемоційного розвантаження, активні методи і форми роботи: ситуативні та тестові завдання, рольові ігри, змагання між командами тощо. Опанування нового матеріалу часто супроводжується постановкою та вирішенням проблемних запитань, словниковою роботою, використанням випереджальних повідомлень. Більшість уроків проводяться у формі тренінгів або із застосуванням здоров'язбережувальних навчальних технологій та стратегії навчання на основі взаємодії, що передбачає активну співпрацю учнів один з одним і вчителем, причому останній більше скеровує роботу школярів на здобуття знань, ніж на отримання готової інформації.

Слід відзначити організаційно-методичну роботу, що її проводять керівники методичних об'єднань учителів предмета "Основи здоров'я" м. Кременчука Т. А. Артеменко та Кременчуцького району М. М. Вальчук під керівництвом, відповідно, методиста основ здоров'я науково-методичного центру Кременчуцького районного методичного кабінету О. В. Яременко. На окрему увагу заслуговує досвід учителів м. Кременчука Л. В. Савельєвої (ліцей № 4), С. І. Кожевої (ліцей № 4), О. В. Шерстюк (гімназія № 6), О. М. Бовт (ЗОШ № 19) та Кременчуцького району М. М. Вальчук (Білецьківський НВК), І. М. Гудзь (Вільнотерешківська ЗОШ I–III ст.), І. П. Потапенко (Потоківська ЗОШ I–III ст.), Н. В. Панікарської (Чечелевська ЗОШ I–II ст.).

Більшість учителів міста і району впродовж вивчення тієї чи іншої теми планують різні види навчальних робіт із

предмета. Підбиваючи підсумки роботи учнів за семестр, педагоги враховують результативність навчальних досягнень учнів і поточні оцінки, оцінювання здійснюється відповідно до чинних критеріїв МОН, до уваги беруться усні відповіді та практична складова. Учителі, створюючи ситуації успіху, використовуючи здоров'язберезувальні навчальні технології та різні стратегії навчання (взаємодіючого, прямого, непрямого, самостійного та ґрунтованого на досвіді), заохочують учнів до систематичної підготовки до уроків, розвивають їх практичні уміння й навички здорового способу життя.

Позитивним є усвідомлення вчителями, що запорукою виховання здорової особистості є створення ситуацій успіху, застосування здоров'язберезувальних і здоров'яформуючих технологій, навчання школярів адекватної самооцінки своєї діяльності, формування в них життєвих навичок безпечної та здорової поведінки, залучення дітей до активної співпраці учнівського, педагогічного колективів, сім'ї і громади в напрямі здоров'язбереження.

Учителі предмета "Основи здоров'я" загальноосвітніх навчальних закладів м. Кременчука та Кременчуцького району (57 % та 39 % відповідно) з метою оптимізації навчально-виховного процесу використовують методичні комплекти, що включають підручник, методичний посібник для вчителя, зошит із друкованою основою для учня. Зусиллями вчителів, учнів виготовлено навчально-дидактичні матеріали для проведення занять.

У позаурочний час педагоги залучають школярів до роботи, пов'язаної із превентивним вихованням: навчання в гуртках і факультативах, участь у конкурсах, турнірах, написання наукових робіт тощо. Аналіз участі учнів у МАН, турнірах, конкурсах виявив позитивні результати. Так, у Кременчуцькому районі щорічно є по 2–3 призери Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії наук в номінації "Медицина", "Психологія", "Біологія", а загальноосвітні навчальні заклади м. Кременчука у цих же номінаціях за останні 3 роки мають найкращі показники в області (2009 р. – 15 призових місць, 2010 р. – 17, 2011 р. – 23).

Всеукраїнський інтерактивний конкурс "Колосок" сприяє валеологічному, екологічному вихованню, стимулює інтерес учнів до природничих дисциплін. Як відзначено у підсумковому наказі МОН України про проведення цього конкурсу, кількість учасників із Кременчуцького району у 2009–2011 рр. стабільно зростає (у 2011 році до конкурсу долучилися 47 % учнів ЗНЗ Кременчуцького району та 30

% школярів ЗНЗ м. Кременчука). Проте ще велика кількість навчальних закладів залишається осторонь участі в конкурсі "Колосок".

Результати моніторингового дослідження засвідчили високу результативність кременчуцьких міських і районних учнівських команд юних друзів пожежної дружини, юних інспекторів руху.

За сприяння Автозаводської районної ради м. Кременчука створено автоматично, де учні загальноосвітніх навчальних закладів міста та району відвідують теоретичні та практичні заняття з правил дорожнього руху.

Узагальнені результати моніторингового дослідження дають підстави констатувати, що викладання предмета "Основи здоров'я" в загальноосвітніх навчальних закладах м. Кременчука та Кременчуцького району здійснюється на належному рівні, учителі впроваджують здоров'язберезувальні, здоров'яформуючі технології, інтерактивні методи навчання, рівень навчальних досягнень учнів відповідає вимогам Державного стандарту базової повної загальної середньої освіти.

Методичний кабінет відділу освіти Кременчуцької районної державної адміністрації та Управління освіти виконавчого комітету Кременчуцької міської ради проводять значну роботу для забезпечення належного рівня загальноосвітньої підготовки школярів із предмета "Основи здоров'я" та надання методичної допомоги навчальним закладам. Приділяється увага організації самоосвітньої діяльності педагогів, проведенню семінарів, засідань методичних об'єднань учителів із навчальної дисципліни "Основи здоров'я".

Адміністрації загальноосвітніх навчальних закладів Кременчука та Кременчуцького району забезпечують відповідно до Державного стандарту загальної середньої освіти належну організацію викладання предмета "Основи здоров'я" у 5–9-х класах. Питання про стан викладання заслуховується на засіданнях педагогічних рад, шкільних методичних об'єднань, шкільних методичних рад, нарадах при директоріві.

На підставі аналізу моніторингового дослідження можна зробити висновки, що викладання предмета "Основи здоров'я" у 5–9-х класах відвіданих навчальних закладів м. Кременчука та Кременчуцького району відповідає критеріям науковості, практичності, системності. Співбесіди з учнями засвідчують, що у переважної більшості школярів сформоване позитивне ставлення до вивчення предмета. Значна частина учнів вирізняється логікою мислення, вміло висловлює власну думку щодо тієї чи іншої пробле-

ми. Підтвердженням цього є результати навчальних досягнень учнів, виявлені під час дослідження.

У навчальних закладах здійснюється внутрішньошкільний контроль за викладанням предмета "Основи здоров'я". Проте не всі керівники шкіл, де проводився моніторинг, відвідують та аналізують відповідну кількість уроків із цієї дисципліни. Адміністраціями закладів освіти не завжди проводиться глибокий аналіз занять із наданням якісних рекомендацій, для превентивного виховання виділяється недостатньо годин із варіативної складової Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів.

Управління освіти виконавчого комітету Кременчуцької міської ради (начальник – кандидат філософських наук, доцент Г. Ф. Москалик) та науково-методичний центр Кременчуцької міської ради (директор О. М. Никифоренко), відділ освіти Кременчуцької районної державної адміністрації (в. о начальника О. Г. Семерянін), районний методичний кабінет (завідувач Н. Р. Квашук) проводять цілеспрямовану і послідовну роботу з виконання завдань Державного стандарту загальної середньої освіти щодо вивчення предмета "Основи здоров'я" у ввірених їм загальноосвітніх навчальних закладах: налагоджено організаційне, навчально-методичне забезпечення викладання предмета "Основи здоров'я", сплановано систему підвищення фахової майстерності вчителів (виконується графік підвищення кваліфікації педагогічних працівників, належним чином організовано роботу вчителів у міжкурсовий період).

Однак керівникам навчальних закладів необхідно активно долучитися до реалізації наказу МОНМС України № 982 від 17.08.11 "Про виконання Загальнодержавної програми забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування, догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД щодо підготовки педагогічних працівників та охоплення навчанням учнівської молоді за програмами розвитку життєвих навичок" та створити умови для залучення школярів до участі у спецкурсах, факультативах, що формують здоровий спосіб життя, виділяючи для цього години з варіативної складової типових навчальних планів.

Висновки. Моніторингові дослідження в загальноосвітніх навчальних закладах м. Кременчука та Кременчуцького району деякою мірою є відображенням ситуації з упровадження навчального предмета "Основи здоров'я" у Полтавській області.

Гострим є питання обладнання в усіх ЗНЗ кабінетів для проведення уроків із

предмета "Основи здоров'я", ураховуючи, що кількість школярів у навчальних закладах скорочується і вивільняються необхідні приміщення. Обладнання цих кабінетів є простим і не потребує залучення додаткових коштів. Необхідною умовою є можливість вільно рухати столи і стільці, а також наявність вільного місця для приклеювання скотчем плакатів із напрацюваннями учнів. Адміністраціям загальноосвітніх навчальних закладів доцільно знайти ресурси для створення кабінетів з "Основами здоров'я" у всіх навчальних закладах м. Кременчука та Кременчуцького району.

Важливим чинником успішного викладання є кадрове забезпечення. У загальноосвітніх навчальних закладах Кременчуччини педагоги, які викладають предмет "Основи здоров'я", переважно є вчителями біології, фізкультури, психологами, як і рекомендовано Міністерством освіти і науки України. І лише 4 % вчителів не є фахівцями, однак ці педагоги викладають предмет не менше ніж 2 роки.

Упровадження нових форм і методів навчання, зокрема здоров'язбережувальних і здоров'яформуючих технологій, сприяє підвищенню інтересу школярів до предмета. Анкетування школярів засвідчило, що діти цікавляться предметом, а тренінгові форми проведення уроків допомагають учням краще засвоїти навчальний матеріал, сформувати соціально-психологічні навички, зрештою, адаптуватися до життя в суспільстві.

Проблемою для навчальних закладів м. Кременчука та Кременчуцького району, як і загалом області, є використання варіативної складової Типових навчальних планів загальноосвітніх навчальних закладів для формування здорового способу життя на засадах розвитку життєвих навичок. Курсів за вибором чи факультативів із превентивного виховання недостатньо, а в деяких районах узагалі немає, тому роботу в цьому напрямі необхідно активізувати. Ситуація на Полтавщині із запровадженням превентивних курсів потребує покращення.

Моніторинг засвідчив, що навчально-виховний процес, базуючись на системі наукових знань (уявлень, понять, закономірностей), формує у його учасників стійке переконання щодо необхідності здорового способу життя, позитивне світосприйняття, настанови на збереження і покращення здоров'я власного і оточення, потребу тісної співпраці у цьому напрямі учнів, педагогів, сім'ї та громади.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібік Н. Інтегрований курс "Основи здоров'я". Програма. 3–4 класи / [Н. Бібік, Т. Бойченко, Н. Коваль, О. Манюк] // Початкова школа. – 2003. – № 2. – С. 43–49.
2. Богініч О. Л. Сутність здоров'язберігаючого середовища у життєдіяльності дітей дошкільного віку / О. Л. Богініч // Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка. Випуск XVII–XVIII. – Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2008. – С. 191–199.
3. Бойченко Т. Є. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Основи здоров'я. 5–9 класи / Т. Є. Бойченко, В. М. Заплатинський, В. В. Дивак. – К. : Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005.
4. Денисенко Н. Освітній процес має бути здоров'язбережувальним / Н. Денисенко // Дошкільне виховання. – 2007. – № 7. – С. 8–10.
5. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2004. – № 1–2. – С. 30–65.
6. Державний стандарт початкової загальної освіти (зі змінами, затвердженими колегією Міністерства освіти і науки України від 20.10.2005 "Про підсумки переходу початкової школи на новий зміст та структуру навчання") // Початкова школа. – 2006. – № 2. – С. 2–44 (Вкладка).
7. Державний стандарт початкової загальної освіти // Освіта України. – 2000. – № 50. – С. 1–32 (Вкладка).
8. Лупаренко С. Є. Сутність, види та особливості здоров'язберігаючих технологій у дітей в умовах сучасного навколишнього середовища / С. Є. Лупаренко, О. І. Попов, П. І. Потейко, Л. А. Суханова // Гігієна населених місць : зб. наук. пр. – Київ, 2010. – Вип. 55. – С. 382–386.
9. Методичні рекомендації щодо вивчення предмета "Основи здоров'я" у 2009/10 навчальному році / Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки № 25–26–27. – Офіц. вид. – К. : Видавництво "Педагогічна преса", 2009. – 96 с.
10. Овчинникова Т. С. Организация здоровьесберегающей деятельности в дошкольных образовательных учреждениях / Т. С. Овчинникова. – СПб. : Кара, 2006. – 176 с.
11. Оржеховська В. М. Превентивна педагогіка : навчальний посібник / В. М. Оржеховська, О. І. Пилипенко. – Черкаси : Вид. Чабаненко Ю. – 2007.
12. Савченко О. Я. Основи здоров'я. Навчальна програма. 1–2 кл. / О. Савченко, Т. Бойченко, Н. Коваль // Програми для середньої загальноосвітньої школи. 1–4 кл. – К. : Початкова школа, 2006. – С. 187–195.
13. Сидоренко А. А. Формирование и сохранение здоровья воспитанников образовательных учреждений интернатного типа : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / А. А. Сидоренко. – Кемерово, 2006. – 263 с.
14. Смирнов Н. К. Здоровьесберегающие образовательные технологии в работе учителя и школы / Н. К. Смирнов. – М. : Управление ГОУ, 2003. – 272 с.
15. Современные технологии сохранения и укрепления здоровья детей : учебн. пособие / под общ. ред. Н. В. Сократова. – М. : ТЦ Сфера, 2005. – 224 с.
16. Фіцайло С. Інструктивно-методичні рекомендації щодо вивчення предмета "Основи здоров'я" у 2009/10 н.р. / С. Фіцайло // Здоров'я та фізична культура. Шкільний світ : Газета для вчителів фізкультури, основ здоров'я, ОБЖ. – 2009. – № 22–24. – С. 8–10.
17. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – М. : Педагогика, 2008. – 347 с.

Цитувати: Козак І. О. Ефективність упровадження здоров'язбережувальних освітніх технологій (на прикладі ЗНЗ м. Кременчука та Кременчуцького району Полтавської області) / І. О. Козак, Н. Г. Козак // Постметодика. – 2012. – № 5. – С. 18–25.

© І. О. Козак, Н. Г. Козак, 2012. Стаття надійшла в редакцію 10.10.2012. ■

ОБНОВЛЕННЯ ШКІЛЬНОЇ ПРИРОДНИЧО-НАУКОВОЇ ОСВІТИ НА ОСНОВІ ЕКОЛОГО-ЕВОЛЮЦІЙНОГО ПІДХОДУ

Л. М. Рибалко

Розглядається еколого-еволюційний підхід до сучасної шкільної природничо-наукової освіти. Зосереджено увагу на сутності еколого-еволюційного підходу і його ролі в оновленні природничої освіти, підвищенні її якісних показників.

Ключові слова: еколого-еволюційний підхід, шкільна природничо-наукова освіта.

Рыбалко Л. Н. Обновление школьного естественнонаучного образования на основе эколого-эволюционного подхода

Рассматривается эколого-эволюционный подход к современному школьному естественнонаучному образованию. Акцентировано внимание на сущности эколого-эволюционного подхода и его роли в обновлении естественнонаучного образования, повышении его качественных показателей.

Ключевые слова: эколого-эволюционный подход, школьное естественнонаучное образование.

Rybalko L. Updating School Science Education Based on Ecological and Evolutionary Approach

We consider the ecological and evolutionary approach to the modern school science education. Attention is focused on the essence of ecological and evolutionary approach and its role in the renewal of science education, improve their quality parameters.

Keywords: ecological and evolutionary approach, science school education.

Постановка проблеми. Входження людства в третє тисячоліття ознаменувалося оновленим поглядом світової спільноти на майбуття, визначенням ціннісних властивостей суспільного життя, що характеризують його якість. Світ визнав: добробут, освіта та здоров'я людини є головними чинниками якості її життя, а якість освіти – пріоритетом розвитку суспільства у ХХІ ст. Як зазначає більшість дослідників (О. І. Локшина, Т. О. Лукіна, О. І. Ляшенко, О. В. Овчарук, А. І. Субетто, О. М. Топузов), якість освіти – це узагальнений показник розвитку суспільства у певному часовому вимірі. Тому його слід розглядати в динаміці тих змін, що характеризують поступ держави в контексті світових тенденцій. О. І. Ляшенко пише: "Зміни, що стосуються всіх сфер суспільного життя, спричинені не лише потребою оновити й змінити їх, вони є наслідком взаємовпливів і закономірних перетворень, що відбуваються в усьому світі" [10, с. 31].

Сучасне технологізоване суспільство набуває рангу глобалізованого, тобто такого, що має глобальні проблеми у своєму розвитку. Це неминуче позначається

на розвитку освіти, зокрема природничо-наукової. У ХІХ ст. шкільна природничо-наукова освіта відповідала запитам та умовам лінійної стадії розвитку цивілізації, як зазначають у своїх працях С. Ф. Єгоров, А. І. Піскунов, В. Н. Ліпник, З. І. Васильєва, тоді як динаміка змін у суспільстві була незначною. У другій половині ХХ-го та у ХХІ ст. зміни соціального буття суспільства приводять до змін пріоритетів освіти, трансформації людських цінностей, а зміна тенденцій в освітньому просторі відображає загальний напрям змін у світі.

У Національній доктрині розвитку освіти України наголошено на необхідності переходу освітньої системи на новий тип гуманістично-інноваційної освіти, досягнення її конкурентоспроможності у європейському та світовому освітньому просторі, формування покоління молоді, котре буде захищеним і мобільним на ринку праці, здатним робити особистий духовно-світоглядний вибір, матиме необхідні знання, навички та компетентності для інтеграції в суспільство на різних рівнях, буде спроможним навчатися впродовж життя [11, с. 5–6]. Успішність по-

дальших перетворень залежить від того, наскільки усвідомленим, системним і послідовним є обраний курс на модернізацію, якою мірою при визначенні освітньої стратегії враховуються сучасні реалії соціально-економічного розвитку суспільства, зарубіжний досвід і підходи до оновлення освіти.

Розробники доктрини чітко сформулювали низку проблем, на вирішення яких має бути спрямована державна політика: постійне оновлення змісту освіти, організація навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень тощо [11, с. 4]. Національна доктрина розвитку освіти викликала загалом схвальні відгуки, але розробникам не вдалося уникнути критичних зауважень щодо застарілих підходів до визначення місця та ролі освіти в сучасному суспільстві, що постійно змінюється.

Порівнюючи вітчизняну доктрину з аналогічним російським документом, М. Зубрицька відзначила фундаментальну відмінність між ними: російські розробники "розглядають освіту як основу модернізації суспільства, тоді як у нас в Україні освіту сприймають просто як одну із галузей народного господарства" [5]. Згодом висловлені зауваження були враховані, а в тексті Національної доктрини – чітко визначено пріоритетне значення освіти як "основи розвитку особистості, суспільства, нації та держави", "стратегічного ресурсу поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені" [11, с. 4].

Більшість науковців вважають, що українська освіта на сучасному етапі перебуває у кризовому стані, причини якого – не лише в нестабільній соціально-економічній ситуації, недосконалій структурі державного управління, а й у застарілих методах і підходах до навчання, повільному і безсистемному оновленні змісту освіти тощо.

Огляд останніх досліджень свідчить про наявність тенденції ототожнювати процеси реформування та модернізації освіти, що, на нашу думку, не є прийнятним. Якщо "реформувати" означає "змінювати що-небудь шляхом реформи (реформ); перетворювати, перебудовувати" [1, с. 1028], то "модернізувати" – це "змінювати, вдосконалювати відповідно до сучасних вимог і смаків" [1, с. 535]. Отже, модернізація освіти має бути спрямована не на докорінні зміни, як того вимагає реформування, а на оновлення принципів,

змісту, підходів до навчання та виховання.

Концептуальні засади модернізації вітчизняної освіти розкриваються у працях В. Андрущенка, Б. Гершунського, Б. Євтуха, В. Ільченко, В. Кременя, Н. Ничкало, О. Тогузова та ін. Погоджуємося з думками вітчизняних дослідників про те, що мета модернізації освіти полягає у підвищенні її якості до загальноєвропейського рівня, переорієнтації школи на задоволення освітніх потреб споживачів і попиту на ринку праці, посиленні конкурентоспроможності навчальних закладів та їх випускників.

Деякі зарубіжні дослідники (С. П. Капіца, С. П. Курдюмов, Г. Г. Малинецький) модернізацію змісту шкільної природничо-наукової освіти (ПНО) розглядають як складний системний процес, що включає історико-філософський, онтологічний та світоглядний аспекти. Історико-філософський аспект представляє філософську рефлексію як соціально-філософську підставу еволюції освіти загалом і ПНО як її складової. Учені вважають, що шкільна ПНО має формуватися відповідно до світових напрямів розвитку суспільства, зокрема на засадах стійкого розвитку, та прогнозу її ролі в суспільстві ХХІ ст. Онтологічний аспект передбачає адекватність змісту природничо-наукових знань системи шкільної освіти імперативам соціоприродної та соціокультурної еволюції відносин людства та природи, забезпечення їх стійкого розвитку. Світоглядний аспект пов'язаний зі становленням еволюційного, екологічного та креативного світогляду людства як ноосферного, синергетичного [7].

Усі три аспекти декларують оновлення шкільної ПНО на засадах стійкого (екологічно збалансованого, гармонійного, самодостатнього) розвитку суспільства – розвитку, що задовольняє потреби теперішнього часу і не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти їх потреби [15], розуміється як соціально бажаний, економічно життєздатний [17].

В ідеях стійкого розвитку, що передбачають узгодження екологічних, економічних і соціальних чинників розвитку суспільства, відображено усвідомлення світовою спільнотою взаємозалежності людини і природи; рівноваги людського споживання і можливостей природи до самовідновлення; урахування прав та інтересів нинішнього і майбутніх поколінь. "Порядок денний на ХХІ століття" та Концепція сталого розвитку суспільства, затверджені на конференції ООН із навколишнього середовища та розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.), потребують переорієнтації національних стратегій дер-

жав у напрямі змін у свідомості та діяльності кожного жителя нашої планети, перебудови системи економічних і соціальних відносин та активнішої участі громадян у прийнятті рішень щодо збереження довкілля. Зрозуміло, що перебудова економічної та суспільної систем у результаті змін у свідомості населення неможлива без відповідної освіти (на чому неодноразово наголошувалося у нормативних документах ЮНЕСКО) [21]. Тому врахування запитів і тенденцій освіти для стійкого розвитку (ОСР) є однією з умов подальшого розвитку кожної національної системи освіти, зокрема України.

На цьому наголошує і науковець А. М. Єрмоленко у монографії "Соціальна етика та екологія. Гідність людини – шанування природи" (2010), вказуючи на необхідність формування збалансованої моделі розвитку цивілізації як стратегії стійкого розвитку, що є в наш час провідною стратегією розвитку людства [6].

Шкільна природничо-наукова освіта чи не найперша має орієнтувати зміст навчання на стратегію стійкого розвитку суспільства з метою вирішення проблеми соціоприродної гармонізації відносин людства та природи; забезпечення здорового і якісного життя майбутніх поколінь; формування у молоді розуміння життя як найвищої ціннісної категорії; необхідних життєвих компетентностей, які, своєю чергою, адаптують особистість до повноцінного функціонування в умовах сучасних соціальних змін, усвідомлення того, що збереження біосфери є умовою не тільки стійкого розвитку суспільства, але й існування людини як біологічного виду.

Завдання поставлене, але ОСР, десятиріччя якої проголошено ООН у 2005–2014 рр., без розроблення спеціальних підходів до її втілення у практиці шкільного навчання не матиме цілеспрямованого характеру. "Освіта для сталого розвитку потребує переорієнтації основної уваги із забезпечення знань на вирішення проблем та знаходження важливих рішень", – наголошено у Стратегії Європейської економічної комісії ООН з освіти в інтересах збалансованого розвитку [15]. У нормативних документах ЮНЕСКО зазначено, що нові підходи до формування змісту освіти мають передбачати якісне його оновлення відповідно до пріоритетних цілей ОСР, сформульованих світовим освітнім співтовариством (Міжнародним бюро освіти).

Еколого-еволюційний підхід та його сутність. Запоруку підвищення якості шкільної природничо-наукової освіти вбачаємо у застосуванні еколого-еволюційного підходу (ЕЕП), що не лише удосконалить її зміст, а й уможливить реалізацію

мети (поки що гіпотетично стверджуємо) шкільної ПНО, яку Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти України декларує крізь низку завдань освітньої галузі "Природознавство", серед яких окреслюємо як першочергові формування в учнів основ цілісного уявлення про природу та місце людини в ній (зміст загальноприродничої компоненти галузі) та екологічної свідомості, дотримання правил екологічно безпечної поведінки в навколишньому природному середовищі (зміст екологічної компоненти галузі) [4].

Під еколого-еволюційним підходом розуміємо сучасний загальнонауковий напрям у методології пізнання природи та її об'єктів як цілісних систем із поясненням їх екологічних зв'язків, еволюції та прогнозуванням перспектив їх стійкого розвитку. Еколого-еволюційне пізнання природи передбачає з'ясування причинно-наслідкових зв'язків функціонування систем об'єктивної реальності та їх еволюційного розвитку, розгляд природи як цілісності з її відкритими нелінійними системами, що мають свою структуру, внутрішні системні, зовнішні екологічні зв'язки та розвиток, підпорядкований законам природи.

Поняття "еколого-еволюційний підхід" знаходимо у працях французького натураліста Ж. Л. Бюффона ("Природничі історія", написана з позицій ЕЕП); німецького натураліста О. Гумбольдта ("Космос"); соціологів Г. Ленські та Ж. Ленські ("Ідея еволюції в суспільстві"), В. С. Крисаченка ("Еколого-еволюційний підхід у біології", дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук); Н. П. Депенчук і В. С. Крисаченка ("Екологія та теорія еволюції"). Поняття "еволюційний підхід" зустрічаємо у дослідженнях представників різних наукових галузей – вітчизняних (Н. П. Депенчук, В. С. Крисаченко, Є. В. Сірий) і зарубіжних учених (Карл Р. Поппер, Г. Спенсер). Чимало сучасних біологів (М. В. Культасов, К. М. Ситник, С. С. Шварц), екологів (М. А. Голубець, Д. Н. Кашкаров, Ю. Одум), філософів (О. Є. Висоцька, І. П. Герасимов, Н. П. Депенчук, І. В. Книш, В. С. Крисаченко) та педагогів (Ф. В. Вольвач, М. І. Дробноход, С. Г. Іващенко, І. В. Родигіна, С. В. Шмалей) виділяють і обґрунтовують екологічний підхід у своїх дослідженнях як єдиний спосіб вирішення питань взаємовідносин суспільства і природи, подолання глобальних екологічних проблем.

Аналіз праць вищезгаданих науковців дає підстави стверджувати, що ЕЕП має свій шлях розвитку та становлення у вітчизняній і зарубіжній науці. Застосування ЕЕП до навчання природничих дисциплін поєднує два наукові підходи –

екологічний і еволюційний. Екологічний розуміється як такий, що орієнтує дослідника, насамперед, на аналіз взаємних відносин між об'єктами у просторі (екологічних зв'язків), з'ясування впливу цих об'єктів на середовище їх перебування. Еволюційний підхід спрямовано на аналіз часових відношень між об'єктами дослідження, а також з'ясування характеру зв'язків між послідовними станами одного і того ж об'єкта (з урахуванням їх просторових структур), перспектив їх розвитку.

Знаходимо застосування ЕЕП у зарубіжній навчальній літературі, зокрема підручниках "Биология животных, 7-8" (авт. О. І. Нікішов, А. І. Шарова, Росія, 1993-2005), "Biogeography. An Ecological and Evolutionary Approach" (авт. С. Barry Cox, Petter D. Moore, Канада, 2005) та "Історія з основами географії" (авт. І. О. Мартисюк, Брест, 2001), хоча у методичній літературі до цих підручників сутність ЕЕП не розкрито.

Отже, застосування ЕЕП у змісті шкільної природничо-наукової освіти, прогнозування його впливу на якість останньої у вітчизняній педагогіці не досліджувалося, у зарубіжній – недостатньо розроблено.

На основі аналізу наукової літератури на предмет пошуку в ній дефініції "еколого-еволюційний підхід" доходимо висновку, що ЕЕП визначають чотири концептуальні напрями в науці ХХ ст.: нестационарного Всесвіту (О. Фрідмана), синергетики (академік М. Моїсеєв розробив і обґрунтував синергетичну сторону ідей універсального еволюціонізму і коеволуції людини та природи), біологічної еволюції (Чарльз Дарвін), біосфери та концепції ноосфери (В. Вернадський). Якщо раніше вважали, що Всесвіт – це цілісна система, що є стаціонарною і не має розвитку, то у ХХ ст. виникла теорія нестационарного Всесвіту, згідно з якою останній характеризується здатністю до розвитку та еволюції. Поділяємо думку В. С. Крисаченка про те, що ЕЕП, спираючись на теорію нестационарного Всесвіту, поширює її ідею про те, що Всесвіт з усією його наповнюваністю є нестационарний і нестабільний, а отже, і вивчати його треба в цілісності та розвитку, застосовуючи ідею еволюції. Вважаємо, що цей підхід спирається на загальні закономірності природи (збереження, періодичності та направленості процесів) і доводить, що всі природні процеси у Всесвіті мають свій напрям розвитку та відповідну періодичність задля збереження своєї цілісності.

Не менш важливою в розвитку науки є концепція глобального еволюціонізму. Обґрунтовані на її основі механізми ми-

мовільного виникнення упорядкованих структур у відкритих нелінійних системах привели до формування нового наукового напрямку – синергетики. Проблеми, що їх вирішує синергетика, точаться навколо понять "нестійкість", "нестабільність", "нерівноважність", "хаос", "випадковість" тощо. Основні ідеї, які синергетика вносить у сучасну науку й картину світу, є ідеї незворотності та нелінійності. Останні характеризують еволюцію як процес незворотний та нелінійний. Цим синергетика відкриває невидимі сторони світу: його нестабільність та незворотність розвитку, нелінійність і відкритість, системну складність об'єктів пізнання та способів їх об'єднання в еволюційну цілісність (закон коеволуції). Спираючись на ідеї синергетики, вважаємо, що ЕЕП уможливорює цілісний розгляд системи природи як нелінійні та відкриті системи у їх розвитку з позиції глобального еволюціонізму.

Як і інші підходи (інтегрований, системний тощо), що їх застосовують до навчання природничих дисциплін, ЕЕП сприяє формуванню в учнів цілісних знань про природу, усвідомлення ними властивостей живого, спрямованих на створення та підтримання у рівновазі балансу речовини й енергії у біосфері, забезпечення стабільності умов існування організмів, зокрема людини.

Спираючись на концептуальну теорію біосфери, ЕЕП дає змогу людству зрозуміти, що природа здатна відновлювати умови існування, порушені в результаті природних катастроф чи антропогенного впливу. Здатність систем живої природи до регенерації виражає принцип Ле-Шательє, запозичений із хімії термодинамічної рівноваги, який полягає в тому, що зміна будь-яких систем у відповідь на зовнішні впливи відбувається в напрямі компенсації зумовлених змін. Аналогічне явище зветься зворотним зв'язком. Завдяки цим зв'язкам система повертається до вихідного стану, якщо викликані зміни не перевищують гранично допустимих обмежень для цієї системи (організму, екосистеми чи біосфери). Світова спільнота має усвідомити свою причетність до тих змін у біосфері, що нерідко є незворотними, сприяти збереженню біосфери у її розвитку, відновленню її біорізноманіття. А це можливе лише тоді, коли людству властиве екологічне та критичне мислення, на що орієнтує навчання на основі ЕЕП.

Сучасна біосфера в результаті техногенної діяльності населення планети докорінно перетворюється і стає, за визначенням В. І. Вернадського, ноосферою – "сферою розуму". Ноосфера, згідно з ученням В. І. Вернадського, – це перетворена в інтересах людини природа, рівно-

важний стан якої підтримується цілеспрямованою діяльністю людства. Сучасне людство не повністю контролює свою діяльність, не передбачаючи виникнення екологічних катастроф і не прогнозуючи відновлювані процеси у біосфері. Дослідники вказують: "Ноосфера не сумісна з антропогенною деградацією природного середовища. Тому умовою безпечної існування ноосфери має бути ліквідація небезпеки глобальної екологічної кризи" [16, с. 114].

ЕЕП руйнує міф про цілком детермінований і стабільний Всесвіт, розглядаючи світ, природу як послідовність деструктивних і креативних процесів та наголошуючи, що у Всесвіті важливу роль відіграють розвиток і самоорганізація.

Роль ЕЕП у шкільній природничо-науковій освіті. ЕЕП дає учням якісно нове системне уявлення про об'єкти пізнання; розуміння того, що всі системи у природі постійно перебувають у взаємозв'язку та розвитку; передбачає відмову від антропоцентризму на користь біоцентричного та екоцентричного світорозуміння.

Поняття "екоцентризм" М. Ф. Реймерс пояснює як світогляд, філософію й ідеологію охорони навколишнього середовища, за яких природа розглядається як незалежна від людських уподобань цінність і які возвеличують пріоритетність цієї цінності над цілями та потребами людства [14].

Прихильники екоцентризму (О. О. Горелов, В. М. Грищенко, С. П. М'якініков, В. П. Осипов, М. D. Hanna, Т. N. Gladvin, J. J. Nonnelly, Т. S. Krause, А. G. Biro) у своїх працях [2; 3; 12; 18; 19; 20] обґрунтовують погляд на природу як суб'єкт, що має власні цілі та володіє моральними правами. За принципами екоцентризму охорона природи здійснюється не для досягнення якихось цілей, що мають цінність для людства, а заради самої природи, її збереження. Натомість біоцентричне світорозуміння визнає людину біологічною істотою, яка не вправі підпорядковувати природу своїм цілям, прирівнюючи існування людини як організму найвищого рівня еволюції живої природи до інших організмів, пояснюючи її рівноправне існування з природою.

Сутність ЕЕП у природничо-науковій освіті полягає в тому, що навчання природничих дисциплін у загальноосвітній школі має пояснювальний системний та випереджальний характер. У наш час недостатньо, щоб освіта відповідала вимогам сучасності, вона має випереджати розвиток суспільства. Тому, як слушно зазначає В. Кремень, "модернізуючи освіту, маємо по-новому відповісти на ряд запитань: чого навчати, як учити, на чому вчити, скільки вчити..." [9]. Сцієнтист-

ський (знаннєцентричний) підхід до навчання не відповідає реаліям постіндустріального суспільства, у якому виробляються величезні обсяги інформації. Наголос у сучасній освіті переноситься з предметного змісту на галузевий, операційні уміння особистості орієнтуватися в інформаційному просторі, знаходити, опрацювати і застосовувати потрібну інформацію у власній діяльності, передбачати, прогнозувати та пояснювати процеси і явища у природі. Тому й успішність навчання залежить від того, наскільки ефективно використовуються нові технології і засоби навчання, чи створено належний доступ до інформаційних ресурсів, чи дозволяють учнівській молоді умови і терміни навчання оволодіти необхідними компетентностями.

ЕЕП відносимо до групи загальнонаукових підходів (позиція автора), оскільки його сфера застосування не обмежується лише однією наукою біологією та відповідно біологічним компонентом галузі "Природознавство". ЕЕП може відігравати роль у пізнанні закономірностей і небіологічного походження. Наприклад, закономірностей антропології, що пояснюють перехід від наук біологічних до соціальних; глобальної екології, у якій соціальні закономірності визначають стан біосфери; еволюції атомістики та будови органічних речовин; космології з її еволюцією Всесвіту тощо. Але основне призначення ЕЕП – впровадження його концептуальних ідей і принципів у зміст шкільних предметів природничого циклу, втілення їх у спеціальній методиці реалізації ЕЕП у навчально-виховному процесі з метою формування в учнів цілісних знань про природу.

Використання ЕЕП у шкільній природничо-науковій освіті буде ефективним за педагогічних умов:

1) структурування навчального матеріалу з природничих дисциплін таким чином, щоб наскрізною змістовою лінією були екологічні знання, а обґрунтування та пояснення основних елементів знань відбувалося на основі ідеї еволюції (розвитку);

2) вивчення природничо-наукових знань здійснювати в суворій послідовності від простого до складного, від знайомого до незнайомого. При цьому кожний об'єкт, що вивчається, розглядати як систему або компонент відповідної системи, складову еволюції, що має походження (своїх попередників) і наслідки розвитку (виступає попередником наступних віх еволюції);

3) основну увагу при вивченні природничо-наукових знань приділяти не скільки особливостям зовнішньої та внутрішньої будови об'єкта пізнання, скільки його

го розвитку, з'ясуванню внутрішніх системних та зовнішніх екологічних зв'язків об'єкта з довкіллям і ролі, яку об'єкт пізнання відіграє у функціонуванні всієї біосфери;

4) прогнозування людиною своєї діяльності в напрямі гармонійного розвитку суспільства та природи.

Висновок. Еколого-еволюційний підхід до оновлення шкільної природничо-наукової освіти розглядаємо як такий, що сприятиме формуванню в учнів екологічної культури і біоцентричного мислення, цілісності знань про природу, як того потребує освіта для стійкого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь : ВТФ "Перун", 2003. – 1440 с.

2. Горелов А. А. Екологія / А. А. Горелов. – М.: Изд-во "Юрайт-М", 2001. – 312 с.

3. Грищенко В. Н. Екологічна етика і заповідна справа в Україні. – 2001. – Т. 7. – Вип. 1. – С. 1–8.

4. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/1392-2011-%DO%BF>

5. Зубрицька М. Україна і Росія – два погляди на освітню політику / М. Зубрицька // Джеркало тижня. – 2001. – № 35 (8–14 вересня) [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dt.ua/3000/3300/32121>

6. Єрмоленко А. М. Соціальна етика та екологія. Гідність людини – шанування природи : монографія / А. М. Єрмоленко. – К.: Лібра, 2010. – 416 с.

7. Капица С. П. Синергетика и прогнозы будущего / С. П. Капица, С. П. Курдюмов, Г. Г. Малинецкий. – М.: Наука, 2007. – 264 с.

8. Касимов Н. С. Образование для устойчивого развития / Н. С. Касимов. – Смоленск : Универсум, 2004. – 267 с.

9. Кремень В. Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (Факти, роздуми, перспективи) / В. Г. Кремень. – К.: Грамота, 2003. – 216 с.

10. Ляшенко О. І. Освітні системи як об'єкт моніторингу якості освіти / О. І. Ляшенко // Проблеми якості освіти: теоретичні і практичні аспекти. – Матеріали методологічного семінару АПН України, 15 листопада 2006 р., Київ. – К.: СПД Богданова А. М., 2007. – С. 31.

11. Національна доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. – № 33. – С. 4–6.

12. Осипов В. Первая попытка синтеза экоцентризма / В. Осипов // Зеленый мир. – 1994. – № 7. – С. 4–5.

13. Петров А. Основные концепты компетентностного подхода как методологической категории / А. Петров // Alma mater. – 2005. – № 2. – С. 54–58.

14. Реймерс Н. Ф. Экологизация: Введение в экологическую проблематику / Н. Ф. Реймерс. – М., 1993. – 180 с.

15. Стратегія Європейської економічної комісії ООН з освіти в інтересах збалансованого розвитку. Бібліотека Всеукраїнської екологічної ліги. Серія "Екологічна освіта і виховання". – К.: "Аспект-Поліграф". – 2006. – № 3. – 40 с. – С. 8.

16. Филипчук Г. Г. Общечеловеческое и этнокультурное в образовании : взгляд из Украины / Г. Г. Филипчук // Педагогика. – 2007. – № 1. – С. 114.

17. Элиас В. В. Обзор важнейших международных соглашений в области образования для устойчивого развития / В. В. Элиас [электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.ecoaccord.org/edu/Obzor-Int.agreements.htm>

18. Biro A. Towards of denaturalized ecological politics / A. Biro // Polity. – 2003. – V. 35. – № 2. – P. 195–212.

19. Gladvin T. N. Shifting paradigms for sustainable development: Implications for management theory and research / T. N. Gladvin, J. J. Kennely, T. S. Krause // Acad. Manage Rev. – 1999. – V. 20. – № 4. – P. 874–907.

20. Hanna M. D. Environmentally responsible management behavior: Is ecocentrism a prerequisite? / M. D. Hanna // Acad. Manage Rev. – 2005. – V. 20. – № 4. – P. 796–799.

21. UNECE : National Strategies for ESD : Russian Federation (2011) [електронний ресурс]. – Режим доступу : www.unepce.org/fv/env/esd/nar.html

Цитувати: Рибалко Л. М. Оновлення шкільної природничо-наукової освіти на основі еколого-еволюційного підходу / Л. М. Рибалко // Постметодика. – 2012. – № 5. – С. 26–31.

© Л. М. Рибалко, 2012. Стаття надійшла в редакцію 10.10.2012. ■

УДК 373 : 331. 45

СЛУЖБА ОХОРОНИ ПРАЦІ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

А. В. Якименко

Розкриваються основні питання, що стосуються служби охорони праці: функції, завдання, підпорядкованість, обов'язки. Пропонується методика визначення ефективності служби охорони праці в навчальних закладах.

Ключові слова: охорона праці, безпека життєдіяльності, служба охорони праці.

Якименко А. В. Служба охорони праці в загальноосвітніх навчальних закладах

Раскрываются основные вопросы, касающиеся службы охраны труда: функции, задания, подчиненность, обязанности. Предлагается методика определения эффективности службы охраны труда в учебных заведениях.

Ключевые слова: охрана труда, безопасность жизнедеятельности, служба охраны труда.

Yakymenko A. Labor Protection Service in the Comprehensive Education Institutions

The main issues that concern the labor protection service: its functions, tasks, subordination, duties are reviewed in this article. The method of determining the efficiency of labor protection service in the comprehensive educational institutions is presented.

Key words: labor protection, safety of vital activity, labor protection service.

Постановка проблеми. Протягом останніх років у нашій державі удосконалюється законодавча база з охорони праці. Пріоритетним залишається збереження життя і здоров'я учасників навчально-виховного процесу. Сьогодення передбачає нові вимоги до професійного рівня педагога, який за обсягом і різнобічністю вирішуваних завдань повинен бути спеціалістом широкого профілю, володіти основами навчальних предметів, інноваційними технологіями, мати добру психологічну і педагогічну підготовку. Зростання масштабів техногенної діяльності сучасного суспільства, індивідуальні зміни навколишнього середовища створюють реальні загрози для життя і праці людини. Зростає кількість жертв наслідків різноманітних надзвичайних ситуацій, промислових аварій, катастроф, стихійних лих. Вивчення найбільш імовірних надзвичайних ситуацій, їх особливостей і можливих наслідків, навчання поведінки в таких умовах покликані підготувати людину до вибору найбільш розумного рішення для виходу із цих ситуацій із найменшими втратами.

Актуальність обраної теми полягає в тому, що на сучасному етапі в освітніх установах недостатньо ефективним є стан охорони праці співробітників та безпеки життєдіяльності учнів, відтак підвищення ефективності служб охорони праці стало одним із пріоритетних напрямів роботи сучасних навчально-виховних закладів.

Метою статті є обґрунтування статусу, підпорядкованості, складу, завдань, функцій і показників ефективності діяльності служби охорони праці навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення здорових, безпечних умов навчально-виховного процесу, попередження травматизму його учасників буде успішним за умови змістовної і цілеспрямованої організації роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності. Адміністрація має створити службу охорони праці, при якій кожен педагог докладе максимум зусиль, аби через освіту впливати на умови збереження, зміцнення і відновлення здоров'я особистості.

Охорона праці – система збереження життя і здоров'я працівників, учнів та вихованців у процесі трудової діяльності та навчального процесу, що включає правові, соціально-економічні, організаційно-технічні, санітарно-гігієнічні, реабілітаційні заходи.

Організація охорони праці в загальноосвітньому закладі залежить від компетентності і кваліфікації всіх учасників навчального процесу, але насамперед від керівника та фахівців з охорони праці освітньої установи.

Сучасним шкільним адміністраторам та педагогам не обійтися без знань не тільки з права, психології, економіки, але і без знань з охорони праці. Більше за те, вони

повинні бути обізнані з новаціями в галузі дотримання безпеки життя і здоров'я працівників і учнів у процесі трудової та освітньої діяльності. Тому в кожному навчальному закладі створюється служба охорони праці.

Відповідно до ст. 15 Закону України "Про охорону праці" [1], Типового положення про службу з охорони праці, затвердженого наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 15.11.2004 р. № 255 [2] та Положення про організацію роботи з охорони праці, безпеки життєдіяльності учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти, затвердженого наказом Міністерства освіти і науки України від 01.08.2001 р. № 563 [5, с. 318-332], директором навчального закладу відповідним наказом повинно бути створено службу охорони праці, безпеки життєдіяльності (призначено відповідальних осіб за організацію роботи з охорони праці, безпеки життєдіяльності, визначено ділянки контролю та терміни аналізу роботи закладу згідно з внутрішньою документацією установи) та розроблено положення про службу охорони праці, безпеки життєдіяльнос-

ті навчального закладу [6, с. 25]. У закладі з кількістю працівників 50 і більше осіб роботодавець створює службу охорони праці, безпеки життєдіяльності відповідно до Типового положення, що затверджується спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань нагляду за охороною праці. У закладі з кількістю працівників менше ніж 50 осіб функції служби охорони праці і безпеки життєдіяльності можуть виконувати за сумісництвом особи, які мають відповідну підготовку. У закладі, де кількість працівників менше ніж 20 осіб, для виконання функцій служби охорони праці і безпеки життєдіяльності можуть залучатися сторонні спеціалісти на договірних засадах, котрі мають відповідну підготовку.

Служба охорони праці підпорядковується роботодавцю. Керівники та спеціалісти служби охорони праці за своєю посадою і заробітною платою прирівнюються до керівників і спеціалістів основних виробничо-технічних служб. Ліквідація служби охорони праці, безпеки життєдіяльності допускається тільки в разі ліквідації закладу чи припинення використання найманої праці фізичною особою. На рис. 1 ві-

Рис. 1. Функції служби охорони праці та безпеки життєдіяльності в навчальних закладах

дображено основні функції служби охорони праці та безпеки життєдіяльності в навчальних закладах [6, с. 24].

Служба охорони праці та безпеки життєдіяльності виносить на розгляд питання про підтвердження наявності небезпечної виробничої ситуації, що стала причиною відмови працівника від виконання дорученої роботи відповідно до законодавства; листи, заяви, скарги працівників установи, що стосуються питань додержання законодавства про охорону праці, безпеки життєдіяльності.

Названа служба організовує забезпечення підрозділів нормативно-правовими актами та актами з охорони праці, безпеки життєдіяльності, що діють у межах навчального закладу, посібниками, навчальними матеріалами з цих питань. Також служба охорони праці відповідає за роботу кабінету з охорони праці, безпеки життєдіяльності, підготовку інформаційних стендів, кутків з охорони праці, безпеки життєдіяльності тощо. Працівники служби проводять наради, семінари, конкурси з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності; здійснюють пропаганду з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності з використанням інформаційних засобів; відповідають за своєчасне проведення навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності, всіх видів інструктажу з охорони праці, безпеки життєдіяльності.

Працівники зазначеної служби беруть участь у розслідуванні нещасних випадків, професійних захворювань та аварій в установі відповідно до Порядку проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 року № 1232 [3]; складанні санітарно-гігієнічної характеристики робочих місць працівників, які проходять обстеження щодо наявності профзахворювань; проведенні внутрішнього аудиту охорони праці та атестації робочих місць на відповідність нормативно-правовим актам з охорони праці; роботі комісій з приймання в експлуатацію закінчених будівель, реконструкції або технічному переозброєнні об'єктів виробничого призначення, відремонтованого або модернізованого устаткування в частині дотримання вимог охорони (безпеки) праці, безпеки життєдіяльності; розробленні положень, інструкцій, розділу "Охорона праці" колективного договору, актів з охорони (безпеки) праці, безпеки життєдіяльності, що діють у межах навчального закладу; складанні переліків професій і посад, згідно з якими працівники повинні проходити обов'язкові попередні і періодичні медичні огляди; організації навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності; роботі комісії з перевірки знань із питань охорони праці, безпеки життєдіяльності.

Працівники служби охорони праці, безпеки життєдіяльності та відповідальні особи із цих питань мають права, обумовлені ст. 15 Закону України "Про охорону праці":

- ♦ видавати керівникам структурних підрозділів установи обов'язкові для виконання приписи (за формою згідно з додатком) щодо усунення наявних недоліків, одержувати від них необхідні відомості, документацію і пояснення з питань охорони праці. Припис спеціаліста з охорони праці, безпеки життєдіяльності може скасувати лише керівник закладу. Припис складається у 2 примірниках, один із яких видається керівникові структурного підрозділу, другий залишається та реєструється в службі охорони праці, безпеки життєдіяльності і зберігається протягом 5 років. Якщо керівник структурного підрозділу установи відмовляється від підпису в одержанні припису, відповідальна особа з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності надсилає відповідне подання на ім'я особи, якій адміністративно підпорядкований цей структурний підрозділ, або керівнику навчального закладу;

- ♦ зупиняти роботу дільниць, устаткування в разі порушень, що створюють загрозу життю або здоров'ю працівників;

- ♦ вимагати відсторонення від роботи осіб, які не пройшли передбачених законодавством медичного огляду, навчання, інструктажу, перевірки знань і не мають допуску до відповідних робіт або не виконують вимоги нормативно-правових актів з охорони праці, безпеки життєдіяльності;

- ♦ надсилати керівнику установи подання про притягнення до відповідальності посадових осіб та працівників, які порушують вимоги щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності;

- ♦ вносити пропозиції щодо поліпшення стану безпеки праці та про заохочення працівників за активну працю;

- ♦ залучати, за погодженням із керівником установи і керівниками підрозділів установи, спеціалістів підприємства для проведення перевірок стану охорони праці, безпеки життєдіяльності [1].

Функціонування служби охорони праці, безпеки життєдіяльності установи повинне здійснюватися відповідно до плану роботи та графіків обстежень, затверджених керівником навчального закладу. Робочі місця працівників служби охорони праці мають розміщуватися (як правило) в окремому приміщенні, забезпечуватися належною оргтехнікою, технічними засобами зв'язку і бути зручними для приймання відвідувачів. Для проведення навчання, інструктажів, семінарів, лекцій, виставок тощо має бути створений кабінет з охорони праці відповідно до Типового положення про кабінет охорони праці, затвердженого наказом Держнаглядохоронпраці від 18.07.1997 р. № 191, зареєстрованого в Мі-

Шкала ефективності функціонування служби охорони праці

Значення ефективності	Рівень ефективності функціонування служби охорони праці
0,25 – 0,49	Висока
0,5 – 1,0	Задовільна
>1	Низька

ністерстві юстиції України 08.10.1997 р. за № 458/2262 [4]. Керівник навчального закладу забезпечує стимулювання ефективної роботи працівників служби охорони праці, безпеки життєдіяльності. Працівники служби охорони, безпеки життєдіяльності не можуть залучатися до виконання функцій, не передбачених Законом України "Про охорону праці". Служба охорони праці, безпеки життєдіяльності взаємодіє з іншими структурними підрозділами, службами, фахівцями установи та представниками профспілки.

Ефективність служби охорони праці в навчальних закладах визначається за формулою:

$$E = (K_{\text{ч}} + K_{\text{с}} + k_m + K_{\text{е}}) : 4. \quad (1)$$

Результативність діяльності служби охорони праці навчального закладу можна визначати за такими показниками:

– показник частоти нещасних випадків на підприємстві:

$$K_{\text{ч}} = 1000 \cdot n / N, \quad (2)$$

де n – кількість нещасних випадків за певний термін (звичайно за рік); N – середня кількість працівників за певний термін;

– показник важкості нещасних випадків:

$$K_{\text{с}} = t / n, \quad (3)$$

де t – загальна кількість днів непрацездатності внаслідок нещасних випадків;

– кількість людино-днів непрацездатності:

$$K_{\text{е}} = K_{\text{ч}} \cdot K_{\text{с}} = 1000 \cdot t / N; \quad (4)$$

– коефіцієнт технічної безпеки k_m :

$$k_m = \frac{n_3}{n_6}, \quad (5)$$

де n_3, n_6 – відповідно загальна кількість обладнання та кількість справного обладнання.

Найбільш сучасною є оцінка стану охорони праці за допомогою визначення ризику нещасних випадків відповідно до ДСТУ-П ОHSAS 18001:2006 "Система управління безпекою та гігієною праці" (Вимоги OHSAS 18001: 1999), де запропоновано механізм ідентифікації та оцінювання ризику небезпек виникнення нещасних

випадків. Знайдене за розрахунками реальне значення ризику нещасних випадків порівнюють із припустимим ризиком, що визначається за середньостатистичними даними по Україні (табл.).

Аналізуючи динаміку зміни зазначених або інших коефіцієнтів і показників, слід робити висновки щодо рівня та спрямованості діяльності служби охорони праці у навчальному закладі. Можна планувати зменшення цих коефіцієнтів, використовувати їх для заохочення (стимулювання) колективу та окремих працівників.

Висновки. Обґрунтування статусу та складу служби охорони праці в навчальному закладі, виокремлення основних її завдань і функцій та визначення показників ефективності діяльності служби охорони праці сприятиме покращенню стану охорони праці в освітніх установах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України "Про охорону праці" зі змінами й доповненнями, внесеними Законом України від 23.09.2010 р. № 2562-VI. [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2694-12>.
2. Типове положення про службу з охорони праці [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1526-04>.
3. Порядок проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1232-2011-%D0%BF>.
4. Типове положення про кабінет охорони праці, затверджене наказом Держнаглядохоронпраці від 18.07.1997 року за № 458/2262 [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0458-97>.
5. Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти // Книга вчителя трудового навчання (обслуговуючі види праці): [довідково-методичне видання] / [упоряд. Н. Б. Лосина, Б. М. Терещук]. – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – С. 318–332.
6. Система управління охороною праці в закладах освіти області. – Кіровоград : Видавництво Кіровоградського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського, 2010. – 150 с.

Цитувати: Якименко А. В. Служба охорони праці в загальноосвітніх навчальних закладах / А. В. Якименко // Постметодика. – 2012. – № 5. – С. 32–35.

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ОХОРОНОЮ ПРАЦІ В НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

Є. В. Кулик

Розглядаються шляхи забезпечення прогнозуючої і попереджувальної функцій системи управління охороною праці в навчальному закладі. Обґрунтовуються особливості створення і механізм впровадження цілісної системи управління охороною праці освітнього закладу шляхом послідовного планування дій, реалізації запланованих заходів, контролю отриманих результатів і попереджувально-коригуючих дій на засадах оцінювання і регулювання ризиків за показниками стану умов та безпеки праці.

Ключові слова: охорона праці, система управління, оцінювання і управління ризиками.

Кулик Е. В. Система управления охраной труда в учебном заведении

Рассматриваются пути обеспечения прогнозирующей и предупреждающей функций системы управления охраной труда в учебном заведении. Обосновываются особенности создания и механизм внедрения целостной системы управления охраной труда образовательного учреждения путём последовательного планирования действий, реализации запланированных мероприятий, контроля полученных результатов и предупреждающе-корректирующих действий на основе оценивания и регулирования рисков по показателям состояния условий и безопасности труда.

Ключевые слова: охрана труда, система управления, оценивание и управление рисками.

Kulyk Eu. The System of Management of Labor Protection at Educational Institution

The ways of providing of prognostic and warning functions of the management system of labor protection at educational institution are considered. Particular qualities of creation and mechanism of implementation of labor protection integrated management system at education institution by the means of successive planning of actions, realization of planned actions, monitoring results and warning, corrective actions which are based on assessment and risk management on indicators of working conditions and safety are settled.

Key words: labor protection, the system of management, risk assessment and management.

Безпека як пріоритет діяльності освітнього закладу. Найважливішим із зобов'язань керівництва навчально-виховного закладу (НВЗ) перед працівниками, учасниками навчально-виховного процесу (НВП) і суспільством є забезпечення безпеки надання освітніх послуг. Трудовий і навчально-виховний процеси повинні бути адаптовані до можливостей працівника з урахуванням його здоров'я та психологічного стану. Управління охороною праці в Україні здійснюється як на загальнодержавному й регіональному, так і на рівнях галузі освіти та НВЗ.

Основні вимоги до побудови і функціонування системи управління охороною праці (СУОП) у НВЗ викладені у міжнародних стандартах системи управління гігієною і безпекою праці [5], Рекомендаціях щодо побудови, впровадження та удосконалення системи управління охороною праці [4], Положенні про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти [3], навчальних посібниках з охорони праці в освітній галузі [2; 1].

Керівник НВЗ має регулярно аналізувати результати впровадження СУОП, а в разі виникнення нещасних випадків або професійних захворювань відповідально аналізувати з керівниками структурних підрозділів закладу причини і ефективність вжитих заходів. Здоров'я і безпека на робочих місцях – це результат відповідальності кожного керівника НВЗ, працівника та учасника НВП.

Згідно з чинним законодавством, працівник має право відмовитися від дорученої роботи, якщо наявна виробнича ситуація, небезпечна для його життя чи здоров'я або людей, які його оточують, а також виробничого середовища чи довкілля. Працівникові не може пропонуватися робота, що за медичним висновком протипоказана йому за станом здоров'я. Якщо роботодавець не виконує законодавства про охорону праці, не дотримується умов колективного договору з цих питань, працівник має право розірвати трудовий договір за власним бажанням (стаття 38 Кодексу законів про працю).

Безпека є абсолютним пріоритетом у діяльності НВЗ. В інтересах успішного здійс-

снення НВП необхідно, щоб кожен його учасник і співробітник освітнього закладу працювали у безпечних умовах. Щоденно стикаючись із різними джерелами небезпек і шкідливими факторами, що обумовлюють ризики у навчально-професійній діяльності, всі учасники НВП мають бути обізнані, яким чином можна уникати небезпечних і шкідливих ситуацій і запобігати їх виникненню. Для цього кожного працівника і учасника НВП необхідно навчити техніки безпеки, забезпечивши її необхідними засобами. Культура безпечної навчально-професійної діяльності має бути впроваджена засобами СУОП НВЗ. Жоден вид діяльності у НВЗ не повинен виконуватися в небезпечних умовах.

Забезпечення функціонування та побудова СУОП. В Україні діє багаторівнева СУОП, функціональними ланками якої є відповідні структури державної законодавчої і виконавчої влади різних рівнів, управлінські структури підприємств і організацій, трудових колективів [1, с. 19].

Залежно від спрямування вирішуваних завдань усі ланки СУОП можна розподілити на дві групи:

- ♦ ті, що забезпечують розв'язання законодавчо-нормативних, науково-технічних, соціально-економічних та інших загальних питань охорони праці;

- ♦ ті, до функціональних обов'язків яких входить дотримання безпеки праці в умовах конкретних організацій, підприємств.

До першої групи належать органи державної законодавчої ініціативи та державного управління охороною праці: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Державна служба гірничого нагляду та промислової безпеки України (Держгірпромнагляд України), міністерства та інші центральні органи державної виконавчої влади, Фонд соціального страхування від нещасних випадків і профзахворювань, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування.

Друга група ланок функціонування СУОП включає підрозділи НВЗ, що здійснюють управління охороною праці під час НВП та його організаційне забезпечення [3, с. 318–332]. На основі цього визначаються відповідні завдання управління охороною праці, встановлюються мета управління стосовно кожного завдання, критерії ефективності управління.

Управлінські структури НВЗ забезпечують реалізацію вимог законодавчих і нормативно-правових актів про охорону праці шляхом взаємодії зі службами охорони праці закладу, профспілками та уповноваженими трудових колективів. СУОП в умовах конкретного НВЗ є багаторівневою системою управління з державним управлінням на верхньому рівні та управлінням у конкретному підрозділі – на нижньому.

СУОП як підсистема загальної системи управління НВЗ здійснює такі функції:

- організація та координація праці керівників підрозділів НВЗ, виконавців та осіб, котрі перевіряють якість здійснення НВП;

- облік, аналіз та оцінювання ризиків;
- планування показників стану умов, безпеки праці та заходів з охорони праці;

- контроль означених поточних і оперативних планових показників та аудит усієї системи охорони праці;

- коригування, попередження, запобігання та визначення можливості адаптації до обставин, які змінюються;

- заохочення працівників за активну участь та ініціативність щодо здійснення заходів із підвищення рівня безпеки і поліпшення умов праці.

Функціонування СУОП потребує ухвалення відповідного нормативно-правового акту – Положення про СУОП, згідно з яким здійснюється регулювання процесів підготовки, прийняття та реалізації управлінських рішень.

Підготовку управлінських рішень щодо функціонування СУОП у структурних підрозділах НВЗ з охорони праці, контроль за їх реалізацією здійснює служба охорони праці закладу або особа, що за сумісництвом виконує функції службовця з охорони праці. Керівник НВЗ як особа, котра несе пряму відповідальність за стан умов та безпеки НВП, призначає посадовців, які забезпечуватимуть виконання конкретних завдань із охорони праці. Ним визначається порядок взаємодії керівників структурних підрозділів НВЗ щодо підготовки, прийняття наказів, розпоряджень, приписів та реалізації управлінських рішень. Керівник НВЗ і керівники підрозділів за участю профспілок розробляють і реалізують комплексні заходи для досягнення встановлених нормативів з охорони праці, впроваджують прогресивні технології, здобутки науки, техніки, позитивний досвід з охорони праці.

Для характеристики ефективності роботи з охорони праці традиційно використовують показники обліку небажаних подій, що вже сталися: показник частоти нещасних випадків, показник важкості нещасних випадків, кількість людино-днів непрацездатності. Побудова і функціонування СУОП НВЗ лише за зазначеними показниками, що обумовлюють необхідність заходів за фактом настання небажаних подій, не сприяє забезпеченню прогностуючої і попереджувальної функцій управління охороною праці.

Найбільш сучасною є оцінка стану охорони праці за допомогою визначення ризику нещасних випадків відповідно до міжнародного стандарту OHSAS 18001:2007 "Система менеджменту гігієни і безпеки праці" (Вимоги OHSAS 18001:2007) [5], у якому запропоновано механізм ідентифікації та оцінювання ризику небезпек виникнення

нешасних випадків. Визначене за розрахунками реальне значення ризику настання нещасних випадків порівнюють із припустимим ризиком, що обліковується за середньостатистичними даними по Україні.

Актуальність забезпечення прогнозуючої і попереджувальної функції СУОП визначається діяльністю з ідентифікації небезпек шляхом аналізу не лише причин та обставин нещасних випадків і професійних захворювань, що вже сталися, а й оцінювання ризиків за показниками стану умов і безпеки праці та регулювання ризиків за допомогою вилучення небезпечних видів робіт, забезпечення засобами захисту, посиленням контролю.

Елементи системи управління охороною праці. НВЗ зацікавлені в досягненні і демонстрації надійної дієвості в галузі охорони праці засобами управління ризиками згідно з встановленою у закладі політикою і завданням у галузі охорони праці. Управління ризиками передбачає усунення або мінімізацію наявних ризиків до припустимих рівнів для всіх учасників НВП, які можуть піддаватися небезпекам у процесі функціонування НВЗ. Зменшення ризиків до припустимих рівнів обумовлюється можливостями НВЗ, що витікають із їх законодавчих зобов'язань і власної політики в галузі охорони праці.

Підвищенню ефективності охорони праці, безпеки і здоров'я всіх учасників НВП сприяє моніторинг СУОП на базі міжнародного стандарту відповідності OHSAS 18001:2007. Розроблення і впровадження СУОП на засадах цього стандарту дає змогу значно знизити ризики правової відповідальності НВЗ у разі виникнення виробничих травм, професійних захворювань і нещасних випадків, забезпечує аудит для сертифікації СУОП.

Важливість виконання вимог стандарту OHSAS 18001:2007 обумовлює мету статті – обґрунтування особливостей створення і механізму впровадження та підтримки цілісності СУОП НВЗ на підставі послідовного планування дій, реалізації запланованих заходів, контролю отриманих результатів і попереджувально-коригуючих дій, які сприятимуть досягненню показників припустимих рівнів травматизму і професійних захворювань відповідно до політики НВЗ у галузі охорони праці.

Спрямовуючи НВЗ на виконання всіх необхідних вимог законодавства в галузі охорони праці, сертифікація СУОП на відповідність вимогам OHSAS не забезпечує абсолютної ліквідації всіх ризиків шляхом виконання завдань охорони праці на основі управління професійними ризиками, але сприяє попередженню виникнення і повторення небезпечних ситуацій, мінімізуючи прояви можливих ризиків. Системне розв'язання завдань з охорони праці обумовлює дієвість стандарту OHSAS 18001:2007 як ефективного засобу управлін-

ня ризиками в аспекті зниження їх вірогідності, ґрунтуючись не на реагуванні на небажані події, що вже сталися, а на системно-логічному попередженні виникнення небезпечних ситуацій.

Планування цілей та завдань із виконання і покращення показників політики освітнього закладу в галузі охорони праці. Міжнародним стандартом OHSAS 18001:2007 встановлені вимоги до СУОП щодо розроблення та впровадження політики НВЗ засобами планування цілей і завдань із урахуванням законодавчих вимог та інформації про ризики в галузі охорони праці. Визначення цілей і завдань для виконання зобов'язань політики НВЗ в галузі охорони праці передбачає ідентифікацію небезпек, оцінювання ризиків та розроблення заходів з управління охороною праці, встановлення і забезпечення доступності законодавчих і нормативно-правових вимог в означеній галузі, документування встановлених цілей і програм.

Ідентифікація небезпек, оцінювання ризиків і визначення управлінських заходів повинні здійснюватися з урахуванням реального стану охорони праці в закладі освіти (за показниками частоти і важкості нещасних випадків, кількості людино-днів непрацездатності) у поєднанні з розрахунками реальних значень ризику настання нещасних випадків порівняно з припустимими ризиками, визначеними за середньостатистичними даними по Україні (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл імовірності виникнення смертельних нещасних випадків та травмування працівників у галузі освіти України

Вид економічної діяльності	Ризик
Освіта (ризик загибелі)	$1,7 \times 10^{-5}$
Освіта (ризик травмування)	$0,6 \times 10^{-3}$

Міжнародний досвід за видами і рівнями вияву ризиків визначає такі розміри ризиків [2, с. 176]: незначний ризик виникнення смертельних нещасних випадків є меншим за 10^{-6} (один випадок на мільйон працівників галузі); припустимий ризик лежить у межах від $1,001 \times 10^{-6}$ до 5×10^{-5} ; терпимий ризик – $5,001 \times 10^{-5}$; неприпустимим є ризик, більший за – $5,001 \times 10^{-4}$.

Процедуру ідентифікації небезпек і оцінювання ризиків необхідно здійснювати на підставі визначення в умовних балах показників технічної безпеки будівель і споруд НВЗ: від 1 бала (при нормальному та задовільному технічному їх стані) до 100 балів (за умов недотримання строків ремонту відповідно до висновків спеціалізованої організації).

Ідентифікація небезпек повинна відбуватися також шляхом визначення умов та без-

пеки праці НВЗ за нормативами оцінювання ризику, що підтверджують дію СУОП (табл. 2).

Величина оцінних балів ризику визначається важливістю кожного нормативного показника для створення небезпечних умов праці.

Отримані НВЗ результати ідентифікації небезпек, оцінювання ризиків і заплановані заходи управління повинні бути зафіксовані в документі "Положення про СУОП НВЗ", яким забезпечуються врахування ризиків у галузі охорони праці та заходи управління при встановленні, впровадженні і підтримці СУОП закладу. Положення має містити облік законодавчих і нормативно-правових актів, на засадах яких планується СУОП, забезпечуючи доступність і актуалізацію її цілей та законодавчо-нормативної інформації для всіх учасників НВП, працівників НВЗ і зацікавлених осіб. Цілі СУОП викладаються у вигляді вимірюваних показників реалізації політики НВЗ у галузі охорони праці, включаючи зобов'язання з попередження травматизму і погіршення стану здоров'я, зі зниження рівнів ризику, дотриман-

ня законодавчих і нормативно-правових актів з охорони праці. Зазначені кількісні показники, терміни і засоби їх досягнення формуються на підставі реальних техніко-технологічних, фінансових можливостей НВЗ та з урахуванням думок усіх зацікавлених сторін, встановлюючи їхню відповідальність і повноваження.

Указана ризикоорієнтована методологія ідентифікації небезпек є попереджувальною, а не лише такою, що реагує на небажані події, що вже відбулися; встановлює пріоритетність і документування ризиків, а це уможливорює застосування ефективних заходів СУОП на засадах урахування результатів оцінювання ризиків. Для здійснення змін щодо наявних і визначення нових заходів з управління охороною праці Міжнародним стандартом OHSAS визначена така ієрархія у зниженні ризиків: усунення, заміна, технічні заходи управління, попередження та адміністративні заходи управління, використання засобів індивідуального захисту.

Заходи з управління ризиками працівників і учасників НВП. Основою СУОП є про-

Таблиця 2

Шкала оцінювання умов та безпеки праці НВЗ

Нормативи, що підтверджують дію СУОП	Бал для оцінювання ризику
1. Наявність на робочому місці інструкції з охорони праці.	100
2. Своєчасність проведення навчання з охорони праці (протоколи перевірки знань).	150
3. Своєчасність проведення інструктажу з охорони праці.	200
4. Своєчасність проходження медогляду.	200
5. Забезпеченість працівників засобами індивідуального захисту.	300
6. Виконання заходів з охорони праці (приписи, накази, розпорядження, колективні договори, угоди тощо).	800
7. Виконання графіків проведення планово-попереджувальних робіт відносно машин, механізмів, устаткування, вентиляційних систем, посудин тощо.	300
8. Своєчасність проведення випробувань машин, механізмів тощо.	600
9. Своєчасність проведення технічних оглядів (машин, механізмів, посудин, вентиляційних систем тощо).	550
10. Відображення вимог безпеки в технологічній документації.	250
11. Своєчасність проведення технічних оглядів будівель, споруд.	200
12. Виконання графіка планово-запобіжних ремонтів будівель, споруд.	700
13. Робота припливно-витяжної вентиляції.	250
14. Наявність знаків безпеки.	200
15. Наявність засобів пожежогасіння та сигналізації.	400
16. Дотримання норм розривів, що забезпечують безпеку працівників.	350
17. Наявність протоколів вимірювання опору заземлення та опору ізоляції.	500
18. Наявність захисних огорожувальних пристроїв.	750
19. Наявність світлової та звукової сигналізації, пристроїв блокування.	400
20. Дотримання вимог інструкції з охорони праці.	600
Усього балів	7 800

цеси ідентифікації небезпек, оцінювання ризиків і управління ризиками. З метою покращення політики НВЗ в галузі охорони праці в СУОП НВЗ необхідно визначити умови забезпечення безпеки праці за наведеними вище нормативами оцінювання ризику, що пов'язані з ідентифікаційною небезпекою і потребують заходів для управління ризиками в галузі охорони праці осіб, залучених до НВП. НВЗ впроваджує заходи управління, пов'язані зі зменшенням частоти і тяжкості нещасних випадків, кількості людино-днів непрацездатності, показників технічної небезпеки будівель і споруд НВЗ, наближуючи реально існуючі значення ризику настання нещасних випадків до рівнів припустимих ризиків, визначених за середньостатистичними даними по Україні.

Виходячи із значущості умов у забезпеченні охорони праці за кожним показником безпеки праці, службі охорони праці НВЗ необхідно розробити управлінські заходи щодо реально можливого наближення показників оцінювання ризику до зазначених у таблиці 2 нормативних оцінних балів ризику.

НВЗ повинен також упровадити заходи управління, пов'язані з документуванням обстежень і паспортизацією технічного стану будівель (споруд), дотриманням строків їх ремонту, зменшуючи тим самим умовні бали оцінювання показників технічної безпеки будівель і споруд.

Упровадження і підтримка НВЗ в рамках політики цілей охорони праці заходів управління з покращення умов забезпечення безпеки праці та технічного стану будівель (споруд) сприятиме зменшенню частоти і тяжкості нещасних випадків, кількості людино-днів непрацездатності, наближуючи реальні значення ризику настання нещасних випадків до припустимих рівнів, визначених політикою цілей НВЗ в СУОП.

Перевірки, попереджувальні і коригувальні дії в галузі охорони праці. НВЗ мають встановлювати, впроваджувати моніторинг дієвості СУОП, здійснюючи вимірювання ступеня досягнення цілей у галузі охорони праці, дієвості заходів управління. Реєстрація отриманих даних сприятиме подальшому аналізу реалізації попереджувальних та коригувальних дій.

За результатами перевірок НВЗ проводить коригувальні або попереджувальні дії. Коригувальні дії передбачають недопущення повторення встановленої перевіркою невідповідності або небажаної ситуації шляхом усунення чинників їх виникнення. Коригувальні дії здійснюються за результатами розслідування й аналізу небажаних подій, що відбулися, маючи на меті пом'якшення їх наслідків та виключення повторення в діяльності закладу. Для цього встановлюються основні недоліки в галузі охорони праці, чинники, що спричинили виникнення нещасних випадків, професійних захворювань. За результатами розслідування службою охорони праці НВЗ визначаються

необхідність коригувальних дій і можливості закладу для попереджувальних дій.

Попереджувальні заходи вживаються для виключення виникнення небажаних подій на підставі з'ясування їх причин, не чекаючи настання цих подій. Попереджувальними діями з охорони праці НВЗ унеможливають появу невідповідностей або небажаних подій, обмежуючи їх вияв лише рівнем усвідомлення потенційної, а не реальної можливості їх настання.

Аналіз результативності СУОП керівництвом НВЗ. Для забезпечення результативності СУОП керівництво НВЗ повинно щомісяця аналізувати можливість для покращення її функціонування шляхом упровадження необхідних змін у цілях, політиці в галузі охорони праці. Аналізу підлягають результати внутрішніх та зовнішніх аудитів, оцінювання відповідності СУОП законодавчим та нормативно-правовим вимогам, інформація від усіх зацікавлених сторін, ефективність коригувальних і попереджувальних дій попереднього аналізу стану охорони праці НВЗ, ступінь досягнення цілей, статистика і матеріали розслідування нещасних випадків та професійних захворювань, виконання керівниками підрозділів НВЗ раніше прийнятих управлінських рішень із охорони праці, звіти щодо ідентифікації небезпечних і шкідливих факторів, оцінювання та управління ризиками, зміни законодавчих вимог у галузі охорони праці.

Ефективність функціональної структури СУОП. Упровадження функціональної структури СУОП характеризується величиною її ефективності, що визначається відношенням правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних результатів, отриманих унаслідок упровадження СУОП у практику діяльності НВЗ, до витрат на її впровадження.

Аналіз ефективності СУОП має виявляти вплив ужитих заходів з дотримання безпеки на виникнення нещасних випадків у НВЗ, ситуацій погіршення стану здоров'я і появи професійних захворювань, чинників створення небезпечних ситуацій. Оцінювання ефективності СУОП здійснюється за показниками зростання продуктивності праці, якості і успішності НВП, результативністю матеріального і морального стимулювання розроблення та впровадження заходів із охорони праці. Рівнем ефективності СУОП визначається необхідність змін, включаючи організаційні, що можуть впливати на стан охорони праці в НВЗ.

З'ясування ефективності функціональної структури СУОП передбачає облік декількох альтернативних результатів у галузі поліпшення умов і охорони праці. Це можуть бути показники за обов'язковими для обліку НВЗ формами статистичної звітності (успішність і якість НВП, збереження контингенту замовників освітніх послуг), а також отримані за певний період показники зі-

ставлення змін основних результатів упровадження СУОП (зниження частоти і тяжкості травматизму і професійних захворювань, зменшення кількості людино-днів непрацездатності та професійних ризиків).

Очікувані результати впровадження СУОП характеризуються кількісними складовими показниками у розрахунках її ефективності. Так, показники зменшення матеріальних збитків НВЗ та економії часу на здійснення НВП застосовуються для оцінювання рівнів зниження травматизму і захворюваності. Для заходів із поліпшення безпеки праці шляхом зменшення її трудомісткості показниками ефективності СУОП будуть підвищення успішності і якості НВП, продуктивності праці співробітників НВЗ.

Ефективність функціональної структури СУОП може вимірюватися на підставі змін таких результатів її впровадження:

1. Зменшення показника частоти нещасних випадків на 1000 осіб у НВЗ (K_v):

$$K_v = \frac{n}{N} \cdot 1000, \quad (1)$$

де n – кількість нещасних випадків за певний період часу (семестр, рік), N – середня кількість працівників за певний період часу.

2. Зміни показника важкості нещасних випадків (K_e):

$$K_e = \frac{t}{n}, \quad (2)$$

де t – загальна кількість днів непрацездатності внаслідок нещасних випадків.

3. Скорочення кількості людино-днів непрацездатності на 1000 осіб НВЗ:

$$K_e = K_v \cdot K_e = 1000 \cdot \frac{t}{N}. \quad (3)$$

Зниження частоти і тяжкості травматизму та професійних захворювань, дії шкідливих і небезпечних чинників обумовлює зменшення збитків НВЗ від пропусків занять замовниками освітніх послуг, що вимірюються в обсягах навчального навантаження (годинах або кредитах) та визначаються за формулою:

$$M_{zn} = D_n \cdot A \quad (4)$$

де M_{zn} – втрата навчального навантаження, обумовлена тим, що замовники освітніх послуг не брали участі в навчальному процесі НВЗ (год. або кр.); D_n – загальна кількість навчальних днів, що їх втратили за звітний період усі замовники освітніх послуг, які мали пропуски занять унаслідок травматизму, хвороб, викликаних дією небезпечних та шкідливих факторів НВП (дн.); A – середньоденна втрата навчального навантаження внаслідок пропуску занять у розрахунку на один день ($\frac{кр.}{дн.}$ або $\frac{год.}{дн.}$).

Зменшення професійних ризиків як показник ефективності функціональної структури СУОП вимірюється наближенням фактичних рівнів ризиків у НВЗ до припустимих для галузі освіти рівнів (див. табл. 1). Ефективність СУОП підвищується завдяки скороченню умовних балів оцінювання показників технічної безпеки будівель і споруд НВЗ, збільшенню оцінних балів за шкалою оцінювання умов та безпеки праці в закладі (див. табл. 2), зменшенню частоти і тяжкості нещасних випадків, професійних захворювань та кількості людино-днів непрацездатності.

Повноті визначення ефективності функціональної структури СУОП сприяє врахування збитків від пошкодження обладнання НВЗ, що може статися внаслідок аварій, неправильного з ним поводження, невикористаних втрат робочого часу, спричинених розслідуванням нещасних випадків і професійних захворювань тощо.

Визначені за сукупними результатами ефективності функціональної структури СУОП та рівень відповідності її загальній стратегії потребам НВЗ створюють об'єктивні умови для обґрунтування доцільних змін у структурі означеної системи, прогнозування подальших заходів щодо її вдосконалення з метою поліпшення умов і безпеки праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богомаз-Назарова С. М. Охорона праці в галузі. Курс лекцій : [навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів всіх спеціальностей і напрямів підготовки за освітньо-кваліфікаційними рівнями "спеціаліст" і "магістр"] / С. М. Богомаз-Назарова, А. І. Ткачук, С. О. Кононенко. – Кіровоград : РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2012. – 144 с.
2. Зеркалов Д. В. Охорона праці в галузі. Загальні вимоги : [навчальний посібник] / Д. В. Зеркалов. – К. : Основа, 2011. – 551 с.
3. Положення про організацію роботи з охорони праці учасників навчально-виховного процесу в установах і закладах освіти // Книга вчителя трудового навчання (обслуговуючі види праці): [довідково-методичне видання] / [упоряд. Н. Б. Лосина, Б. М. Терещук]. – Харків : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2006. – С. 318–332.
4. Рекомендації щодо побудови, впровадження та удосконалення системи управління охороною праці [електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dnopr.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=3041&Itemid=48.
5. Системи менеджменту гігієни і безпеки праці : Міжнародний стандарт OHSAS 18001:2007 [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://assistem.kiev.ua/doc/ohsas18001-2007.pdf>

Цитувати : Кулик Є. В. Система управління охороною праці в навчальному закладі / Є. В. Кулик // Постметодика. – 2012. – № 5. – С. 36–41.

© Є. В. Кулик, 2012. Стаття надійшла в редакцію 6.10.2012 ■

ОСВІТНІЙ МЕНЕДЖМЕНТ: РОЗВИТОК КОМПЕТЕНТНОСТІ КЕРІВНИКА ШКОЛИ В УМОВАХ ЗМІН*

Представлено зміст та науково-методичне забезпечення другої частини фахової складової навчальної програми курсів підвищення кваліфікації керівників ЗНЗ "Функціональна підготовка керівників загальноосвітніх навчальних закладів". Опанування тем "Організаційна культура школи", "Менеджмент якості освіти", "Маркетинг в освіті", "Фінансовий менеджмент", "Психологія управління", "Правове забезпечення управлінської діяльності" сприятиме розвитку професійної компетентності, управлінської культури керівників шкіл Полтавщини.

Образовательный менеджмент: развитие компетентности руководителя школы в условиях изменений

Представлено содержание и научно-методическое обеспечение второй части профессиональной составляющей учебной программы курсов повышения квалификации руководителей ОУЗ "Функциональная подготовка руководителей образовательных учебных заведений". Усвоение тем "Организационная культура школы", "Менеджмент качества образования", "Маркетинг в образовании", "Финансовый менеджмент", "Психология управления", "Правовое обеспечение управленческой деятельности" будет способствовать развитию профессиональной компетентности, управленческой культуры руководителей школ Полтавской области.

Education Management: Development of School Leader Competence under Conditions of Changes

Paper presents content and guidance for the second part of the professional component of the curriculum for in-service courses of EI leaders "Functional training of school leaders." Mastering topics "Management culture of school", "Education Quality Management", "Marketing in Education", "Financial Management", "Psychology of Management", "Legal Support of Management" promotes development of professional competence, administrative culture of school leaders in Poltava region.

ЗМІСТ ТЕМ

5. ОРГАНІЗАЦІЙНА КУЛЬТУРА ШКОЛИ

Тема. Менеджмент організаційної культури школи

Мета: розкрити зміст поняття "організаційна культура школи"; ознайомити слухачів з особливостями управління організаційною культурою навчального закладу, роллю емоційної компетентності педагога як основи соціального успіху; формувати соціально-педагогічну компетентність керівників ЗНЗ.

План

1. Що таке організаційна культура?
2. Як управляти за допомогою організаційної культури?
 - 2.1. Символічна "мова культури".
 - 2.2. Менеджерські функції організаційної культури.
 - 2.3. Інструментарій розвитку організаційної культури школи.
3. Місце організаційної культури в системі управління.
 - 3.1. Інноваційна організаційна культура.
 - 3.2. Навіщо змінювати організаційну культуру?
 - 3.3. Стратегії впливу та оцінка особистої стратегії соціальної взаємодії.

Література: 1, 6, 11, 15, 28, 57.

Тема. Школа як організація, що навчається

Мета: сприяти розвитку компетентності керівника школи, здатного ефективно діяти

у світі, що швидко змінюється; ознайомити з ідеями книги П. Сенджа "П'ята дисципліна. Мистецтво і практика організацій, що навчаються"; сприяти розвитку системного мислення, навчати змінювати власні інтелектуальні моделі, заохочувати особистісне вдосконалення педагогів; розвивати вміння формувати спільне бачення перспектив розвитку навчального закладу, організувати колективне навчання.

План

1. Школа як організація, що навчається: визначення і сутність поняття.
2. Заохочення індивідуального розвитку особистості.
3. Інтелектуальні моделі особистості та створення атмосфери взаєморозуміння в колективі.
4. Формування загального бачення майбутнього школи.
5. Командне навчання як спосіб удосконалення діяльності закладу.
6. Системне мислення й управління змінами.

Література: 22, 29, 46, 53, 54, 59.

Тема. Розвиток шкільної культури, орієнтованої на зміни

Мета: ознайомити слухачів з основними поняттями теми; обґрунтувати особливості впровадження змін, розвитку шкільної культури в ЗНЗ; стимулювати прагнення до вдосконалення власного потенціалу та розвитку закладу.

* Продовження. Початок див. у "ПМ", № 3, 2012 (с. 27–35).

План

1. Якою є роль лідера у впровадженні інклюзивного навчання?
2. Що таке "зміни"? Риси змін.
3. Хто такий "провідник змін"?
4. Які існують етапи змін?
5. Чи всі готові до змін?
6. Як упроваджувати зміни?
7. Шкільна культура та ситуативні умови проведення змін.
8. Розвиток шкільної культури, що налаштована підтримувати інновації, активно реагувати на виклики та конфліктні ситуації, пов'язані із запровадженням змін (наприклад, інклюзивної освіти).
9. Роль ефективних фасилітаторів змін.
10. Практичне заняття "Цикли шкільних змін".

Література: 21, 27, 56, 62.

6. МЕНЕДЖМЕНТ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Тема. Управління якістю діяльності школи

Мета: формувати в слухачів розуміння наукових підходів щодо питань підвищення якості діяльності школи; розвивати менеджерські компетентності у впровадженні інноваційних моделей управління навчальними закладами.

План

1. Стратегія управління загальноосвітніми навчальними закладами в умовах демократизації українського суспільства.
2. Квалітологія – наука про розвиток якості.
3. Менеджмент якості діяльності школи.
4. Технології оцінювання якості діяльності освітньої установи.

Література: 16, 24, 39, 46.

Тема. Внутрішньошкільний моніторинг. Єдині вимоги щодо ведення шкільної документації

Мета: ознайомити керівників загальноосвітніх навчальних закладів із основними завданнями та функціями внутрішньошкільного моніторингу; проаналізувати особливості ведення шкільної документації відповідно до чинних нормативних документів Міністерства освіти і науки.

План

1. Поняття про освітній моніторинг, його основні завдання, функції.
2. Ділове документування.
 - 2.1. Нормативно-правова база внутрішньошкільного моніторингу.
 - 2.1.1. Національні стандарти з діловодства.
 - 2.1.2. Інструкція з ведення ділової документації в загальноосвітніх навчальних закладах I–III ступенів, затверджена наказом Міністерства освіти і науки України від 23 червня 2000 р. № 240.

2.2. Документування діяльності загальноосвітнього навчального закладу.

2.3. Вимоги до оформлення ділової документації ЗНЗ. Обов'язкові реквізити.

2.4. Перелік обов'язкової ділової документації ЗНЗ.

2.5. Терміни зберігання ділової документації.

2.6. Номенклатура справ.

3. Рекомендації щодо складання та оформлення окремих видів документів.

Література: 69–75, 77–81, 84, 86, 89–91, 94.

Тема. Система зовнішнього незалежного оцінювання та її запровадження в Україні

Мета: ознайомити слухачів із процесом зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО); розкрити мету проведення ЗНО; окреслити перспективи запровадження ЗНО.

План

1. Нормативно-правове забезпечення зовнішнього незалежного оцінювання осіб, які виявили бажання вступати у ВНЗ.

2. Система зовнішнього незалежного оцінювання у світі.

3. Пілотне зовнішнє оцінювання та його аналіз.

4. Підсумки зовнішнього незалежного оцінювання 2012-го року в Україні та на Полтавщині: реєстрація; пробне тестування; проведення основної сесії; позазаттатні ситуації та порушення процедури тестування; спеціальна сесія, особливості її організації.

5. Перспективи проведення ЗНО.

Література: 11–13, 101–102.

Тема. Метод тестування: сутність, особливості застосування

Мета: формувати професійні компетенції педагогів щодо застосування технологій тестування для здійснення ефективного навчання учнівської молоді.

План

1. Історія розвитку тестування як методу педагогічного вимірювання.

2. Основні поняття, сутність методу тестування та особливості його застосування.

3. Основні етапи технології конструювання валідного тесту для діагностики навчальних досягнень.

4. Постановка цілей і побудова структури (матриці) тесту.

Література: 4, 5, 7, 12, 14, 101–102.

Тема. Ліцензування та атестація загальноосвітнього навчального закладу

Мета: розглянути зміст і структуру організаційно-методичного забезпечення ліцензування та атестації навчального закладу; визначити роль і місце в управлінській діяльності адміністрації навчального закладу; заохочувати слухачів до здійснення самоаналізу діяльності школи; сприяти свідомій са-

моорганізації управлінської діяльності в умовах ліцензування або атестації навчального закладу.

План

1. Зміст і структура організаційно-методичного забезпечення ліцензування навчального закладу.

1.1. Вимоги до навчального закладу з ліцензування робітничої професії.

1.2. Вимоги до підготовки та оформлення пакету документів із ліцензування робітничої професії.

1.3. Особливості ліцензування приватних навчальних закладів.

2. Зміст і структура організаційно-методичного забезпечення атестації навчального закладу.

2.1. Організаційно-методичне забезпечення самоатестації навчального закладу.

2.2. Організаційно-методичне забезпечення атестації навчального закладу.

Література: 76, 78, 89–91, 103.

7. МАРКЕТИНГ В ОСВІТІ

Тема. Маркетинг і менеджмент в освіті. Менеджмент простору особистості

Мета: набуття слухачами знань про основні засади маркетингу та менеджменту в освіті; актуалізація досвіду слухачів, систематизація уявлень про застосування маркетингових підходів в освіті; формування навичок рефлексії педагогічної діяльності.

План

1. Сутність маркетингу освітніх послуг.

1.1. Концепція маркетингу освітніх послуг.

1.2. Об'єкти маркетингу в системі освіти.

1.3. Стратегія маркетингу освіти.

2. Менеджмент в освітній сфері: проблемні питання.

2.1. Сфери менеджменту.

3. Менеджмент простору особистості.

3.1. Особистість педагога як менеджера освітнього процесу.

Література: 3, 26, 30, 45, 48.

Тема. Державно-громадське управління загальноосвітнім навчальним закладом

Мета: на основі компетентнісного підходу до підготовки слухачів проаналізувати теоретичні засади, нормативно-правову базу організації взаємодії органів державно-громадського управління навчально-виховним процесом; сприяти розвитку демократичного характеру управління ЗНЗ.

План

1. Сутність, основні поняття, нормативно-правова база державно-громадського управління.

1.1. Мета, завдання, загальні принципи та підходи, моделі державно-громадського управління школою.

1.2. Нормативно-правова база участі громадськості в управлінні ЗНЗ.

2. Організація взаємодії органів державно-громадського управління навчально-виховним процесом на засадах партнерства.

2.1. Організація громадських органів управління освітою: загальні збори (конференція) колективу; педагогічна рада; піклувальна рада; батьківський комітет; рада школи; методоб'єднання, комісії, асоціації.

2.2. Взаємодія інституцій громадського управління з адміністрацією.

3. Налагодження взаємодії школи, сім'ї, місцевої громади на засадах партнерства.

3.1. Напрями взаємодії між школою та громадою.

3.2. Залучення волонтерів до діяльності ЗНЗ.

3.3. Форми соціального партнерства з батьками та учнівськими колективами.

4. Сучасний зарубіжний досвід залучення громадськості до управління загальноосвітнім навчальним закладом.

4.1. Досвід державно-громадського управління навчальними закладами в Росії.

4.2. Можливості й обмеження упровадження державно-громадського управління у країнах із федеральним державним устроєм і в демократичних країнах із міцним централізмом.

Література: 20, 31, 32, 52, 73, 79, 83, 88.

8. ФІНАНСОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ

Тема. Системний підхід до фінансово-господарської діяльності керівників навчальних закладів

Мета: ознайомити педагогічних працівників із системою фінансування освіти України; розкрити зміст, механізм фінансування навчальних закладів; дати поради та рекомендації керівникам навчальних закладів щодо залучення позабюджетних коштів і створення фінансової автономії шкіл.

План

1. Загальні засади фінансування освіти.

1.1. Досвід фінансування освіти в країнах Європи.

1.2. Система фінансування освіти в Україні.

2. Механізм фінансування навчальних закладів.

2.1. Нормативно-правові документи фінансової діяльності шкіл.

2.2. Формування загального та спеціального фонду.

3. Основні напрями господарської діяльності навчальних закладів.

3.1. Оперативне управління матеріально-технічною базою навчального закладу.

3.2. Ефективне використання кошторисних призначень.

4. Проблеми фінансування та залучення позабюджетних коштів навчальними закладами.

4.1. Фінансова автономія шкіл.

4.2. Надання платних освітніх послуг за потребами територіальних громад.

4.3. Фандрайзинг у діяльності керівника навчального закладу.

Література: 60, 63, 78, 84, 85, 87, 91.

Тема. Нормативно-правова база інспектування навчальних закладів

Мета: ознайомити педагогічних працівників із нормативними документами щодо інспектування навчальних закладів; розкрити механізм перевірки шкіл на основі чинної нормативно-правової бази; дати керівникам ЗНЗ практичні поради та рекомендації щодо захисту прав навчального закладу.

План

1. Концепція інспектування (контролю) навчальних закладів.

1.1. Контроль за діяльністю шкіл як засіб управління освітою.

1.2. Державне інспектування навчальних закладів.

2. Правові підстави діяльності контролюючих органів.

2.1. Відомчий контроль органами управління освітою, органами місцевих державних адміністрацій, органами місцевого самоврядування.

2.2. Позавідомчий контроль за діяльністю навчальних закладів.

2.3. Громадський контроль.

3. Порядок перевірки освітніх закладів на основі чинної нормативно-правової бази.

3.1. Інспектування органами управління освітою.

3.2. Особливості інспектування шкіл фінансовою інспекцією, санітарно-епідеміологічною службою, інспекцією пожежного нагляду, правоохоронними органами.

4. Результати інспектування.

4.1. Права і обов'язки навчального закладу.

4.2. Оформлення результатів державного контролю.

Література: 73, 75, 77–79, 82, 83, 91, 92.

Тема. Залучення додаткових ресурсів для розвитку навчального закладу

Мета: проаналізувати основні поняття теми; ознайомити слухачів з особливостями впровадження фандрайзингу; удосконалювати вміння налагоджувати контакти із різними категоріями співрозмовників; стимулювати в керівників прагнення до вдосконалення власного рівня професіоналізму.

План

1. Робота у малих групах: "Визначення потреб сучасної школи та ресурсів для їх задоволення".

2. Групи ресурсів. Характеристика основних і додаткових ресурсів.

3. Робота з групою: "Що є джерелами додаткових ресурсів?".

4. Поняття "фандрайзинг". Постулати фандрайзингу.

5. Типи донорських установ і організацій, що можуть надавати школі додаткові ресурси для розвитку.

6. Робота у малих групах: "Чому люди можуть давати гроші? Які причини їх спонукають?".

7. Найбільш поширені технології пошуку додаткових ресурсів.

8. Вправа "4 кути": "Методика проведення особистої зустрічі з донором".

9. Правила особистого контакту зі спонсором.

10. Рольова гра: "Звернення до спонсорів задля надання грошової допомоги".

11. Схема зустрічі.

12. Робота у малих групах: "Проведення зустрічі за запропонованою схемою".

13. Список Інтернет-ресурсів донорських організацій.

Література: 10, 19, 23, 36, 48, 50, 51, 61, 104–105.

Тема. Економічні компетентності як фактор формування конкурентоспроможної особистості в сучасних умовах

Мета: ознайомити слухачів із порядком надання платних освітніх послуг; структурою бізнес-плану; формувати навички його складання.

План

1. Концептуальні підходи до економічної освіти суспільства.

2. Економічні концепції як складові розвитку конкурентоспроможної особистості.

3. Дійові особи економіки та їх взаємодія.

4. Основні принципи економічного мислення.

5. Консумеризм як галузь знань.

6. Необхідність упровадження споживчих знань у систему освіти. Місце споживчої освіти у навчальному процесі.

7. Основні форми та методи впровадження споживчої освіти.

Література: 99, 100.

9. ПСИХОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ

Тема. Ділове спілкування як засіб управлінського впливу

Мета: розкрити психолого-педагогічний зміст поняття "ділове спілкування", ознайомити слухачів зі структурою, засобами управлінського спілкування; формувати у педагогічних працівників усвідомлення необхідності постійного саморозвитку та самовдосконалення протягом усього життя.

План

1. Сутність і особливості ділового (управлінського) спілкування.

2. Структура управлінського спілкування:

а) інтеракція;

б) перцепція;

в) комунікація.

3. Засоби невербального спілкування. Використання простору для досягнення управлінської цілі:

- а) оптико-кінетична система знаків;
- б) паралінгвістичні засоби;
- в) екстралінгвістична знакова система;
- г) візуальне спілкування;
- д) проксеміка.

4. Раціональна організація процесу спілкування.

5. Практичні рекомендації щодо подолання перешкод спілкування.

Література: 33, 34, 41, 43, 55.

Тема. Професійна концепція лідерства

Мета: ознайомити слухачів із сучасними поглядами науковців і практиків на феномен лідерства; сприяти розвитку менеджерських знань, умінь, базових компетентностей керівників загальноосвітніх навчальних закладів; формувати лідерські якості та професійні навички слухачів; навчити їх складати програму професійного розвитку.

План

1. Сучасні теорії лідерства.
2. Кластер лідерства.
3. Формування лідера.
 - 3.1. Суб'єктивна теорія лідерства.
 - 3.2. Ситуативне лідерство.
4. Розвиток лідерства.
 - 4.1. Лідерство в контексті розвитку організації.
 - 4.2. Програма професійного розвитку.
 - 4.3. Лідерство і команда.

Література: 10, 17, 38, 40, 54, 58.

Тема. Управлінські рішення у педагогічному менеджменті: розроблення і прийняття

Мета: розкрити психолого-педагогічний зміст поняття "управлінське рішення", ознайомити слухачів зі структурою, засобами управлінського рішення; формувати усвідомлення необхідності постійного саморозвитку та самовдосконалення протягом усього професійного життя.

План

1. Суть і види управлінських рішень.
2. Процес прийняття управлінського рішення, його етапи.
3. Оцінка результатів рішення.
4. Особисті рішення керівника. Стратегія і тактика прийняття управлінського рішення у складних ситуаціях.
5. Психологічні засоби активізації творчого потенціалу керівника у процесі ухвалення рішення.

Література: 8, 34, 35, 37.

10. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Тема. Правове регулювання праці педагогічних працівників

Мета: ознайомити слухачів з основами законодавства про працю; виявити специфіку

дотримання трудового договору; здійснити аналіз правових аспектів атестації педагогічних працівників.

План

1. Основи законодавства про працю.
2. Трудовий договір, порядок його дотримання.
3. Регулювання заробітної плати.
4. Пенсійне забезпечення педагогічних працівників.
5. Режим роботи педагогічних працівників (педагогічне навантаження, класне керівництво тощо).
6. Правові аспекти атестації педагогічних працівників.

Література: 25, 47, 77, 78, 91-94.

Тема. Основні напрями вдосконалення ключових компетентностей учителя з питань безпеки життєдіяльності

Мета: ознайомити слухачів з основними напрямами вдосконалення компетентності вчителя з питань безпеки життєдіяльності, реалізація яких є запорукою створення безпечних і належних умов праці та навчання в ЗНЗ.

План

1. Основні напрями вдосконалення компетентності вчителя з питань безпеки життєдіяльності.

1.1. Самоосвіта як безперервний процес саморозвитку та самовдосконалення вчителя. Самостійне опрацювання нормативно-правової бази з безпеки життєдіяльності для правильної організації навчання та виховання дітей у навчальному закладі.

1.2. Організація навчання вчителів із безпеки життєдіяльності в навчальному закладі.

2. Нормативно-правова база з основ безпеки життєдіяльності.

3. Місце та роль учителя в організації роботи з безпеки життєдіяльності й охорони праці в навчальному закладі.

3.1. Обов'язки з безпеки життєдіяльності та охорони праці класного керівника, учителя, завідуючого кабінетом при організації навчального процесу.

3.2. Обов'язки вчителя, класного керівника щодо організації процесу виховання дітей.

3.3. Механізми залучення вчителів до опанування знань із безпеки життєдіяльності й охорони праці. Оперативний тріступеневий адміністративно-громадський контроль: завдання та функції вчителя.

Література: 3, 14, 31, 88, 101.

Тема. Дотримання вимог ДСанПіН "Державні санітарні правила і норми влаштування, утримання загальноосвітніх навчальних закладів та організації навчально-виховного процесу" в загальноосвітніх навчальних закладах, медико-санітарне забезпечення учнів

Мета: ознайомити працівників навчальних закладів із чинними вимогами Закону

України "Про забезпечення санепідблагополуччя населення" з урахуванням сучасних наукових розробок і досліджень із регламентації гігієнічних умов та режимів навчання при чинних формах організації навчально-виховного процесу для всіх загальноосвітніх навчальних закладів.

План

1. Ознайомлення з основними вимогами, що регламентують безпечні для здоров'я дітей і підлітків умови навчання та виховання, які сприяють підвищенню їх працездатності протягом навчального дня, тижня, року, поліпшують психофізіологічний розвиток і зміцнюють здоров'я.

2. Гігієнічні вимоги до земельної ділянки та основних приміщень навчального закладу.

3. Гігієнічні вимоги до обладнання основних приміщень.

4. Гігієнічні вимоги до організації харчування в навчальних закладах.

5. Організація медичного обслуговування школярів.

6. Організація та вимоги до зорової роботи учнів.

7. Гігієнічні вимоги до повітряно-теплого режиму, обладнання вентиляції та опалення, водопостачання та каналізування навчальних закладів.

8. Санітарно-гігієнічна освіта учнів; формування здорового способу життя; самообслуговування.

Література: 64, 65, 67, 68, 73, 78, 95-98.

ПИТАННЯ ДО СЕМІНАРУ

1. Менеджер у системі освіти: роль, вимоги до професійних та особистісних якостей.

2. Створення педагогічних умов для розвитку творчого потенціалу вчителя, учня.

3. Упровадження інтерактивних методів навчання і виховання у практику роботи загальноосвітнього навчального закладу.

4. Застосування інноваційних технологій в управлінні сучасним навчальним закладом.

5. Організація науково-методичної роботи в школі.

6. Упровадження інформаційно-комунікаційних технологій у практику роботи педагогів.

7. Стиль керівництва та його вплив на ефективність управлінської діяльності.

8. Проблеми науково-методичного забезпечення роботи вчителя в сільській школі.

9. Фандрайзинг і соціальна відповідальність у менеджменті.

10. Планування та прогнозування в навчальному закладі.

11. Розбудова сучасної школи як громадсько активної.

12. Налагодження партнерства школи з батьками та місцевою громадою.

ПЕРЕЛІК ТЕМ ВИПУСКНИХ ТВОРЧИХ РОБІТ

1. Розроблення проекту впровадження інновацій у ЗНЗ.

2. Розроблення програми розвитку ЗНЗ.

3. Розроблення програми розвитку професійної компетентності педагогів.

4. Розроблення програми моніторингу якості освіти (на рівні школи).

5. Розроблення програми науково-методичної роботи на базі школи.

6. Розроблення програми впровадження педагогічних інновацій у практику роботи школи.

7. Лідерство та керівництво в управлінні ЗНЗ.

8. Система управління персоналом навчального закладу.

9. Система мотивації персоналу ЗНЗ.

10. Стимулювання професійного зростання персоналу навчального закладу.

11. Формування сприятливого соціально-психологічного клімату для розвитку ЗНЗ.

12. Проектування стратегії розвитку навчального закладу.

13. Упровадження управлінських інновацій в умовах змін.

14. Партнерство школи, сім'ї та громади.

15. Основні напрями гуманізації навчально-виховного процесу в навчальних закладах.

16. Формування іміджу ЗНЗ.

17. Особливості управлінської діяльності менеджера освіти.

18. Роль контролюючої діяльності керівника ЗНЗ у забезпеченні ефективного управління.

19. Шляхи оптимізації стилю керівництва менеджера освіти.

20. Роль комунікацій в інформаційному забезпеченні менеджменту.

21. Шляхи вдосконалення форм і способів ділового спілкування.

22. Формування іміджу закладу через засоби масової інформації.

23. Вплив організаційної культури на ефективність діяльності ЗНЗ.

24. Розвиток управлінської культури керівника ЗНЗ.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Сутність освітніх організацій, специфіка їх діяльності.

2. Роль управління в забезпеченні ефективного функціонування організацій.

3. Основні етапи моделювання педагогічних (управлінських) процесів.

4. Розроблення концепції та комплексно-цільової програми розвитку школи.

5. Основні етапи стратегічного управління закладом освіти.

6. Модель процесу стратегічного планування ЗНЗ.

7. Процес розроблення стратегії розвитку школи.

8. Формулювання місії ЗНЗ.

9. Види та класифікація освітніх інновацій.
10. Основні етапи інноваційного освітнього процесу.
11. Інноваційна культура школи.
12. Управління інноваційними освітніми процесами в школі.
13. Технологія розроблення інноваційного освітнього процесу.
14. Основні наукові підходи до управління персоналом.
15. Етапи запровадження змін у роботі з персоналом.
16. Мотивація, її роль в управлінні ЗНЗ.
17. Методи управління, що забезпечують підвищення мотивації персоналу.
18. Розвиток персоналу закладу.
19. Структура організаційної культури школи.
20. Освітнє середовище в навчальному закладі.
21. Вплив управлінської культури керівника ЗНЗ на ефективність управління.
22. Основні шляхи розвитку управлінської культури керівників ЗНЗ.
23. Види та складові компоненти управлінської культури керівника школи.
24. Поняття про якість освіти.
25. Фактори, що впливають на забезпечення якості освіти.
26. Методи та прийоми контролю якості.
27. Роль інформаційної системи школи в забезпеченні якості.
28. Моніторинг якості освіти.
29. Міжнародні моніторингові дослідження.
30. Принципи та функції моніторингу якості освіти.
31. Етапи проведення моніторингового дослідження.
32. Вироблення рекомендацій за результатами проведення моніторингу якості освіти.
33. Особливості маркетингової діяльності керівника ЗНЗ.
34. Реалізація маркетингових процесів.
35. Зв'язки з громадськістю.
36. Основні принципи державно-громадського управління.
37. Звітність директора школи перед громадськістю.
38. Демократизація школи.
39. Особливості діяльності громадсько активної школи.
40. Партнерство школи з батьками та місцевою громадою.
41. Волонтерська діяльність на базі ЗНЗ.
42. PR-технології створення позитивного іміджу школи.
43. Особливості фінансової системи освітнього закладу.
44. Загальні принципи фінансового планування.
45. Концепція шкільної економічної освіти.
46. Поняття про фандрайзинг.
47. Технологія пошуку додаткових ресурсів.
48. Методи й інструменти фандрайзингової активності.
49. Створення фонду розвитку школи.
50. Сутність і види конфліктів у школі.
51. Динаміка розвитку, етапи аналізу та вирішення конфлікту.
52. Технології управління конфліктними процесами.
53. Особливості психолого-педагогічного консультування в освіті.
54. Особливості управлінського спілкування.
55. Налагодження системи ефективного спілкування в школі.
56. Правове регулювання праці педагогів.
57. Трудовий договір, порядок його додержання.
58. Правові аспекти атестації педагогічних працівників.
59. Законодавство України про охорону дитинства.
60. Специфіка роботи з дітьми з особливими потребами.
61. Організація роботи з охорони праці в ЗНЗ.
62. Основи безпеки життєдіяльності учасників навчально-виховного процесу в закладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Армстронг М. Performance Management. Управление эффективностью работы / М. Армстронг, А. Барон / [пер. с англ]. – Москва : НІРРО, 2005. – 384 с.
2. Атаманчук П. С. Безпека життєдіяльності : навч. посібник / П. С. Атаманчук. – Кам'янець-Подільський, 2009. – 200 с.
3. Бебик В. М. Менеджмент освіти глобального суспільства / В. М. Бебик // Глобалізація і Болонський процес: проблеми і технології : кол. моногр. – К. : МАУП, 2005. – С. 69–134.
4. Биков В. Ю. Автоматизовані інформаційні системи єдиного інформаційного простору освіти і науки / В. Ю. Биков // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / гол. ред. М. Т. Мартинюк. – Умань : СПД Жовтий, 2008. – Ч. 2. – С. 47–56.
5. Болюбаш Я. Я. Педагогічне оцінювання і тестування. Правила, стандарти, відповідність / Я. Я. Болюбаш, І. Є. Булах, М. Р. Мруга. – К. : Майстер-клас, 2007. – 272 с.
6. Бояцис Р. Компетентный менеджер. Модель эффективной работы / Р. Бояцис / [пер. с англ.] – Москва : НІРРО, 2008. – 352 с.
7. Булах І. Є. Створюємо якісний тест / І. Є. Булах, М. Р. Мруга. – К. : Майстер-клас, 2006. – 160 с.
8. Василенко В. О. Теорія і практика розробки управлінських рішень : навч. посібник / В. О. Василенко. – К. : ЦУЛ, 2003. – 420 с.
9. Васильчук М. В. Безпека життєдіяльності. Нормативні документи для навчаль-

них закладів / М. В. Васильчук, Ю. В. Бадюк. – К. : Основа, 2010. – 1007 с.

10. Водолазська Т. В. Лідерами народжуються, ефективними стають / Т. В. Водолазська // *Управління освітою*. – 2011. – № 9 (261). – С. 7–10.

11. Вісник. Тестування і моніторинг в освіті. – 2005. – № 1.

12. Вісник. Тестування і моніторинг в освіті. – 2011. – № 5, 6, 8, 9.

13. Вісник. Тестування і моніторинг в освіті. – 2010. – № 6, 8–9.

14. Вісник. Тестування і моніторинг в освіті. – 2008. – № 1–6.

15. Гавриш Р. Л. Як управляти навчальним закладом за допомогою організаційної культури / Р. Л. Гавриш, Т. В. Водолазська // *Освіта Полтавщини: часопис*. – 2009. – № 18. – С. 5–10.

16. Гопкінз Д. Оцінювання для розвитку школи / Д. Гопкінз. – Львів : Літопис, 2003. – 256 с.

17. Гоулман Д. Емоціональне лідерство: искусство управления людьми на основе эмоционального интеллекта / Д. Гоулман, Р. Бояцис, Э. Макки ; пер. с англ. – 3-е изд. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2008. – 301 с.

18. Грачова Т. А. Організація роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності / Т. А. Грачова, Т. В. Тахмарьова, О. М. Горловенко. – К. : "Управління школою", 2010. – 77 с.

19. Громадсько активні школи в Україні: кроки до дій [посібник зі створення та управління громадсько активною школою] / Н. Софій, Ю. Найда. – ВФ "Крок за кроком". – 2-ге видання. – К. : СПД-ФО Парашин К. С., 2008. – 164 с.

20. Гусаров В. И. Государственно-общественное образование : [монография]. – Самара : Изд-во "НТИЦ", 2006. – 260 с.

21. Дешплер Дж. Переосмислюючи допоміжні послуги спеціалістів в інклюзивних класах / Дж. Дешплер, Т. Лорман, У. Шарма // *Австралійський журнал спеціальної освіти*. – 2005. – 29 (2). – С. 117–127.

22. Драйден Г. Революція в навчанні / Г. Драйден, Д. Вос ; пер. з англ. М. Олійник. – Львів : Літопис, 2005. – 252 с.

23. Друкер П. Ф. Практика менеджмента / П. Ф. Друкер. – М. – С-Пб. – К., 2003. – 397 с.

24. Загвоздкин В. Эффективная школа: о направлениях обеспечения и развития качества школьного образования за рубежом / В. Загвоздкин // *Управление школой*. – 2007. – № 18.

25. Збірник законодавчих та нормативних актів про освіту. – К., 1994. – 463 с.

26. Зелюк В. В. Особистість в освіті: парадигма культури : монографія / В. В. Зелюк, В. Ф. Моргун, Т. А. Устименко. – Полтава : ТОВ "АСМІ", 2011. – 212 с.

27. Інклюзивна освіта: стан та перспективи розвитку в Україні : [науково-методичний збірник до Всеукраїнської конференції в рамках реалізації проекту "Створення ресурсних центрів для батьків дітей з особливими

освітніми потребами" за підтримки програми ІВРР – ТАСІС Європейської комісії / ВФ "Крок за кроком"]. – К. : ФОП Придатченко П. М., 2007. – С. 16–17.

28. Ковалевський С. Культура та цінності організації. [Методи вивчення та структура культури організації] / С. Ковалевський, О. Медведєва, Г. Хаєт // *Підручник для директора*. – 2008. – № 7–8. – С. 7–16.

29. Ковальчук В. І. Технологія навчання дорослих на основі особистісно орієнтованого підходу / В. І. Ковальчук. – К. : Шкільний світ, 2009. – С. 30–52.

30. Конаржевский Ю. А. Менеджмент и внутришкольное управление / Ю. А. Конаржевский. – М. : Изд. Центр "Педагогический поиск", 2000. – 224 с.

31. Корнетов Г. Б. Становление демократической педагогики: восхождение к общественно-активной школе / Г. Б. Корнетов. – М. – Тверь : Научная книга, 2009. – 184 с.

32. Королюк С. В. Особливості громадсько-державного управління в діяльності сучасної школи [Електронний ресурс] / С. В. Королюк // *Теорія та методика управління освітою*. – 2010. – № 3. – С. 1–3. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/ttmuo/2010_3/10kormsa.pdf.

33. Королюк С. В. Розвиток управлінської культури керівника загальноосвітнього навчального закладу : монографія. – Полтава, 2007. – 168 с.

34. Крушельницька О. Управління персоналом : навчальний посібник / О. Крушельницька. – 2-ге вид., перероб. й доп. – К. : Кондор 2005. – 304 с.

35. Куляєва О. Програмно-методичне забезпечення державної атестації загальноосвітнього навчального закладу : посібник / О. Куляєва // *Управління школою*. – 2007. – 120 с.

36. Кучереносов В. Фандрейзинг: міфи і реальність [Електронний ресурс] / В. Кучереносов // *Дайджест журналу "Вісник благодійництва"*. – 2000. – № 9 (51). – Режим доступу до журн. : <http://www.internews.ras.ru/ngo/charity/9.00/1.html>

37. Лаврук В. Діагностика управлінської компетентності директора школи / В. Лаврук. – К. : Шк. світ., 2008. – 128 с.

38. Лидер и команда : практическое руководство лидера эффективной команды ; пер. с англ. – Днепропетровск : Баланс Бизнес Букс, 2005. – 296 с.

39. Мармаза О. І. Стратегічний менеджмент: траєкторія успіху / О. І. Мармаза. – Харків : Основа, 2006. – 160 с.

40. Мармаза О. І. Менеджмент в освіті: дорожня карта керівника / О. І. Мармаза. – Х. : Основа, 2007. – 448 с.

41. Менеджмент. Творчість. Пошук : навч. посіб. для викладачів інститутів післядипломної освіти, керівників загальноосвітніх навчальних закладів, слухачів курсів підвищення кваліфікації / І. В. Охріменко, Т. М. Дзюба, С. В. Королюк [та ін.]. – Полтава : ПОППО, 2005. – 116 с.

42. Мунтян Т. Локальні документи щодо безпечних умов праці / Т. Мунтян. – Київ : Шкільний світ, 2010. – 126 с.

43. Мурашко М. Менеджмент персоналу : навчально-практичний посібник / Микола Мурашко. – 2-ге вид., стереотип. – К. : Знання, 2006. – 311 с.
44. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки: Проект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mgu.com.ua>.
45. Онішків З. Основи школознавства : навч. пос. для студ. пед. вузів. – 3-тє вид., доп. і перероб / З. Онішків. – Тернопіль : Вид. "Навчальна книга-Богдан", 2003. – 176 с.
46. Освіта в Україні : збірник законодавчих і нормативних актів / [упоряд. Ю. В. Паливода]. – Київ, 2009. – С. 234 – 275.
47. Освіта України : Нормативно-правові документи. – К. : Міленіум, 2001. – 472 с.
48. Освітній менеджмент : навчальний посібник ; за ред Л. Даниленко, Л. Карамушки. – К. : Шкільний світ, 2003. – 400 с.
49. Пістун І. П. Охорона праці в галузі освіти / І. П. Пістун, Ю. В. Кіт, Л. А. Катренко. – Суми : Університетська книга, 2009. – 392 с.
50. Пометун О. Управління школою, що змінюється : poradnik сучасного директора / О. Пометун, Л. Середняк, І. Суцєнко – Тернопіль : Астон, 2005. – 192 с.
51. Пометун О. Як залучити додаткові ресурси для розвитку навчального закладу? [навч.-метод. посібник] / О. Пометун, А. Донорська. – Тернопіль : Астон, 2006. – 120 с.
52. Прошак О. Участь громадськості у процесі ухвалення рішень / О. Прошак. – К. : Фонд "Європа ХХІ", 2007. – 107 с.
53. Румизен М. К. Управление знаниями (Knowledge Managment) / М. К. Румизен. – Москва : АСТ и Астрель, 2004. – С. 23–24.
54. Сендж П. Пятая дисциплина: Искусство и практика самообучающейся организации / П. Сендж. – Харьков, 2006. – 384 с.
55. Сиротенко Г. О. Тренінги з планування розвитку сучасної школи / Г. О. Сиротенко // Постметодика. – Полтава, 2009. – С. 20–21.
56. Софій Н. З. Підготовка педагогів до застосування інноваційних методів навчання. Проект "Рівний доступ до якісної освіти". Навчально-методичні матеріали / Н. З. Софій. – К., 2007. – 60 с.
57. Формування командної роботи школи / упоряд. Л. Галіцина. – Київ : Шкільний світ, 2008. – 128 с.
58. Фуллан М. Сили змін. Вимірювання глибини освітніх реформ / М. Фуллан. – Львів : Літопис, 2000. – 272 с.
59. Фуллан М. Сили змін : продовження / М. Фуллан. – Львів : Літопис, 2001. – 164 с.
60. Шкільний бюджет : навчально-методичний посібник для керівників освіти / В. Мархлевський, Ю. Шукевич, Л. Паращенко [та ін.]. – К. : Таксон, 2011. – 156 с.
61. Якимец В. Н. Фандрайзинг [учебно-методическое пособие] / В. Н. Якимец. – М.: 2002. – 112 с. // Режим доступу: <http://bprb.narod.ru/ya/281.html> <http://www.msfnpr.ru/pic/FANDREIZING%201.ppt>
62. Goddard, J. T., & Bohac Clarke, V. (2007). The cycles of school change: Toward an integrated developmental model [Цикли шкільних змін: на шляху до інтегрованої моделі розвитку] // Journal of Educational Thought. – 41(2). – P. 105–124.
- Нормативно-правова база**
63. Бюджетний кодекс України : Закон України від 8 липня 2010 р. № 2456 – VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2010. – № 50–51 – 572 с.
64. ДБН 360-92 "Містобудування. Планування та забудова міських та сільських поселень".
65. ДБН В.2.2-3-97 "Будинки та споруди навчальних закладів".
66. ДБН В.2.2-9-99 "Громадські будинки та споруди".
67. Державні санітарні правила планування та забудови населених пунктів від 19.06.1996 р. № 173.
68. ДСанПіН "Вода питна. Гігієнічні вимоги до якості води централізованого господарсько-питного водопостачання" від 15.04.1997 р. № 136/1940.
69. Інструкція з ведення ділової документації у загальноосвітніх навчальних закладах I-III ступенів : затверджена Наказом Міністерства освіти і науки України від 23 червня 2000 р. № 240.
70. Інструкція про переведення та випуск учнів (вихованців) навчальних закладів системи загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 14.04.2008 № 319, зареєстровано у Міністерстві юстиції України 06.05.08 № 383/15074 // Середня освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання / за заг. ред. В. С. Журавського. – К. : Форум, 2004. – С. 522–529.
71. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів (вихованців) у системі загальної середньої освіти : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 13.04.2011 р. № 329, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 11 травня 2011 р. за № 566/19304.
72. Критерії системи рейтингового оцінювання діяльності загальноосвітніх навчальних закладів : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 22.11.2011 р. № 1343, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 13 грудня 2011 за № 1436/20174.
73. Положення про загальноосвітній навчальний заклад : затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 14.06.2000 р. № 964.
74. Про врахування середнього бала документа про базову загальну середню освіту : лист Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 28.04.2012 р. № 1/9-326.
75. Про Державну інспекцію навчальних закладів України : Указ Президента України від 8 квітня 2011 року № 438.
76. Про документи для проведення ліцензування : наказ МОН України від 21.01.2009 р. № 30.

77. Про дошкільну освіту : Закон України № 2628-III // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 26. – 210 с.

78. Про загальну середню освіту : Закон України від 13.05.1999 № 651-XIV // Освіта України : нормативно-правові документи МОН України, 2001. – С. 7–38.

79. Про запровадження звітування керівників дошкільних, загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів : наказ МОН України від 28 01 2005 р. № 55.

80. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 р. № 1392.

81. Про затвердження єдиних зразків обов'язкової ділової документації у загальноосвітніх навчальних закладах усіх типів і форм власності : наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 10.05.2011 № 423.

82. Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 р. № 796.

83. Про затвердження Положення про піклувальну раду загальноосвітнього навчального закладу : наказ Міністерства освіти і науки України від 05.02.2001 № 45.

84. Про затвердження Порядку державного інспектування навчальних закладів : постанова Кабінету Міністрів України від 03.05.2012 № 353.

85. Про затвердження порядку здійснення державного контролю в діяльності навчальних закладів : наказ Міністерства освіти і науки України від 25.01.2008 № 34.

86. Про затвердження Порядку проведення моніторингу якості освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 14.12.2011 р. № 1283.

87. Про затвердження порядку складання, розгляду, затвердження та основних вимог до використання кошторисів бюджетних установ : постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2002 р. № 228.

88. Про затвердження Примірного положення про батьківські комітети (ради) загальноосвітнього навчального закладу : наказ Міністерства освіти і науки України від 02. 06. 2004 № 440.

89. Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників : наказ Міністерства освіти і науки від 6 жовтня 2010 року № 930, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 14 грудня 2010 року за № 1255/18550.

90. Про ліцензування діяльності з надання освітніх послуг : постанова Кабінету Міністрів України від 08.08.2007 р. № 1019.

91. Про освіту : Закон України від 23.05.1991. – К. : Генеза, 1996. – 36 с.

92. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України № 877-У // Відомості Верховної Ради. – 2007. – № 16. – 56 с.

93. Про охорону дитинства : Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2001. – № 30. – С. 142.

94. Середня освіта в Україні. Нормативно-правове регулювання / за заг. ред. В. С. Журавського. – К. : Форум, 2004.

95. СНиП 11-4-79 "Естественное и искусственное освещение".

96. СНиП 2.04.01-85 "Внутренний водопровод и канализация зданий".

97. СНиП 2.04.05-91 "Отопление, вентиляция и кондиционирование".

98. СНиП 3.05.06-85 "Электротехнические устройства".

Сайти

99. Сайт видавництва "Плеяди" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita-ua.net/school/technol/349>.

100. Информационно-правовой портал "Законы Украины". Концепція розвитку економічної освіти в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uazakon.com/document/fpart82/idx82748.htm>.

101. Український центр якості оцінювання навчання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.testportal.gov.ua

102. Харківський регіональний центр оцінювання якості освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zno-kharkiv.org.ua.

103. Сайт Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України: ліцензування та акредитація : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua>

104. Сайт співтовариства професіоналів із залучення ресурсів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fundraising.ru/>

105. Новини про конкурси, гранти, конференції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://vsekonkursy.ru/?page_id=240

Авторський колектив: викладачі кафедри менеджменту освіти Полтавського ОІППО Королюк С. В. – керівник; Гавриш Р. Л., Водолазська Т. В., Курмишева Н. І., Резніченко З. В., Устименко Т. А.

Цитувати: Освітній менеджмент: розвиток компетентності керівника школи в умовах змін : продовження / С. В. Королюк, Р. Л. Гавриш, Т. В. Водолазська [та ін.] // Постметодика. – 2012. – № 5. – С. 42–51.

© С. В. Королюк, 2012. Стаття надійшла в редакцію 2.10.2012 ■

ШКОЛИ "ІМЕНІ..." НА ПОЛТАВЩИНІ

О. О. Бромот, О. П. Коваленко

Висвітлено один із напрямів краєзнавчої роботи в загальноосвітніх навчальних закладах Полтавської області, а саме присвоєння п'ятдесяти восьми із них імен визначних осіб. Згруповано назви таких ЗНЗ. Стверджується, що означений напрям краєзнавчої роботи необхідно продовжувати з метою виховання в учнів патріотизму. Стаття сприятиме формуванню пізнавальних інтересів учнів та педагогів.

Ключові слова: виховання, взірець, навчальний заклад, наступність, присвоєння.

Бромот О. О., Коваленко О. П. Школи "імени..." в Полтавській області

Освещено одно из направлений краеведческой работы в общеобразовательных учебных заведениях Полтавской области, а именно присвоение пятидесяти восьми из них имен выдающихся личностей. Сгруппированы названия таких общеобразовательных заведений. Утверждается, что указанное направление краеведческой работы необходимо продолжать с целью воспитания у учащихся патриотизма. Статья будет способствовать формированию познавательных интересов учащихся и педагогов.

Ключевые слова: воспитание, образец, учебное заведение, преемственность, присвоение.

Bromot O., Kovalenko O. School "Named After..." in Poltava Region

Paper tells about one of the areas of local history work in secondary schools of Poltava region, such as naming schools after outstanding figures of Ukraine. Based on the study of 55 names of secondary schools of Poltava region paper is marked out groups of eponyms associated with the names of schools. It is stated that this direction of local history work should be continued for students' patriotic education. Paper will be interesting for students and teachers.

Keywords: education, sample, eponymous, educational institution, succession, assignment.

Актуальність дослідження

Непересічні особистості рідного краю є взірцем для сучасних і наступних поколінь. Більшість із наших видатних земляків відійшли у вічність, але працювали, творили, віддавали життя заради прийдешнього. Без сумніву, з метою патріотичного виховання про цих людей необхідно знати наймолодшим членам українського суспільства, а тому в школі доцільно знайомити дітей із життєвим і творчим шляхом видатних особистостей.

Одним із вдалих напрямів краєзнавчої роботи у сфері освіти є діяльність педагогічних та учнівських колективів навчальних закладів із присвоєння школам імен відомих земляків.

Метою цієї статті є описати означений напрям краєзнавчої роботи на Полтавщині, дослідивши кількість таких ЗНЗ в нашій області і згрупувавши їх назви.

Екскурс в історію

Порядок присвоєння імен, перейменування адміністративно-територіальних об'єктів, населених пунктів, підприємств та установ, узаконений у 20-30-ті рр. ХХ ст., застосовувався до середини 50-х рр.

Перші масові зміни в назвах адміністративно-територіальних одиниць і населених пунктів активно відбувалися в 40-х рр. минулого століття. Наступний етап масштабних найменувань та перейменувань, що мав виразне ідеологічне спрямування, пов'язаний із початком 60-х рр. ХХ ст., коли культ особи Сталіна досяг апогею.

Надалі питання найменування й перейменування підприємств, установ, організацій та інших об'єктів, зокрема присвоєння їм назв на відзнаку революційних, історичних подій, на честь державних і громадських організацій, а також імен особливо видатних державних, громадсько-по-

літичних діячів, захисників Батьківщини, героїв праці, діячів науки і культури, регулювалися нормативно-правовими актами, прийнятими 1981 р. Із 2008 р. проект Закону про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен фізичних осіб знаходився на розгляді у Верховній Раді України (реєстраційний № 2447 від 05.05.2008 року).

У ст. 3 Закону України від 24.05.2012 р. № 4865-VI "Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен фізичних осіб" зазначено, що "імена фізичних осіб присвоюються з метою увічнення пам'яті про осіб, які: 1) внесли вагомий вклад у боротьбу за незалежність, розбудову Української держави, підтримання міжнародного миру і безпеки, зміцнення міжнародного авторитету України; 2) здійснили героїчний вчинок, звершення в ім'я Батьківщини; 3) зробили значний особистий внесок у розвиток науки, освіти, культури та інших сфер суспільного життя" [1].

Досвід найменувань та перенайменувань адміністративних об'єктів, населених пунктів, установ тощо в різних державах не однаковий. У Російській Федерації, наприклад, прийнято закон (1977 р.), який регулюється цілим комплексом законодавчих актів. У Франції для перейменування паризької вулиці потрібно не менше ніж 6 років.

Групи "іменованих" ЗНЗ Полтавщини

Історія змінює своє обличчя, відбувається її переосмислення. А пам'ять про деякі неоднозначні постаті в історії, здається, вічна. Центральні вулиці Полтави, районних центрів традиційно носять найменування: Жовтнева, Леніна, К. Маркса, К. Лібкнехта. Надсилаючи інформацію у відділи (управління) освіти, справді, не помилишся, якщо напишеш одну із назв, бо 13 із них знаходяться на вул. Леніна, 4 – на вул. Жовтневій, 2 – на вул. К. Маркса.

Імена яких відомих особистостей увіковічили педагогічні та учнівські колективи Полтавщини, присвоюючи їх навчальним закладам? Умовно виокремимо декілька груп (табл.):

1. Науковці, дослідники.
2. Герої Радянського Союзу, військові.
3. Письменники.
4. Представники мистецтва.
5. Директори навчальних закладів.
6. Наші сучасники.
7. Інші визначні діячі України.

Зазначимо, що частка "іменованих" загальноосвітніх навчальних закладів Полтавської області на 2012 р. становить близько 8 % (або 58 із 712 шкіл).

Науковці, дослідники, філософи формують світогляд сучасного школяра

Із Полтавщиною пов'язане ім'я одного із найвідоміших учених – В. І. Вернадського – природознавця, філософа, геніального мислителя, засновника геохімії, біогеохімії, радіогеології, космізму, одного із фундаторів і першого президента Української Академії наук. Його ім'я носить Шишацька спеціалізована школа І–ІІІ ст. Хорішківська ЗОШ І–ІІІ ст. Козельщинського району удостоєна носити ім'я не менш відомого науковця, математика М. В. Остроградського, який за своє життя був академіком Російської, Туринської, Римської, Американської академії наук, членом-кореспондентом Паризької академії наук. Ім'я М. В. Остроградського було присвоєно у 1998 р. Полтавському обласному інституту післядипломної педагогічної освіти. У 2010 р. Денисівська ЗОШ І–ІІІ ст. Оржицького району удостоєна носити ім'я філософа, соціолога, публіциста В. В. Лесевича.

Літературні постаті в долі навчальних закладів

Письменники – це люди, які творять духовну історію нашої країни. Декілька шкіл на Полтавщині носять ім'я Т. Г. Шевченка – Полтавська ЗОШ І–ІІІ ст. № 7, Миргородська гімназія, Кременчуцька гімназія № 5; один загальноосвітній навчальний заклад – ім'я І. Котляревського (Полтавський багатопрофільний лицей № 1); Оржицька ЗОШ І–ІІІ ст. – І. Я. Франка; Чорнухинська ЗОШ І–ІІІ ст. – Г. С. Сковороди; Полтавська ЗОШ І–ІІІ ст. № 8 та Миргородська ЗОШ І–ІІІ ст. № 1 – Панаса Мирного; Диканська гімназія – М. В. Гоголя; Полтавська ЗОШ І–ІІІ ст. № 10 – В. Г. Короленка.

Імена письменників ХХ століття Олесь Гончара, Василя Симоненка, Івана Цюпи відомі всій Україні, але по-особливому вони звучать у серцях дітей Кобеляцької ЗОШ І–ІІІ ст. № 2 та Бреусівської ЗОШ І–ІІІ ст. Козельщинського району, Тарандинцівської ЗОШ І–ІІІ ст. Лубенського району, Бірківської ЗОШ І–ІІІ ст. Зіньківського району, бо саме ці заклади несуть їх у вічність.

У 2009 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України Гадяцькій гімназії присвоєно ім'я відомої дитячої письменниці, української громадської і політичної діячки Олени Пчілки. А в 2010 р. удостоєні честі носити імена письменників навчальні заклади Оржицького району: Зарізька ЗОШ І–ІІІ ст. – М. Т. Номиса (Симонова), письменника, педагога, фольклориста; Лазірківська ЗОШ І–ІІІ ст. – В. Підпалого, поета-земляка, представника "тихої поезії" в літературі.

Таблиця

Дані про присвоєння імен фізичних осіб загальноосвітнім навчальним закладам
Полтавської області

Райони (міста) / кількість «іменованих» ЗНЗ	Науковці, дослідники, миглі громадські діячі, наші сучасники	Письменники	Герої Радянського Союзу, військові	Педагоги, директори ЗНЗ
Полтава (6)		І.КОТЛЯРЕВСЬКИЙ (ЛЩЕЙ № 1); В.КОРОЛЕНКО (ЗОШ № 10); ПАНАС МИРНИЙ (ЗОШ № 8); Т. ШЕВЧЕНКО (ЗОШ № 7)	Б. СЕРГА (ЗОШ № 20)	Н. КРУПСЬКА (ШКОЛА-ІНТЕРНАТ)
Кременчук (4)		Т. ШЕВЧЕНКО (ГІМНАЗИЯ № 5)		А. МАКАРЕНКО (ШКОЛА-ІНТЕРНАТ); М. НЕЛЕНЬ (ЗОШ № 17); Н. ШЕВЧЕНКО (ЛЩЕЙ ІНФОРМ. ТЕХ.)
Комсомольськ (2)	В. НИЖНИЧЕНКО (ГІМНАЗИЯ)			Л. БУТАЄВСЬКА (НВК)
Миргород (2)		ПАНАС МИРНИЙ (ЗОШ № 1); Т. ШЕВЧЕНКО (ГІМНАЗИЯ)		
Гадяцький (7)		М. ДРАГОМАНОВ (Гадяцька СЗОШ № 2); Олена ПЧІЛКА (Гадяцька ГІМНАЗИЯ)	С. ВАСЮТА (Веприцька ЗОШ); М. ВЕЛИЧАЙ (Лютенська ЗОШ); П. КОЧЕРГІН (ШКОЛА-ІНТЕРНАТ); В. ОВСЯНИКОВ (Краснолуцька ЗОШ); М. ПІПЦА (П.-РОМЕНСЬКА ЗОШ)	
Глобінський (2)	В. КУРЧЕНКО (Глобінська ГІМНАЗИЯ); О.БІЛАН (Градицька ГІМНАЗИЯ)			
Гребінківський (1)			Г. КАГАМЛИК (Слободо-Петрівська ЗОШ)	
Диканський (2)	М. БАШКІРЦЕВА (Стасівська ГІМНАЗИЯ)	М. ГОГОЛЬ (Диканська ГІМНАЗИЯ)		
Зіньківський (1)		І. ЦЮПА (Бірківська ЗОШ)		
Карлівський (1)				Н. ГЕРАСИМЕНКО (Карлівська ГІМНАЗИЯ)
Кобеляцький (2)		О. ГОНЧАР (Кобеляцька ЗОШ № 2); Ю.П.ДОЛЬД-МИХАЙЛИК (Бутенківська ЗОШ)		
Козельщинський (2)	М.ОСТРОГРАДСЬКИЙ (Хоршківська ЗОШ)	О. ГОНЧАР (Бреусівська ЗОШ)		
Котелевський (1)			С. КОВПАК (Котелевська ГІМНАЗИЯ № 1)	
Кременчуцький (1)			М. НОВОХАТЬКО (Кам'янопотоківська ЗОШ)	
Лубенський (6)	О. ЛЕЛЕНЧЕНКО (Новоорхівська ЗОШ)	В. СИМОНЕНКО (Тарандинцівська ЗОШ)	В. МИЦИК (Вовчицький ЛЩЕЙ); П. РАК (Духівська ЗОШ); Ф. РУБЦОВ (Калайдинцівська ЗОШ); П. ШЕРБАНЬ (Новаківська ЗОШ)	
Н.Сажарський (3)	АКАДЕМІКИ ЛЕВИЦЬКІ (Маячківська ЗОШ) О. МЕШКО (Старо-Сажарська ЗОШ)			М. КЛИМЕНКО (Малоперешипінська ЗОШ)
Оржицький (4)	В. ЛЕСЕВИЧ (Денисівська ЗОШ)	М. НОМИС (Зарізька ЗОШ); В. ПІДПАЛИЙ (Лазрівська ЗОШ); І. ФРАНКО (Оржицька ЗОШ)		
Полтавський (2)	В. ТЮРІН (Вацівська ЗОШ)			А. МАКАРЕНКО (ОБЛАСНИЙ ЛЩЕЙ-ІНТЕРНАТ)
Решетилівський (2)	Л.М.ДУДКА (Піщанська ЗОШ)		І. ОЛПІНИК (Решетилівська ГІМНАЗИЯ)	
Семенівський (1)				М. ХОРУНЖИЙ (Семенівський НВК)
Чорнухинський (4)		Г. СКОВОРОДА (Чорнухинська ЗОШ)	В. МЕЛЕЖИК (Білоусівська ЗОШ); О. ПЕРЕЛЕТ (Вороньківський НВК); В. ТУШКОВ (Пезняківська ЗОШ)	
Шипацький (2)	В. ВЕРНАДСЬКИЙ (Шипацька СЗОШ)		Ф. БОРДЬКО (Яреськівська ЗОШ)	
Усього (58)	12	19	18	9

Джерело: укладено авторами. В м. Лубни, Великій Багачі, Лохвицькому, Машиївському, Миргородському, Пирятинському, Хорольському, Чутівському районах імена фізичних осіб ЗНЗ не присвоювалися.

Кожного солов'яного травня в селі Лазірки відбуваються вечори пам'яті Володимира Підпалого. А 2 березня 2010 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України Лазірківській загальноосвітній школі І–ІІІ ст., де Володимир Підпаллий одержав атестат зрілості далекого 1953 р., присвоєно ім'я поета. З цієї нагоди тут відкрито меморіальну дошку, біля якої не в'януть квіти.

Уже доброю традицією стало проводити в школах Оржицького району творчі конкурси на краще читання віршів Володимира Підпалого, на кращу наукову роботу за його творчістю. Вона наснажує місцевих поетів – учителів та учнів, що гуртуються в районній літературній студії "Слово". До речі, добірку віршів молодих земляків – послідовників В. Підпалого, фрагменти творів юних науковців вміщено в книжечці "Я вічний під зірками свого неба". Цей посібник для вчителів і учнів до 75-річчя від дня народження поета у 2012 р. видав методичний кабінет Оржицького відділу освіти [2].

Взірці відваги, мужності, патріотизму

Уперше звання Героя Радянського Союзу у 1934 р. отримали сім льотчиків за врятування полярної експедиції та екіпажу криголама "Челюскін". Постановою Центрального виконавчого комітету СРСР було зазначено, що ця нагорода дається за особисті або колективні заслуги перед Радянською державою, суспільством, пов'язані із здійсненням подвигу. Усього упродовж існування СРСР таке звання отримали 12 745 громадян, серед них 301 – із Полтавщини.

18 загальноосвітніх навчальних закладів області увіковічили імена героїв, присвоївши їх навчальним закладам.

Поет-полтавець Петро Артеменко писав:

Подвигів не стерти!
Лине слава гомінка.
Хто вмирає за безсмертя,
Буде жити у віках.

Пам'ятають своїх героїв-земляків учні Решетилівської гімназії імені І. Л. Олійника; Вороньківського навчально-виховного комплексу імені О. Д. Перелета, Білоусівської загальноосвітньої школи І–ІІІ ст. імені В. П. Мележика Чорнухинського району; Веприцької ЗОШ І–ІІ ст. імені С. Т. Васюти (похований у братській могилі с. Веприк), Лютенської ЗОШ І–ІІІ ст. імені М. Л. Величая, П.-Роменської ЗОШ І–ІІІ ст. імені М. Є. Пігіди, Краснолуцької ЗОШ І–ІІ ст. імені В. В. Овсянникова Гадяцького району. Яреськівська ЗОШ І–ІІІ ст. Шишацького району носить ім'я Ф. П. Борідька, свого земляка, колишнього учителя школи, котрий отримав

звання Героя Радянського Союзу за участь у Вісло-Одерській операції.

Пишаються своїм односельцем, Героєм Радянського Союзу М. С. Новохатьком, і жителі Кам'яних Потоків, що на Кременчуччині: хоробрий командир бригади, улюбленець бійців, герой боїв за звільнення України віддав своє життя, перебуваючи на польській землі, де й був похований. Тільки у 2000 р. земляки перевезли прах полковника на батьківщину. На зібрані кошти встановили пам'ятник, а Кам'янопотоківська школа Кременчучцького району стала носити ім'я М. С. Новохатька.

Пам'ятають своїх героїв-земляків учні Решетилівської гімназії імені І. Л. Олійника; Вороньківського навчально-виховного комплексу імені О. Д. Перелета, Веприцької ЗОШ І–ІІ ст. імені С. Т. Васюти (похований у братській могилі с. Веприк), Білоусівської загальноосвітньої школи І–ІІІ ст. імені В. П. Мележика, Лютенської ЗОШ І–ІІІ ст. імені М. Л. Величая, П.-Роменської ЗОШ І–ІІІ ст. імені М. Є. Пігіди, Краснолуцької ЗОШ І–ІІ ст. імені В. В. Овсянникова Чорнухинського району. Яреськівська ЗОШ І–ІІІ ст. Шишацького району носить ім'я Ф. П. Борідька, колишнього учителя школи, котрий отримав звання Героя Радянського Союзу за участь у Вісло-Одерській операції.

Глибоко шанують визволителів рідної землі жителі Лубенщини, де чотири навчальні заклади носять імена Героїв Радянського Союзу: В. Ф. Мицика (Вовчицький лицей), П. М. Рака (Духівська ЗОШ І–ІІІ ст.), Ф. Д. Рубцова (Калайдинцівська ЗОШ І–ІІІ ст.), П. М. Щербаня (Новаківська ЗОШ І–ІІІ ст.).

Особливо плідною роботою стосовно дослідження сторінок минувшини славиться Калайдинцівська школа Лубенського району. Від Путивля до Карпат відомий С. А. Ковпак, якого по-особливому вшановують учні Котелевської гімназії № 1 імені С. А. Ковпака; знають про Героя Радянського Союзу, гвардії капітана ІІІ гвардійського артилерійського полку Є. П. Кочергіна, учні Гадяцької спеціалізованої школи-інтернату, яка носить його ім. Є. П. Кочергін загинув, обороняючи село Веприк у 1943 р.

Митці, освітяни й громадські діячі – у школі

Академіків Левицьких – Дмитра Григоровича, великого портретиста катерининської доби, та Григорія Кириловича, одного з найбільш відомих українських граверів свого часу, книжкового графіка, представника українського бароко у мистецтві, добре знають школярі Маячківської ЗОШ І–ІІІ ст. Новосанжарського району, бо їх навчальний заклад носить ім'я академіків

Левицьких. Утвердила себе за свої 23 роки і стала відомою у всьому світі уродженка Диканського району Марія Башкірцева, чиє ім'я носить Стасівська гімназія. А ім'я М. Драгоманова, представника великого роду українських громадських і культурних діячів, удостоєна Гадацька спеціалізована ЗОШ І–ІІІ ст. № 2.

Досягнення в освіті здійснюють люди, котрі не байдужі до долі поколінь. 28 років свого життя віддав Кременчуцькій школі № 17 Микола Гаврилович Нелень, перебуваючи на посаді директора. 23 роки очолювала Кременчуцьку школу № 30 Ніна Миколаївна Шевченко, яка була ініціатором участі закладу в регіональному освітянському проекті з комп'ютеризації ЗНЗ. Микола Андрійович Клименко, повернувшись із фронту, був учителем, завучем, а потім директором Малоперещепинської школи Новосанжарського району. За трудові досягнення він нагороджений орденом Леніна. Ці педагоги увійшли в історію навчальних закладів, бо саме їх імена носять названі школи.

Її життя усе, як на долоні.

По краплі іншим душу віддала.

Нема на цій землі її вже плоти,

Але душа її завжди жива.

Ці слова – про Людмилу Іванівну Бугаєвську, котра ще ніби вчора своїм ентузіазмом і енергією запалювала інших, коли працювала на різних освітянських та адміністративних посадах м. Комсомольська. Сьогодні її згадують учні навчальних закладів, де вона була директором, життєвий шлях Л. І. Бугаєвської досліджують члени пошукового загону Комсомольського навчально-виховного комплексу, який з 2002 р. поіменованій на її честь.

Імена колишніх директорів шкіл шанують і пам'ятають Карлівська гімназія імені Н. Герасименко, Семенівський НВК № 1 імені М. Хорунжого.

Серед відомих діячів, яких знають і поважають школярі, є колишній голова колгоспу імені Мічуріна, що на Глобинщині (Глобинська гімназія) В. Є. Курченко, котрий багато зробив для освіти; правозахисниця О. Я. Мешко, одна з найвидатніших діячок українського національно-визвольного руху 60–80-х рр. ХХ ст. (Старосанжарська ЗОШ І–ІІІ ст. Новосанжарського району). Є навчальні заклади, що носять імена особистостей, які по-різному утвердилися в історії: Н. К. Крупської (Полтавська школа-інтернат для дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків), А. С. Макаренка (обласний ліцей-інтернат для обдарованих дітей із сільської місцевості; Кременчуцька школа-інтернат

для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без піклування батьків).

Історія твориться сьогодні

Історія – це не тільки вчорашній день, а й сьогоднішній, бо навколо живуть люди, які творять її. У 2000 р. рішенням виконавчого комітету Комсомольської міської ради Комсомольській гімназії присвоєно звання В. О. Нижниченка – будівельника, великого майстра своєї справи, котрий багато зробив для забудови рідного міста.

У 2003 р. Микільська школа Полтавського району перейменована у Вацівську ЗОШ І–ІІ ст., одночасно їй було присвоєно ім'я земляка-прикордонника Володі Тюріна, який загинув при виконанні військового обов'язку, зупиняючи колону з контрабандою.

Новооріхівська школа Лубенського району вшановує свого земляка, Героя України, ліквідатора аварії на Чорнобильській атомній електростанції О. Лелеченка.

Висновок

Чи потрібно в наш час продовжувати роботу з присвоєння навчальним закладам імен особистостей, відомих на Полтавщині, в Україні? Напевне, так, адже середовище, у якому формується школяр, має бути сприятливим як для виховання любові до оточення, так і для емоційного насичення позитивними прикладами самовідданої праці, самопожертви на користь держави. Тільки знаючи минуле, можна упевнено йти у майбутнє, щоб ураховувати у своєму житті позитивні приклади попередніх поколінь, не повторюючи їх помилок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій : Закон України від 24.05.2012 № 4865-VI // Офіційний веб-портал Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4865-17>

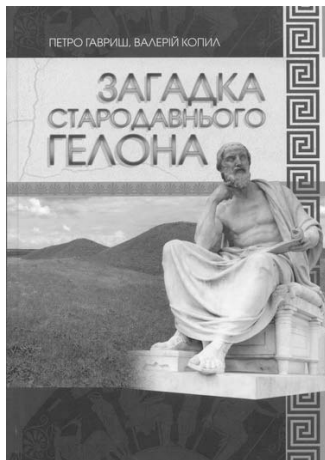
2. Бабчук Е. Ожив – на рубежі / Е. Бабчук // Літературна Україна. – 2012. – № 5 (5434), 2 лютого 2012 р.

Цитувати: Бромот О. О. Школи "імені..." на Полтавщині / О. О. Бромот, О. П. Коваленко // Постметодика. – 2012. – № 5. – С. 52–56.

© О. О. Бромот, О. П. Коваленко, 2012. Стаття надійшла в редакцію 17.05.2012 ■

У редакцію надійшли нові книги

Гавриш П. Я., Копил В. В. *Загадка стародавнього Гелона* / П. Я. Гавриш, В. В. Копил. – Полтава : Дивосвіт, 2010. – 212 с.

УДК 37.016:908

КНИГА ПРО ПОШУКИ ЛЕГЕНДАРНОЇ "ПОЛТАВСЬКОЇ ТРОЇ": ДОСЛІДЖЕННЯ, ВІДКРИТТЯ, РОЗДУМИ

С. М. Стадник

Статтю присвячено аналізу історико-краєзнавчої книги П. Гавриша та В. Копила "Загадка стародавнього Гелона" – переможця конкурсу "Краща книга Полтавщини-2011". Підкреслено, що цінність цього видання полягає в ознайомленні широкого кола істориків, археологів, краєзнавців, освітян із проблемою географічного визначення міста Гелон, про яке згадується в "Історіях" Геродота. Викладено роздуми щодо поглядів авторів книги стосовно ототожнення видатної пам'ятки археології України – Більського городища на Полтавщині – із легендарним Гелоном.

Ключові слова: Гелон, Більське городище, "Скіфський логос", Геродот.

Стадник С. М. Книга о поисках легендарной "полтавской Трои": исследование, открытия, размышления

Статья посвящена анализу историко-краеведческой книги П. Гавриша и В. Копыла "Загадка древнего Гелона" – победителя конкурса "Лучшая книга Полтавской области-2011". Подчеркнуто, что ценность этого издания заключается в ознакомлении широкого круга историков, археологов, краеведов, педагогов с проблемой географического определения города Гелон, о котором упоминается в "Истории" Геродота. Изложены размышления относительно взглядов авторов книги по отождествлению выдающегося памятника археологии Украины – Бельского городища на Полтавщине – с легендарным Гелоном.

Ключевые слова: Гелон, Бельское городище, "Скифский логос", Геродот.

Stadnyk S. Book about the Search for the Legendary "Poltava Troy": Research, Discoveries, Reflections

Article is devoted to the analysis of books by P. Gavrish and V. Kopyla "Mystery of the Ancient Gelon", winner of the award "Best Book of Poltava, 2011." Importance of this book is in introduction historians, archaeologists, ethnographers, teachers with the problem of determining the geographic position of Gelon, mentioned by Herodotus in his "History". Reflections about authors of "Mystery..." views on the identification of archaeological monuments of Ukraine - Bilske settlement in Poltava region with the legendary city of Gelon.

Keywords: Gelon, Bilske settlement, "Scythian logos", Herodotus.

*З ручаїв – ріки, з книжок – знання.
Народне прислів'я*

"Будини" ("будіни"), "будувати", "будинок", "будка", "бути", "буття", "будити", "пробуджувати", а можливо, "Будда-Байда" – слова, посяні в інформаційно-енергетичну ауру історичного буття племен лісостепової Скіфії раннього залізного віку (I тис. до н. е – IV ст. до н. е) будинів і гелонів – давньоукраїнського автохтонного населення Подніпров'я. Людність цих землеробських і скотарських племен не залишила нащадкам свої письмена на дереві, пергаменті, кераміці, але навіки викарбувала рельєфи артефактів життя й діяльності в земляній архітектурі курганних поховань та оборонних споруд численних поселень і городищ. Гелони-будини ("пробуд-

Стадник Світлана Михайлівна, представник видавництва "Шкільний світ" у Полтавській області

жені") створили унікальну історико-архітектурну пам'ятку – Більське городище, що, як легендарна Троя, стародавній Вавилон, єгипетські піраміди, Кам'яна могила, Стоунхендж і безліч інших культурних об'єктів, є надбанням усієї людської цивілізації. Більське городище – найбільше укріплене поселення не тільки на теренах України, а й у Європі періоду залізної доби – ототожнюють зі стародавнім містом Гелоном на річці Пантикапа (Ворскла). Загадкове місто описав у творі "Історія в дев'яти книгах" грек Геродот Галікарнаський у V ст. до н. е. Фундатор історичної науки Геродот своєю творчістю поклав початок панорамному етнокультурному описові життя наших краян-пращурів, а отже, його можна назвати "батьком" не тільки світової історії, але й нашої вітчизняної, краєзнавчої.

Переді мною нова, ошатно видана науково-популярна книга історико-краєзнавчого спрямування "Загадка стародавнього Гелона", що знайомить широке коло читачів (істориків, археологів, краєзнавців, а також усіх, хто цікавиться правдивою історією України) із проблемою пошуку Геродотового міста Гелон. Автори – Петро Гавриш та Валерій Копил – мають спільну батьківщину – село Більськ на Полтавщині, разом провели у дружбі дитячі і юнацькі роки. Петро Гавриш здобув університетську історичну освіту, захистив кандидатську дисертацію, викладає у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка. Валерій Копил – юрист за освітою, успішний підприємець. В умовах недостатнього фінансування державної галузі книгодрукування автори, розуміючи, що книга була й залишається скарбницею мудрості, здійснили цей вкрай потрібний видавничий проект, який заслуговує на високу оцінку, адже проблеми книговидавання з часом із проблем соціально-економічних переходять у проблеми духовні.

За підсумками конкурсу "Краща книга Полтавщини" 2011 року в номінації "Краще історико-краєзнавче видання" саме книжка "Загадка стародавнього Гелона", що вийшла друком у полтавському видавництві "Дивосвіт", посіла почесне перше місце. Естетика й культура видання потребують неспішного і уважного розгляду. Кольорова, глянцева обкладинка із зображенням скульптури Геродота на тлі зелених, ще не розкопаних залишків земляних оборонних укріплень Більського городища налаштовує читача на цікаві мандри в далекі античні, скіфські часи. Художнє оформлення відповідає історичному змісту книжки: ритмічні повтори орнаментальних грецьких мо-

тивів у вигляді меандру та спіралі по краю сторінок, географічні та історичні карти, ілюстрації, фото артефактів минулого допомагають створити атмосферу античних часів. Книжку виконано на високому друкарському рівні, концептуально продумано. Виклад включає передмову, одинадцять розділів, список використаних літературних джерел – праць відомих українських, зарубіжних та полтавських учених-археологів. Слід відзначити, що авторами опрацьовано справді великий обсяг наукової літератури XIX–XX століть.

У передмові В. Копил та П. Гавриш формулюють основну мету свого дослідження – проведення власного пошуку легендарного стародавнього міста на основі вивчення писемних джерел, даних археологічних досліджень і детального аналізу запропонованих провідними вченими гіпотез щодо ідентифікації його зі стародавніми поселеннями.

Цікаво викладаються міркування про професію археолога, яку порівнюють із діяльністю детектива, адже у пошуках правди постійно необхідно розплутувати клубок таємничих загадок. Професію археолога вважають надзвичайно цікавою, романтичною, здебільшого не враховуючи, що це водночас важка, виснажлива праця, яка під силу далеко не кожному. Тяжко доведеться в експедиції людині, недостатньо обізнаній із труднощами життя у походах і не здатній дотримуватися суворого режиму. Лопата – універсальний інструмент археолога. Пам'ятаю студентську практику в археологічній експедиції патріарха української археології Бориса Андрійовича Шрамка. Головним знаряддям праці слугувала звичайна залізна лопата. Скільки довелося перекопати землі на штик лопати, тонни ґрунту відкинути за межі розкопу, під нещадними променями сонця наполегливо зачищати розкопану ділянку до ідеально рівної поверхні. Крім фізичної витривалості, професійний археолог повинен мати ґрунтовні історичні знання, навички малювання і креслення, реставрації і консервації різних предметів із каменю, глини, дерева, кістки, металу, тканини. Тому без достатньої частки фанатизму та любові до історії люди в археологію не приходять.

Перші три розділи книжки – "Біля витоків історичної науки", "Хто такий "батько історії" Геродот?", "Геродотова "Історія в дев'яти книгах" – автори присвятили опису соціально-економічної атмосфери розвитку античного суспільства VI ст. до н. е., у якій зародилася грецька історична проза. Особливо інтенсивно цей процес відбувався у грецьких містах Малої Азії, розквіту яких сприя-

ли вигідні умови їх географічного положення між материковою Грецією і країнами Сходу. Саме до іонійців Малої Азії найперше проник із Єгипту папірус – новий, порівняно дешевий матеріал для письма.

Слово "логограф" означало "дослідження, розпитування". Логографи ("ті, хто пише промови") – освічені греки, які прагнули відчувати в собі божественний "голос логосу", словесно виразити його та донести свою частку здобутої істини до інших, виступаючи прилюдно на агорі. У мистецтві слова греки змагалися так само, як і в будь-якому іншому. Мета того, хто пише або говорить, звертаючись до інших людей, – здивувати, зачарувати і підкорити мудрістю та красномовством.

Щоб зібрати інформацію з обраної теми, логографи мандрували у далекі країни. На жаль, їхні твори не дійшли до нашого часу, а збереглися у формі витягів або посилок у працях пізніших авторів. Серед перших логографів V ст. до н. е. був Геродот Галікарнаський. Професійному становленню цього видатного історика всіх часів і народів передувала важка, ризикована праця "репортера без кордонів" упродовж десятих фізично виснажливих років (приблизно 455–445 рр. до н. е.), проведених у мандрах країнами світу.

*Тут виклад дослідження Турійця Геродота, проведеного для того, щоб зроблене людьми з часом не забулося і щоб великі та дивовижні діяння як греків, так і варварів не залишилися невідомими...
Геродот. Книга I. Кліо*

Про Геродота та його монументальну працю "Історія в дев'яти книгах" додати щось нове й оригінальне авторам майже неможливо, адже впродовж двадцяти п'яти століть біографія видатного грека та супертекст його геніального творіння ретельно досліджувалися науковцями всього світу.

Відомо, що Геродот був родом із малоазійського регіону стародавньої Греції. Народився в "золоту" епоху Перікла, часи високої класики й творчості геніїв людства – Сократа, Анаксагора, Протагора, Фідія, Софокла, Есхіла, Аристофана, Фукідіда... Саме ці славетні особистості започаткували нові грані європейської культури. Вдячні нащадки назвали Перікла "батьком демократії", Сократа – "батьком філософії", Фукідіда – "батьком європейського мистецтва", Есхіла – "батьком трагедії", Аристофана – "батьком комедії". Знаменитий римський оратор Марк Тулій Цицерон назвав Геродо-

та "батьком історії". Цей титул неодмінно додається до імені великого грека.

Епохальний твір Геродота присвячено історії греко-перських воєн та описові країн і народів, що воювали з персами. Окремі розділи його твору є справжньою енциклопедією того часу, містять цікаві географічні, етнографічні, історичні, літературні відомості. Якщо невмирущі поеми Гомера "Іліада" та "Одіссея", як вважають учені, є першими історичними документами, то безсмертна праця Геродота – перше наукове історичне дослідження, у якому відокремлюються міфи і легенди від реальних подій минулого. Учені підраховали, що на повний текст цього античного шедевра пішло більше ніж 50 метрів папірусу. Текстове полотно "Історії" довше за зміст "Іліади" та "Одісеї" разом узятих.

Завдяки Геродоту нам відомо про сім рукотворних чудес світу. Але й сам "батько історії" є втіленням восьмого чуда людської індивідуальності, яка крізь віки випромінює величезний енергопотенціал майбутнім поколінням істориків, археологів, географів, етнографів.

Автори книги "Загадка стародавнього Гелона" дають змістовний опис твору Геродота. Цікаво, що сам історик здобув славу при житті всього за чотири дні завдяки Олімпійським іграм. Він вирушив із написаною книгою в Олімпію і влаштував публічне читання в храмі Зевса. Слухачі настільки були схвильовані його розповідями, що до завершення змагань Геродот виявився популярнішим навіть за переможців олімпійської першості. Відгомін цього успіху лунає крізь тисячоліття.

Читаючи книгу "Загадка стародавнього Гелона" сторінка за сторінкою, настільки захоплюєшся історичною атмосферою життя греків, малюєш в уяві далекі античні часи, що забуваєш про предмет дослідження – пошуки легендарного міста Гелона. Та наступні розділи видання – "Про що розповідає" Скіфський логос?", "Оповідання Геродота про загадкове місто Гелон", "Повідомлення про Гелон в інших давніх авторів" – повертають читача на полтавські землі скіфської доби, коли творилася цікава історія наших пращурів – будинів та гелонів.

*Я маю своїм обов'язком писати, що кажуть, проте я не зобов'язаний беззаперечно вірити всьому, що кажуть, і це стосується всього мого оповідання.
Геродот. Книга VII. Полігімія*

Скіфію-Україну Геродот описав найдетальнішим чином у IV книзі своєї "Історії", відомої як "Скіфський логос". Жод-

на інша країна Європи, окрім Греції та Болгарії (у минулому Фракії), не може похвалитися такою увагою великого давньогрецького вченого. Українські історики початку ХХ століття називали Геродота першим етнографом й істориком нашої землі. Михайло Грушевський пропонував громадськості масово надрукувати "Скіфський логос" українською мовою, щоб цей твір був настільною книгою для українців.

"Скіфський логос" останні два століття активно вивчається науковцями-скіфологами. Існують різні точки зору щодо довіри до написаного Геродотом змісту: чи слід узагалі довіряти "батьку історії", а якщо довіряти, то наскільки? Більшість дослідників скіфо-античної епохи Південно-Східної Європи вважають: Геродот особисто відвідав землі Північного Причорномор'я і, за традиційною для логографів того часу методикою, не володіючи, на противагу сучасним історикам, архівними документами, власноручно писав на папірусі і пергаменті тексти про почуті та власними очима побачені події, факти. Це називалося історією. Інформаторами могли бути грецькі купці чи співвітчизники, які мешкали в колоніях на північному узбережжі Чорного моря. Після походу перського царя Дарія I у Скіфію минуло 60-70 років. У землях скіфських племен допитливий грек-"репортер" міг зустріти старих очевидців, свідків воєнних подій. До цього часу нащадки доблесних скіфських воїнів встигли скласти фольклорні розповіді, цикли легенд про героїзм і перемогу над персами, що їх Геродот сумлінно записував і які на той час були майже єдиним джерелом інформації.

У книзі "Загадка стародавнього Гелона" дається аналіз змісту "Скіфського логосу", а саме, розповідь про розселення відомих еллінам народів Скіфії. Згадує Геродот і землю будинів та незвичайне варварське місто Гелон. Автори викладають різні цікаві припущення, чому Геродот вирішив за потрібне розповісти цивілізованому світові про стародавнє місто будинів і гелонів. Звертається увага на першовитоки джерельної бази "Скіфського логосу", аналізується його структура, висловлюються різні точки зору стосовно географічного розташування міста та походження назви "Гелон": вона автентична чи вигадана греками-колоністами. І, нарешті, йдеться про те, де знаходилися землі будинів та їхнє найбільше на той час місто.

Цікаво буде почитати і про гелонів: хто вони і як опинилися на берегах Пантікапи (Ворскли). Своєрідно викладено спектр наукових думок щодо розповіді Геродота про гелонів (еллінів) і будинів

(варварів), які не тільки проживали разом на території міста Гелон, але й поклонялися одним і тим самим богам – Аполлону і Діонісу.

Сам "батько історії" запевняв, що скіфи сторонилися еллінських богів і звичаїв, особливо вакхічних містерій. Вони казали, що "не можна собі уявити, ніби існує божество, яке б робило людей божевільними". Грецький історик свідчить про вбивство стрілою з лука скіфа Анахарсіса, визнаного в Елладі філософа, одного з канонічної групи "Семи мудреців" античності – "він загинув через те, що хотів завести іноземні звичаї".

Постає запитання: чому ж місцеві племена будинів разом із гелонами, які були прибульцями, будували святилища еллінським богам зі статуями і жертівниками та в кожні три роки святкували діонісії? Можливо, схожість релігійних поглядів зумовлено кривними узами, спільною правітчизною? Книга "Загадка стародавнього Гелона" спонукає любителів стародавньої історії звернутися до оригіналу – Геродотової "Історії", дослідити текст і сформулювати відповідь самостійно. Принаймні, так зробила я і знайшла для себе власну відповідь на це запитання.

Геродот повідомляє, що в давні часи Еллада називалася Пеласгія, населення походило від пеласгійських племен: "...афіняни тоді, коли країну, що тепер називається Елладою, залюднювали пеласги, були пеласгами і називалися країнаї...". Народ пеласгів був на вищій стадії розвитку, ніж елліни. Погані, кам'яністі землі, отримані від афінян у нагороду за зведені фортечні стіни навколо акрополя, вони перетворили на родючі ґрунти. Задовго до заснування Дельфійського оракула на прабатьківщині пеласгів уже існували святилища, у яких люди запитували через жерців про волю богів і здійснювали релігійні обряди.

Якщо заирнемо в енциклопедичні словники та довідники з метою поцікавитися походженням грецьких богів, будемо здивовані рядками: "походження догрецьке або негрецьке". Відповідь читаємо у творі Геродота: "Елліни божественні образи одержали від пеласгів...". Пов'язуючи думку частини сучасних українських археологів, які вбачають у пеласгійських племенах першу хвилю індоєвропейського заселення земель Балканського півострова та узбережжя Малої Азії, що котилася зі степів Подніпров'я – величезного ареалу формування індоєвропейської мовної спільноти та несла колосальний імпульс для розвитку античності Середземномор'я, з інформацією давньогрецького історика, логічно

робиш гіпотетичний висновок про кровну спорідненість мешканців легендарного міста Гелон – будинів і гелонів, а отже, і спільні релігійні уявлення та вірування.

Зміст другої частини книги присвячено детальному описові основних орієнтирів для пошуків археологами зниклого в глибині віків стародавнього міста, критичі різних гіпотез ідентифікації Гелона з Більським городищем на Ворсклі. Самі автори, дитинство і юність яких минули біля могутніх земляних валів городища, активно обстежували окремі ділянки фортеці, брали участь в археологічних розкопках.

Із великою цікавістю читаються сторінки з описом польової археології Більського городища та ближньої округи. Текст доповнюється малюнком плану та топографічною картою городища, кольоровими фото з архіву керівника археологічної експедиції Полтавського національного педагогічного університету Петра Гавриша, що відтворюють процес розкопок насипів валів, жертovníка, курганів в урочищі Скоробор. І, нарешті, на основі синтезу писемних і археологічних джерел, за умови провідної ролі останніх, автори пропонують п'ять переконливих доказів для ототожнення Більського городища з легендарним Геродотовим містом Гелон.

Безперечна цінність книжки "Загадка стародавнього Гелона" в тому, що автори, спираючись на авторитетне писемне джерело "Скіфський логос", власний археологічний досвід і наукові дослідження попередників, дають змогу читачеві скласти цілісне уявлення про проблему географічного визначення легендарного Гелона.

Видання змушує замислитися про глибокі корені етнокультурного розвитку українців, на відміну від офіційної традиції вбачати початок історії України у XIV–XV століттях (у кращому разі у слов'янських часах). До речі, це стосується і визначення справжньої дати заснування нашого рідного міста. Власне, на мою думку, Полтаві аж ніяк не 1100 років, а щонайменше 2500 років. Важко уявити, щоб Полтава, яка знаходилася приблизно в 60-ти кілометрах від грандіозного на ті часи міського центру – Гелона, являла собою якесь невеличке поселення людей. Навпаки, на території сучасного обласного центру було щось на зразок міста, заселеного будинами. Вони першими освоїли чорноземи Поворскля, спілкувалися та вели жваву торгівлю з

грецькими колоніями і стали засновниками, творцями-будівниками стародавніх міст Полтавщини.

Археологічні розвідки території міста зафіксували до 30-ти місцезнаходжень пам'яток скіфського часу. Це у 15 разів більше, ніж місцезнаходжень пам'яток слов'янського та киево-руського часів, від яких автори дати заснування Полтави рахують вік міста.

На користь гіпотези про перших забудовників міста – будинів – промовляє не тільки їхня власна етнічна назва, що віддзеркалює суть практичної діяльності ("будувати", "будинок", "будка", "побут"...) та їх світогляду ("будити", "пробуджувати"...), але й назва "Полтава", яка має балтське походження.

Згадані Геродотом племена "рудоволосих та блакитнооких будинів" археологічно відповідають балтським народам, що заселяли лісостепові простори Подніпров'я у прадавні часи. У латиській мові суфікс "ава" означає "місце", корінь "палтс", "палте" перекладається як "калюжа", "мілина". Якщо вважати, що назва міста відбиває особливості місцевості, то слово "палте-ава" розумілося як "мокре місце", "мілина", "болото". За свідченням грецького історика, у країні будинів знаходилося велике озеро, оточене трясвиною й очеретом. У ньому ловили бобрів та інших звірів, хутра яких використовували для пошиття одягу. У переказі Геродота неважко впізнати заболочену заплаву Ворсклі.

Цікаво, що поблизу Полтави з давніх віків існувала переправа через річку. Згадаймо князя Ігоря Святославовича – "хрещеного батька" нашого міста. У зв'язку з переправою його війська через Ворсклу в 1174 році Полтава вперше згадується у літописі. В 1399 році відбулася велика битва між литовським князем Вітовтом та ханом Золотої Орди Тимур-Кутлуком. Про це побоїще до наших днів нагадує урочище Побиванка. І, нарешті, в 1709 році здійснила переправу армія Петра I, знову-таки під Полтавою відбулася грандіозна битва. Невже це випадкові, а не визначені природними особливостями місцевості історичні події?

Спасибі авторам за цікаве, пізнавальне видання, що збуджує інтерес сучасників до історії предків. Якщо ваші серце і розум відкриті до пізнання, дослідження, це – ваша книжка!

Цитувати: Стадник С. М. Книга про пошуки легендарної "полтавської Трої": дослідження, відкриття, роздуми / С. М. Стадник // Постметодика. – 2012. – № 5. – С. 57–61.

© С. М. Стадник, 2012. Стаття надійшла в редакцію 23.03.12 ■

АНГЛОМОВНИЙ СВІТ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Л. М. Максименко

Представлено результати дослідження організацією Global Language Monitor частоти вживання слів у англomовному світі початку ХХІ ст., на основі чого встановлюються його суспільно-політичні, соціально-побутові та психологічні характеристики. Матеріали сприятимуть розширенню пізнавальних горизонтів учителів та учнів, допоможуть краще розуміти сьогодення, поглибити знання англійської мови та культури англomовної частини людства.

Максименко Л. Н. Англоязычный мир начала ХХІ века

Представлены результаты исследований организацией Global Language Monitor частоты употребления слов в англоязычном мире начала ХХІ века, на основе чего определяются его общественно-политические, социально-бытовые и психологические характеристики. Материалы будут способствовать расширению познавательных горизонтов учителей и учеников, помогут лучше понимать современность, углубить знания английского языка и культуры англоязычной части человечества.

L. Maksymenko. English-speaking World at the Beginning of the ХХІ-st Century

Paper presents the results of the Global Language Monitor analytics about frequency and characteristic of words use in the English-speaking world at the beginning of ХХІ century. Paper will be interesting for teachers and students and help to understand better the time we live in, to deepen the knowledge of the English language and culture of English-speaking part of the world.

Організація Global Language Monitor (GLM, www.languagemonitor.com), що займається відстеженням частоти використання слів у англomовному світі, оголосила результати своїх досліджень, які дають змогу скласти певне уявлення про громадсько-політичну, соціально-побутову та психоемоційну сфери життя англomовного світу початку ХХІ сторіччя. "Дивлячись на перше десятиліття ХХІ століття крізь призму слова, можна сказати, що воно було стриманим, навіть похмурим, наповненим подіями, – сказав Пол Джей-Джей Пейяк (Paul J. J. Payack), президент GLM. – Ми вступили в це десятиліття з радістю і надією, але слова, що його описують, вказують, що це був доволі складний, іноді трагічний час. Незважаючи на це, у повних списках можна знайти іскорки надії та відродження".

Відбір слів відбувався з-поміж 1 019 729 лексичних одиниць з усього ареалу поширення англійської мови, який нині охоплює більше ніж 1 830 млн носіїв мови.

Інтернет відкрив небачені з часів Шекспіра можливості для словотвору користувачів. Із 24 000 слів, уживаних класиком англійської літератури, близько 1 700 були його власними винаходами. Т. Джефферсон був автором близько 200 слів, Дж. Буш також створив кільканадцять перлин, серед них – апокаліптичне для сприйняття англomовної людини поєднання двох заперечень у одному слові – *misunderestimate* ("mis" – префікс для утворення дієслів зі значенням "неправильно, погано" або протилежним значенню основи, *underestimate* – недооцінювати). Прізвище Б. Обама із початком *Obama-mania* ("Обама-

манія") стало словотворчою основою для десятків перлин: *Mobama* ("Мобама") – дружина президента Обама, третє ім'я в рейтингу найпоширеніших слів 2009 р. У наш час нові слова з'являються у мові кожні 98 хвилин, тобто по 14,7 слів на день.

Веб започаткував велику добу неологізмів. Але, на відміну від попередньої, шекспірівської, коли нові слова поширювалися повільно, у віртуальному середовищі неологізми з'являються швидко, розповсюджуються миттєво і, якщо сподобалися, залишаються жити, якщо ні – потрапляють у словник Merriam-Webster, у якому є цілий розділ слів, що вживалися у мові всього декілька разів або впродовж короткого часу.

Найпопулярніші слова ХХІ століття. У "гарячу дванадцятку" увійшли фіналісти щорічних змагань, серед яких – такі слова і словосполучення: "апокаліпсис", "захопи!", "глобальне потепління", "9/11 (одинадцять вересня)", "Обама", "термінові заходи", "евакюваний", "деривативний", "Google", "сплеск", "Chinglish (Chinese English, китайська англійська мова)", "цунамі". Абсолютним чемпіоном серед фраз виявився вислів "кліматичні зміни". У рейтингу назв / імен найпопулярнішим стало "Heroes" ("Герої", назва науково-фантастичного серіалу)", ім'я бен Ладена зайняло другу позицію. Найвідомішим англійським словом на планеті є "О. К."

Мільйонне слово англійської мови. 10 червня 2009 р. зафіксовано 1 000 000 слів (чи, за GLM, словосполучень) у англійському словни-

ку. Мільйонним словом / словосполученням стало "Web 2.0". У боротьбі за право стати мільйонним словом чи фразою мови з історією у 14 століть брали участь N00b (дещо зневажлива назва новачка, всередині слова – два нулі), Jai Ho (запозичення з хінді, означає "перемога", або "зроблено"), Slumdog (зневажливе ім'я того, хто живе в найбідніших будинках), cloud computing ("хмаровий комп'ютинг"). Другий мільйон відкрило словосполучення "Financial Tsunami" ("фінансове цунамі").

"Апокаліпсис" і "цифрові технології" – фаворити 2012 р. У 2012 р. безсумнівний лідер – Apocalypse ("Апокаліпсис") і його різновид Armageddon ("Армагеддон"), тобто "кінець світу" / "Страшний суд", очікуваний згідно із хибно сприйнятим календарем майя 21 грудня 2012 р. Доказом величезної популярності цього поняття слугує низка новотворів: Eurogeddon (неблагополучна фінансова ситуація у Європі), Obamageddon, Romneygeddon (президентські вибори у США 2012 р.). На другому місці – deficit (дефіцит як передбачення стану економіки розвинених країн на наступне десятиліття: дедалі більша і, можливо, нерозв'язна проблема). Замикає трійку слово, зрозуміле всіма мовами – Olympiad ("олімпіада").

Далі перша десятка слів має такий вигляд:

4. Bak'tun ("бактун") – цикл за календарем майя, що складається із 144,000 днів, його кінець припадав на 21 грудня 2012 р., тому в цей день багато людей очікували кінця світу.

5. Меме ("мем", "мім") – одиниця культурної інформації, поширювана від однієї людини до іншої за допомогою імітації, навчання тощо. Мем також відомий як медіавірус – ідея, образ або будь-який інший об'єкт нематеріального світу, що передається від людини до людини вербально, невербально, через Інтернет або як завгодно. Може видозмінюватися всередині носія, впливати на нього і суспільство загалом. Термін з'явився завдяки Р. Докінзу і його книзі "Егоїстичний ген". Підхід до еволюційних моделей передачі інформації, що у поняттях генетики вивчає розмноження, поширення, відбір, мутацію та рекомбінацію, а також смерть мемів, має назву "меметика").

6. MOOC (MOOC, Massive Open Online Courses) – масові відкриті мережеві навчальні курси, технологія, що розширює і осучаснює погляд на процес здобуття якісної вищої освіти.

7. Cloud ("хмара") – хмарні технології.

8. Omnishambles ("цілковите безладдя", "розруха") – новотвір, складений із латинського префікса omni- ("все") і англійського слова shambles, що означає ситуацію повного гармидеру.

9. Frankenstorm – незвичайна і небезпечна суміш ураганів та зимових штормів у прибережних районах земної поверхні.

10. Obesogenic – середовище, що схиляє до ожиріння. Слово почали вживати для опису телевізійної реклами цукру та висококалорійних закусок для дітей.

Найпопулярнішою фразою року стала Gangnam Style (Gangnam – район Сеула з найба-

гатшими квартирами), сингл південнокорейського репера Псає, відеокліп до якого став найпопулярнішим у жанрі К-поп на YouTube у 2012 р.

Найвідоміші імена та назви року – Newtown (Ньютаун, містечко в американському штаті Коннектикут, де у початковій школі Сенді-Хук 14 грудня 2012 р. Адам Ленза застрелив 20 дітей і 6 працівників) та Malala Yousafzai (Малала Юсуфзай, пакистанська школярка, тяжко поранена талібами за обстоювання права на освіту для дівчат).

Найпоширеніші слова 2011 р. У 2011 р. серед найпопулярніших слів перше місце посіло "захопи!" (осциру) чи то відносно Іраку, чи Уолл-Стріт, друге закріпилося за словом "fracking" (гідравлічний розрив пласта як скандальний спосіб видобутку вугільного палива з раніше недоступних родовищ), а на третьому опинилося "drone" (дедалі поширеніший дистанційно-пілотований літальний апарат, що використовується в розвідувальних і штурмових цілях).

Головною фразою року стала "Арабська весна" (Arab Spring – протести, що спалахнули в арабському світі на початку року), на другому місці – "королівське весілля" (Royal Wedding, квітневе весілля у Лондоні принца Уельського Вільяма та Кейт Міддлтон), на третьому – "гнів і лють" (Anger and Rage), що відображає настрої виборців по всьому світу.

Найбільш згадуваним іменем стало ім'я генерального директора корпорації "Еппл" Стіва Джобса (Steve Jobs), який помер у віці 56 років у жовтні. Від нього більш ніж на 30 % відстали за кількістю згадок убитий лідер "Аль-Каїди" Усама бен Ладен і бійці 6-го загону "морських котиків", які його знищили (Osama bin-Laden and Seal Team Six), третє місце зайняла Фукусіма (Fukushima) – японське місто, яке 11 березня 2011 р. постраждало від руйнівного землетрусу та спричиненої ним аварії на місцевій АЕС.

Найпоширеніші слова 2010 р. У 2010 р. англійський світ найбільше говорив про "спілкам" і "вувузелу".

"Спілкам" (spillcam або spill-cam) – підводна камера, завдяки якій світ побачив потоки нафти, що викидається зі свердловини на дні Мексиканської затоки після вибуху нафтової платформи Deepwater Horizon. "Вувузела" (vuvuzela) – назва гучної зулуської дудки, що прославилася завдяки чемпіонату світу з футболу у Південній Африці.

Крім того, серед найпопулярніших слів року виявилися "Ху" (Hu, ім'я голови КНР Ху Цзіньтао), "iPad", "3D", "Леді Гага" (Lady Gaga), "Обаманія" (Obamania), "Чайна партія" (Tea Party, назва популістського консервативно-лібертаріанського політичного руху в США), а також "refudiate" – слово, придумане екс-губернатором Аляски Сарою Пейлін, що являє собою комбінацію дієслів refute ("відмітати", "спростувувати") і repudiate (відкидати, дезавувувати).

"Гаряча десятка" слів – 2009. Стосувалася природних катастроф, Кубку Світу, нісенітниць, сказаних політиками, нових значень

старих слів, економічних вибухів нових колосів, героїчних рятувальних заходів. У 2009 р. англійська мова мала 1 млрд 580 млн носіїв. Серед слів переможцем став "Twitter" (назва соціальної мережі мікроблогів, що дає змогу користувачам надсилати короткі текстові повідомлення. Другим за популярністю стало слово (морфема) "Обама-", третім – "свинячий грип" (H1N1).

Гаряча десятка слів – 2008. У 2008 р. англійське населення світу хвилювали три речі: вибори президента США, фінансове цунамі та Олімпійські ігри.

Топ слів: 1. Change ("зміни"). 2. Bailout ("позика", "кредит"). 3. ObamaMania ("Обамаманія"). Топ фраз: 1. Financial Tsunami ("фінансове цунамі"). 2. Global Warming ("глобальне потепління"). 3. "Yes, We Can!" ("Так, ми можемо!" – виборчий девіз Обами). Топ імен: 1. Barack Obama (Барак Обама). 2. George W. Bush (Дж. В. Буш). 3. Michael Phelps (Майкл Фелпс, американський спортсмен).

Гаряча десятка слів – 2007. У 2007 р. переважала лексика "зеленої" тематики: на першому місці – hybrid ("гібрид", назва всіх речей: від біодизеля і одягу із сої – до глобального потепління і необхідності функціонування з нульовим викидом вуглецю). Тема захисту навколишнього середовища займала думки англійської частини Землі більше, ніж "Surge" ("велика хвиля" – назва стратегії США в Іраку). Топ фраз очолили "Climate Change" ("кліматичні зміни"), топ імен – Al Gore (Ел Гор), нобелівський лауреат. Найпопулярнішим смайликом-2007 став "пірат" – ?-).

Гаряча десятка – 2006. "Sustainable", "Stay the Course", "Darfur" – "стабільний розвиток", "не відхиляйся від наміченого курсу" (заклик Дж. Буша щодо війни США в Іраку), Дарфур (регіон Судану, центр громадянської війни у цій країні) – ключове слово, фраза та назва у 2005 р.

Другим за популярністю став infonaut (info- – дані, інформація, -naut – морехідний) – інфонавт; він, своєю чергою, подорожує по infoban (інформаційних магістралях). Найпопулярнішим смайликом став "без вісти зниклий" – #-).

Гаряча десятка – 2005. "У 2005 році спостерігалася конвергенція низки іноді суперечливих тенденцій мови: проникнення у маси та довіра до головних засобів масової інформації зростали і, водночас, послаблювалися; ідея дотримання політкоректності захопила увесь світ", вважає президент GLM П. Дж.-Дж. Пейк.

Три головні слова 2005 р.:

1. Refugee ("біженці"). Хоча слово вважалося політично некоректним у США, біженців часто вважали щасливчиками, які порятува-

лися від потоку глобальних катастроф, аналогів яким немає у новітній історії.

2. Tsunami ("цунамі") – з японської tsu nami – "хвиля у гавані". Перш ніж сталася катастрофа на Різдва 2004 р., це слово мало хто вживав, але згодом воно безпрецедентно (і стійко) заповнило засоби масової інформації.

3. Pappa/Papa/Pope – ім'я (італійською, португальською, англійською мовами) папи Римського (Іоанна Павла II), який помер у 2005 р.

Головна фраза 2005 року: Outside the Mainstream ("крокувати не в ногу з усіма") – вислів, яким описували дії політичних та ідеологічних опонентів. Головне ім'я / назва-2005: Acts of God ("промисел Господній", "длань Господня") – найчастіше вживали для опису природних катастроф, подій, непередбачуваних людини, на які особливо рясним був цей рік.

Про інші роки

2004 р. Топ-слово: Incivility (for inCivil War) – (участь) у громадянській війні. Топ-фраза: Red States/Blue States ("Червоні Штати (республіканські)/Блакитні Штати (демократичні)") – колір штатів за переважанням політичних уподобань на виборах. Топ-ім'я: Dubya/Rove (імена політичних діячів США: президента Дж. Буша та сенатора Рову).

2003 р. Топ-слово: Embedded – "вбудований" (напр., вбудовані операційні системи Microsoft Windows для використання у спеціалізованих пристроях). Топ-фраза: Shock and Awe ("Шок і трепет") – військова доктрина, заснована на використанні переважачої сили, знищенні волі супротивника до боротьби. Топ-ім'я: Saddam Hussein (Саддам Хусейн).

2002 р. Топ-слово: Misunderestimate (новотвір Дж. Буша. Приблизно перекладається як "неправильне недооцінювання"). Топ-фраза: Threat Fatigue ("втомитися боятися") – на початку тисячоліття населенню США так часто доводилося боятися тих чи інших загроз, що вони втомилися боятися. Топ-ім'я: W (Dubya) – нікнейм Дж. В. Буша.

2001 р. Топ-слово: GroundZero – термін, що описує точку на планеті, у якій найімовірніший вибух. Топ-фраза: 'Lets Roll' ("Поїхали!"). Топ-ім'я: "The Herous" ("Герої") – назва молодіжного науково-фантастичного серіалу.

2000 р. Топ-слово: Chad (Чад, країна, де йшла громадянська війна). Топ-фраза: Dot.com ("дотком") – узагальнена назва компанії, чия бізнес-модель цілком ґрунтується на роботі в рамках мережі Інтернет. Топ-ім'я: W (Dubya) – нікнейм Дж. В. Буша.

Цитувати: Максименко Л. М. Англійський світ початку ХХІ століття / Л. М. Максименко. – Постметодика. – 2012. – № 5. – С. 62–64.

© Л. М. Максименко, 2012. Стаття надійшла в редакцію 08.09.12 ■

НАШІ АВТОРИ

Бромот Оксана Олександрівна,
учитель Полтавської ЗОШ I–III ступенів № 27

Водолазська Тетяна Володимирівна,
старший викладач кафедри менеджменту освіти
Полтавського обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти імені М. В. Остроградського
(ПОШПО)

Гавриш Римма Леонідівна,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
менеджменту освіти ПОШПО

Карапузова Наталія Дмитрівна,
кандидат педагогічних наук, доцент; декан
психолого-педагогічного факультету; завідувач,
професор кафедри природничих і математичних
дисциплін Полтавського національного
педагогічного університету імені В. Г. Короленка
(ПНПУ)

Коваленко Ольга Павлівна,
методист відділу гуманітарних дисциплін ПОШПО

Козак Ірина Олексіївна,
методист відділу природничо-математичних
дисциплін ПОШПО

Козак Наталія Григорівна,
методист центру практичної психології і соціальної
роботи ПОШПО

Королюк Світлана Вікторівна,
кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач
кафедри менеджменту освіти ПОШПО

Кулик Євген Володимирович,
доктор педагогічних наук, професор, завідувач
кафедри основ виробництва та дизайну ПНПУ

Максименко Лариса Миколаївна,
методист центру педагогічних інновацій та
інформації ПОШПО

Помогайбо Валентин Михайлович,
кандидат біологічних наук, доцент кафедри
природничих і математичних дисциплін ПНПУ

Починок Євгенія Анатоліївна,
кандидат педагогічних наук, заступник декана
психолого-педагогічного факультету, доцент
кафедри природничих і математичних дисциплін
ПНПУ

Рибалко Ліна Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, старший науковий
співробітник, докторант Інституту педагогіки
НАПН України

Стадник Світлана Михайлівна,
представник видавництва "Шкільний світ" у
Полтавській області

Цина Андрій Юрійович,
доктор педагогічних наук, доцент, завідувач
кафедри виробничо-інформаційних технологій та
БЖД ПНПУ

Якименко Аліна Вікторівна,
асистент кафедри виробничо-інформаційних
технологій та БЖД ПНПУ

Експертна рада номера: О. О. Буйдіна,
М. П. Щербань, В. М. Нетудихатка

На 1 стор. обкладинки: колаж

На 3 стор. обкладинки: Наталія Гончарова. Богоматір
Оранта, заступниця людей перед Богом та їх покровителька
// <http://www.ipro-jerusalem.info/freska.htm>

CONTENTS

SCHOOL SAFETY

PHILOSOPHY OF EDUCATION

Legislative and Regulatory Framework for the Protection of Labor in the Field of Education.

Tsyna A.

PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES

Pedagogical Ergonomics: Creation of the Comfort and Safe Learning Environment in a Primary School.

Karapuzova N., Pochynok E., Pomohaibo V.

Child-friendly Model of Learning Environment.

Vodolazskaya T.

The Effectiveness of the Health Protective Technologies Implementation (on the examples of Kremenchuk and Poltava Secondary Schools)

Kozak I., Kozak N.

Updating School Science Education Basing on Ecological and Evolutionary Approach.

Rybalko L.

Labor Protection Service in the Comprehensive Education Institutions.

Yakymenko A.

EDUCATIONAL MANAGEMENT

The System of Management of Labor Protection at Educational Institution.

Kulyk Eu.

Education Management: Development of School Leader Competence under Conditions of Changes.

Koroliuk S., Havrysh R., Vodolazska T.

UKRAINIAN CIRCLE

School "Named After..." in Poltava Region.

Bromot O., Kovalenko O.

READING ROOM

Book about the Search for the Legendary "Poltava Troy": Research, Discoveries, Reflections.

Stadnyk S.

REFERENCES

English-speaking World at the Beginning of the XXI-st Century.

Maksymenko L.

Ціль на вершину - попадеш на середину

Г. Сковорода

ДОВІДКА «ПМ»: ПОСТ... (лат. *POST – ДАЛІ, ЗА, ПІСЛЯ*) — префікс, що означає наступність.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал Полтавського обласного інституту післядипломної (постдипломної) педагогічної освіти, адресований усім, хто виховує і вчить, вчиться чи любить освіту або просто цікавиться проблемами школи.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал, який прагне розвивати «ДАЛІ» методики полтавських педагогів: Г. Сковорода, Я. Козельського, І. Котляревського, М. Остроградського, В. Короленка, П. Юркевича, А. Макаренка, Г. Ващенко, О. Астряба, В. Сухомлинського.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал, який бажає виразити те, що знаходиться «ЗА» методикою й акумулювати в собі новий досвід хоча й однієї, але надзвичайно важливої верстви нашого суспільства — батьків і педагогів.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал про те, що потрібно вчителів «ПІСЛЯ» вузівської методики — таємниці його особистісного знання та фаху, які не віднайти в численних методичних книжках.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал, який спільно з усією педагогічною громадою вирішує, що є знання, і шукає тих, хто знає, що дає можливість це вирішувати.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал, що прагне вчити вміння читати і слухати, вміння жити і робити справу.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал, несумісний з уявленням про сучасну педагогіку як мішанину різномірних елементів у шкільній навчальній програмі — економіки та еротики, електроніки та східної містики, латини та біоенергетики, астрономії та астрології, щоб відразу одержати прищепу нової ери й Апокаліпсису.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал перш за все не пісний, а тому в ньому змішуються жанри і стилі мовлення, з іронією підкреслюється нестабільність і умовність усіх методичних систем і педагогічних технологій.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал не антиметодики, бо неможливо відкинути методіку як розділ педагогіки, а журнал, який відмовляється від методик, що нівелюють особистість та орієнтовані на так званого «середнього» учня.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал з єдиною стратегією: на базі плюралізму педагогічних ідей та концепцій відшукувати суть чужого досвіду, передавати його нашим читачам у тісному поєднанні з усіма фактами життя Полтавщини, з її місцевими й національними традиціями.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал, який не лише констатує розлад концептуальних структур, що визначали методіку недалекого минулого, але й бачить у цьому шанс нового: різноманітність конкретних педагогічних технологій, конкуренцію різних парадигм педагогічної творчості.

ПОСТМЕТОДИКА — це журнал, який усвідомлює, що ми всі опинилися в тому пункті історії педагогіки, коли в ній стали можливими радикальні зміни, про які заявлено в державній національній програмі «Освіта «УКРАЇНА ХХІ СТОЛІТТЯ», і можливість ця тісно пов'язана з **ПОСТМЕТОДИКОЮ**.

Те, що робиться сьогодні, — це питання досвіду і **МЕТОДИКИ**.

Те, що може робитися, — це питання **ПОСТМЕТОДИКИ**.

Кожний свідомий громадянин мусить матеріально й духовно підтримувати свої рідномовні журнали як головні двигуни наукового вивчення й збільшення рідної мови.

Іван Огіснко

Для отримання «Постметодики» поштою у 2012 році достатньо оформити передплату журналу (вартість одного комплексу (6 номерів) на рік - 138.00 грн) у будь-якому поштовому відділенні.

Передплатний індекс у всукраїнському каталозі періодичних видань - 98670.

Релакція «ПМ»

Журнал призначається для

Для всіх ціна вільна, а для Вас